

УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ І НАУКИ
ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

КОМУНАЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ЧЕРКАСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ
ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ»

ЛАБОРАТОРІЯ-ЦЕНТР ЗОВНІШНЬОГО НЕЗАЛЕЖНОГО ОЦІНЮВАННЯ ТА
МОНІТОРИНГУ ЯКОСТІ ОСВІТИ

ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ ТА ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ
МІСЬКИЙ МЕТОДИЧНИЙ КАБІНЕТ УСТАНОВ ОСВІТИ

УКРАЇНСЬКА МОВА

9 клас

Конспекти уроків

Ч. 1.

**Черкаси
2017**

Рекомендовано до друку Вченою радою КНЗ «ЧОПОПП ЧОР».
Протокол № 1 від 20.02.2017 року

Авторський творчий колектив у складі: **Роєнко Оксани Петрівни**, учителя української мови і літератури Черкаської спеціалізованої школи I – III ступенів № 18 Черкаської міської ради, керівника групи; **Архипової Валентини Петрівни**, учителя української мови і літератури Черкаської спеціалізованої школи I – III ступенів № 18 Черкаської міської ради; **Ганноцької Світлани Василівни**, учителя української мови і літератури Черкаської загальноосвітньої школи I – III ступенів № 11 Черкаської міської ради; **Гуріної Світлани Леонідівни**, учителя української мови і літератури Черкаської загальноосвітньої школи I – III ступенів № 10 Черкаської міської ради; **Дністрян Олени Михайлівни**, учителя української мови і літератури Черкаської спеціалізованої школи I – III ступенів № 18 Черкаської міської ради; **Завадської Світлани Дмитрівни**, учителя української мови і літератури Черкаської загальноосвітньої школи I – III ступенів № 10 Черкаської міської ради; **Задорожньої Наталії Петрівни**, учителя української мови і літератури Лебединського НВК «Дошкільний навчальний заклад – загальноосвітня школа I-III ступенів №1» Шполянської районної ради Черкаської області; **Литвиненко Людмили Миколаївни**, учителя української мови і літератури Черкаської спеціалізованої школи I – III ступенів № 18 Черкаської міської ради; **Скринник Оксани Миколаївни**, учителя української мови і літератури Черкаської загальноосвітньої школи I – III ступенів № 19 Черкаської міської ради; за загальною редакцією **Бондаренко О. А.**, завідувача лабораторії-центру зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»; **Чмигової О. О.**, методиста Черкаського міського методичного кабінету установ освіти.

Рецензенти:

Лісова Н. І., проректор із питань зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»;

Чернега Т. М., учитель української мови і літератури Черкаської спеціалізованої школи I-III ступенів № 18 Черкаської міської ради

У 45 Українська мова. 9 клас: конспекти уроків / За заг. ред. О. А. Бондаренко, О. О. Чмигової – Черкаси: КНЗ «ЧОПОПП ЧОР», 2017. – 251с.

Збірник складається з розробок уроків з української мови, укладених згідно з програмою для учнів 9 класу, розробленою на основі нового Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392), затвердженою наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 06 червня 2012 р. № 664.

Запропоновані види робіт і завдань, форми і методи організації та проведення сучасного уроку української мови забезпечать формування компетентностей і компетенцій учнів.

Посібник розрахований на вчителя-словесника, методистів, студентів філологічних факультетів педагогічних вищих навчальних закладів, слухачів курсів підвищення кваліфікації.

УКРАЇНСЬКА МОВА
9 КЛАС
70 годин – 2 години на тиждень
Фронтальні види контрольних робіт

	I семестр	II семестр
Перевірка мовної теми	2	2
Правопис. Диктант	1	1
Аудіювання	-	1
Читання мовчки	1	-
Письмо. Переказ	1	1
Твір	1	1

Індивідуальні види контрольних робіт

	I семестр	II семестр
Говоріння (діалог)	1	-
Говоріння (усний переказ)	1	-
Говоріння (усний твір)	-	1
Читання вголос	-	1

За програмою:

Українська мова. 5-9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2013 (зі змінами, затвердженими наказом Міністерства від 29.05.2015 № 585).

№ з/п	Зміст навчального матеріалу	К-сть годин	Дата проведення
1	Вступ. Українська мова серед інших мов. Розвиток української мови	1	
2	РМ № 1. Повторення вивченого про мовлення. Вимоги до мовлення. Мовленнєва ситуація. Види мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо)	1	
Повторення вивченого у 8 класі			
3	Просте неускладнене речення	1	
4	Просте ускладнене речення	1	
5	РМ № 2. Стилї, типи мовлення (повторення)	1	
6	Основні правила правопису (за вибором учителя)	1	
Синтаксис. Пунктуація. Пряма й непряма мова			
7	Пряма й непряма мова. Розділові знаки при прямій мові. <i>Культура мовлення й стилїстика.</i> Інтонація речень із прямою мовою	1	
8	Заміна прямої мови непрямою	1	
9	Діалог Розділові знаки при прямій мові й діалозі <i>Культура мовлення й стилїстика.</i> Інтонація речень із діалогом.	1	
10	РМ № 3. Діалог, складений відповідно до пропонованої ситуації, розігрування діалогу	1	
11	Цитата як спосіб передачі чужої мови	1	
12	РМ № 4. Усний стислий переказ тексту публіцистичного стилю	1	
13	Контрольна робота № 1 (тестування) з теми «Синтаксис. Пунктуація. Пряма й непряма мова» РМ № 5. Читання мовчки	1	

Складне речення. Складносурядне речення			
14	Складні речення без сполучників, із сурядним і підрядним зв'язками	1	
15	Складносурядне речення, його будова й засоби зв'язку в ньому	1	
16-17	РМ № 6. Контрольний докладний переказ тексту публіцистичного стилю з творчим завданням	2	
18	Смислові зв'язки між частинами складносурядного речення	1	
19	Розділові знаки між частинами складносурядного речення	1	
20	<i>Культура мовлення й стилістика.</i> Інтонація складносурядного речення. Синонімічність складносурядних речень із різними сполучниками, а також складносурядного речення й простих речень	1	
21	Контрольний диктант	1	
22	Контрольна робота № 2 (тестування) з теми «Складне речення. Складносурядне речення». РМ № 7. Контрольне читання мовчки	1	
Складнопідрядне речення			
23	Складнопідрядне речення, його будова й засоби зв'язку в ньому.	1	
24	РМ № 8. Усний твір-роздум у публіцистичному стилі мовлення на суспільну тему	1	
25	РМ № 9. Контрольний твір у публіцистичному стилі мовлення на морально-етичну тему	1	
26	Підрядні сполучники й сполучні слова в складнопідрядних реченнях	1	
27	Складнопідрядне речення з означальною підрядною частиною	1	
28	Складнопідрядне речення із з'ясувальною підрядною частиною	1	
29	Складнопідрядне речення з обставинними підрядними частинами способу дії й ступеня, порівняння	1	
30	Складнопідрядне речення з обставинними підрядними частинами місця й часу	1	
31	Складнопідрядне речення з обставинними підрядними частинами причини, мети, умови	1	
32	Складнопідрядне речення з обставинними підрядними частинами наслідку й допусту	1	
33	Складнопідрядне речення з кількома підрядними частинами	1	
34-35	Розділові знаки в складнопідрядному реченні з кількома підрядними частинами	2	
Безсполучникове складне речення			
36	Смислові відношення між частинами безсполучникового складного речення. <i>Культура мовлення й стилістика.</i> Особливості інтонації складного безсполучникового речення	1	
37-38	Розділові знаки в безсполучниковому складному реченні: кома і крапка з комою.	2	
39	РМ № 10. Усний вибірковий переказ тексту художнього стилю	1	

40-41	Розділові знаки в безсполучниковому складному реченні: двокрапка.	2	
42-43	Розділові знаки в безсполучниковому складному реченні: тире.	1	
44-45	РМ № 11-12. Контрольний вибірковий переказ тексту художнього стилю (на основі декількох джерел)	2	
46	Контрольна робота № 3 (тестування) з теми «Безсполучникове речення» РМ № 13. Аудіювання	1	
Складне речення з різни видами сполучникового й безсполучникового зв'язку			
47-48	Складне речення з різними видами сполучникового й безсполучникового зв'язку	2	
49-50	РМ № 14-15. Контрольний твір у публіцистичному стилі мовлення на морально-етичну тему	2	
51-52	Розділові знаки в складному реченні з різними видами сполучникового й безсполучникового зв'язку	2	
53	Тренувальні вправи. <i>Культура мовлення й стилістика.</i> Синонімічність складних речень із простими	1	
54	Контрольний диктант		
55	Контрольна робота № 4 (тестування) з теми «Складне речення з різними видами сполучникового й безсполучникового зв'язку» РМ № 16. Контрольне аудіювання	1	
Текст як одиниця мовлення й продукт мовленнєвої діяльності			
56	Текст і його основні ознаки (<i>повторення</i>).	1	
57	Структура тексту. Мікротема й абзац. Ключові слова в тексті й абзаці.	1	
58	Оптимальне структурування абзаців і мікротем у висловлюваннях, що належать до різних типів і стилів мовлення	1	
59	РМ № 17. Тези прочитаного (художнього твору, публіцистичної чи науково-пізнавальної статей)	1	
60	Види й засоби міжфразного зв'язку. Актуальне членування у висловлюванні: відоме й нове	1	
61	РМ № 18. Конспект почутого науково-навчального тексту	1	
62	Повторення вивчених розділових знаків у простому і складному реченнях	1	
63	РМ № 19. Доповідь на основі двох-трьох джерел на морально-етичну або суспільну теми в публіцистичному стилі	1	
Повторення й систематизація вивченого			
64	Слово як предмет вивчення	1	
65	Мовні аспекти вивчення речення. Порядок слів у реченні	1	
66	Граматична основа. Види речень	1	
67	РМ № 20. Ділові папери. Заява. Автобіографія. Резюме	1	
68-69	Орфографія. Пунктуація	2	
70	Підсумково-узагальнювальний урок	1	

УРОК 1 ВСТУП

Тема. Українська мова серед інших мов. Розвиток української мови

Мета: формувати систему предметних компетентностей і компетенцій шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань: поглибити знання учнів про місце української мови серед інших мов, допомогти усвідомити здійснення процесу й результати розвитку української мови в ході історичного становлення українського суспільства та його культури; розвивати логічне мислення, пам'ять і увагу, уміння добирати аргументи й робити висновки; формувати навички роботи з підручником, уміння самоорганізовуватися до пошукової діяльності, опрацьовувати та узагальнювати інформацію; виховувати любов та повагу до української мови як державної та материнської.

Обладнання: підручник, тексти.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Мотивація навчання

Учитель. Історія походження та становлення української мови є об'єктом гострих суперечок як мовознавчого, так і політичного характеру. Існування окремої української мови не було загально визнаним до початку ХХ століття. Як ви вважаєте, чому немає єдиної концепції щодо походження української мови?

Сьогодні ми спробуємо розібратися в цьому питанні.

III. Актуалізація опорних знань учнів

Учитель. 21-го лютого всі народи Землі відзначають Міжнародний день рідної мови. За недовгий час свого існування це свято вже стало традиційним. Це один із тих днів, коли кожен має змогу відчувати себе частиною свого великого народу.

А що ви знаєте про історію цього свята?

Повідомлення учня

Історія свята має трагічне начало. 21 лютого 1952 року в Бангладеш влада жорстоко придушила демонстрацію протесту проти урядової заборони на використання в країні бенгальської мови. Відтоді цей день у Бангладеш став днем полеглих за рідну мову. Минуло багато часу. І ось у жовтні 1999 року на Тридцятій сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО було запроваджено Міжнародний день рідної мови. З 2000 року це свято почали відзначати і в Україні.

Учитель. Пригадайте трагічні сторінки життя нашої мови.

Отже, наш обов'язок – знати, любити й розвивати рідну мову, бо вона є душею нації, її генетичним кодом.

IV. Повідомлення теми й мети уроку

V. Опрацювання навчального матеріалу

1. Робота з текстом

Прочитайте текст.

Як одна з основних ознак суспільства мова почала формуватися на етапі появи первісної людини. Це було тривале поступове перетворення біологічно зумовлених неусвідомлених інстинктивних вигуків в осмислені звукові засоби комунікації давніх людей. Припадало воно в основному на другу половину неандертальської фази розвитку людини. Вирішальною соціальною передумовою був поступовий перехід до справжньої трудової діяльності, пов'язаної з виготовленням знарядь праці. Суспільний характер праці, необхідність координації дій учасників трудового процесу викликали потребу у свідомому застосуванні певних звукових сигналів. Іншою об'єктивною передумовою формування мови була здатність предка людини відтворювати низку спадково закріплених вигуків, які інстинктивно пов'язувалися з певними типовими для стада істотними життєвими ситуаціями – небезпекою, появою здобичі, зміною напрямку руху тощо. Поступово такі вигуки почали

свідомо застосовуватися первісними людьми у зв'язку з відповідними діями, спочатку в самій трудовій ситуації, а згодом і поза нею як її позначення. Припускають, що до початку розвитку звукової мови на основі інстинктивних вигуків, а частково й пізніше, предки первісної людини протягом тривалого часу (2-3 мільйони років) спілкувалися за допомогою жестів (*З енциклопедії «Українська мова»*).

Що ви дізналися про формування мови на етапі появи первісної людини?

2. Робота з текстом

Прочитайте текст. Які існують версії щодо походження української мови? Чому погляди вчених розходяться? Яка теорія, з вашої точки зору, найбільш імовірна? Чому ви так думаєте?

Коли ж зародилася українська мова?

На це питання навіть сьогодні відповісти надзвичайно складно. Учені свідомі того, що дата появи на світ будь-якої мови не окреслюється днем, роком, десятиліттям чи навіть століттям, тому що це, як зазначав О. Потебня, «не народження дитини і не падіння яблука, про яке при спостереженні можна сказати, що воно сталося о такій-то годині, хвилині...». Одні вчені відстоюють думку, що мова виникла п'ять тисяч років тому, інші – чотирнадцять або й сім століть.

Довгий час походження української мови висвітлювалося за схемою: індоєвропейська – праслов'янська – східнослов'янська (давньоруська) – українська. Ця теорія була штампом, що не вимагав доказів.

Прихильники цієї концепції стверджують, що українська мова виникла після розпаду давньоруської. Цей період припадає нібито на XIV століття.

Представники другої концепції стверджують, що безпосереднім джерелом розвитку української, як і інших слов'янських мов, виступає праслов'янська мова, розпад якої розпочинається орієнтовно в VII столітті.

Відомий у науковому світі український мовознавець Ю. Шевельов у становленні української мови виділяє такі періоди:

I. Протоукраїнська мова (XIV ст.); II – XI ст.).

II. Староукраїнська мова (XI ст., час появи писемних пам'яток – кінець XIV ст.).

III. Середньоукраїнська мова (кінець XIV ст. – початок XIX ст.).

IV. Нова українська мова (*Із джерел Інтернету*).

3. Лінгвістично-пунктуаційний практикум

Запишіть речення, поясніть розділові знаки. Версія якого вченого вам найбільше подобається?

Михайло Красуський на основі зіставлення індоєвропейських мов стверджував, що найстарішою в Європі є українська мова, коріння якої сягають у IV – III ст. до н. е.. Українська мова, за переконанням ученого, давніша не лише за всі слов'янські мови, а й за грецьку, латинську, санскрит.

I. Ющук – професор Київського лінгвістичного університету, зіставивши українську мову з латинською, стверджує, що українська мова є архаїчною. А формуватися вона почала «ще перед трьома тисячами років, – можливо, водночас із латинською, якщо не раніше».

I. Огієнко стверджував: «Три східнослов'янські мови: українська, білоруська й російська – зростали незалежно одна від одної, як мови самостійні, і так званої «праруської» спільної мови ніколи не було».

4. Переказ тексту

Прослухайте повідомлення «Українська мова серед інших мов світу». Запишіть стислий переказ.

Мов на світі є близько 5 тисяч. Усі вони мають свою специфіку. Це можна пояснити тим, що мова відбиває умови й спосіб життя етносу.

Українська мова – мова корінного населення України. Нею розмовляють 45 мільйонів людей, що проживають на всіх континентах.

Нині у світі існує більше 200 мовних сімей, кожна з яких включає від однієї мови до кількох сотень. Українська мова належить до слов'янської групи індоєвропейської мовної сім'ї. На основі географічного положення вона входить разом із білоруською і російською мовами до східнослов'янської підгрупи.

Наша мова займає центральне місце в слов'янському мовному світі: з південнослов'янськими мовами (сербсько-хорватською, болгарською) й чеською вона має деякі спільні риси у звуковій системі, морфологічно (за формами словозміни) наближена до білоруської та російської мов, у лексиці виявляє дещо спільне із західнослов'янськими мовами (зокрема з польською).

Типологічно українська мова належить до флективних мов, у яких граматичні значення слів виражаються в основному флексіями (закінченнями).

Українська мова характеризується високим рівнем розвитку, структурною довершеністю, стилістичною різнобарвністю, лексичним і фразеологічним багатством, неповторною мелодійністю і милозвучністю. На підтвердження цього можна зазначити, що в одинадцятитомному «Словнику української мови» зареєстровано понад 134 тисячі слів. Нині Інститут української мови НАН України працює над словником, у який увійде до 300 тисяч слів.

Іншомовні дослідники постійно підкреслюють фонетичну розкіш, лексичне та фразеологічне багатство, синтаксичну гнучкість, величезні словотворчі можливості української мови. За милозвучністю її найчастіше ставлять поряд з італійською. А на Всесвітньому конкурсі краси мов, що відбувся 1934 року в Парижі, українська мова зайняла третє місце (перше – французька, друге – перська) (*З джерел Інтернету*).

5. Цікаві факти про мову

- На фонетичному рівні українську мову вирізняє найбільша кількість фонем з усіх слов'янських мов – 48;
- є однією з найпоширеніших мов світу і за кількістю носіїв займає 26-е місце;
- найдавніша згадка про українську мову датується 858 роком;
- українську мову почали вважати літературною мовою з 1798 року (після виходу першого видання «Енеїди» І. Котляревського);
- найбільш уживаною літерою в українській мові є літера «п». Також на цю літеру починається найбільша кількість слів;
- найрідше вживається в українській мові літера «ф». Слова, які починаються з цієї літери, у більшості випадків є запозиченими;
- найбільшу кількість синонімів має слово «бити» – 45;
- найдовшим словом в українській мові є назва одного з пестицидів – «дихлордифенілтрихлорметилметан» – 30 літер (*З джерел Інтернету*).

Який факт вас найбільше вразив?

6. Пояснювальний диктант

Запишіть вислови про мову. Поясніть орфограми й пунктограми. Поясніть, як ви розумієте зміст цих висловлювань.

Гарантією успішного розвитку української літературної мови може бути тільки справжня державність українського народу (*Л. Мацько*). Мова, наша мова – літ минулих повість, вічно юна мудрість, сива наша совість (*Ю. Рибчинський*). Чи воскреснемо, чи не воскреснемо, – очищаймось від смогу словесного (*В. Вербич*). І кожна думка, слово, звук національним скарбом стануть (*Б. Дегтярьов*).

7. Лексичне спостереження

Прочитайте текст. Поясніть лексичне значення виділених слів.

Українська мова – це море, у якого немає дна і берегів, яке настільки багатомовне й невичерпне, що ніколи не встановити межі в її пізнанні. На її основі гарно творяться **неологізми**, бо вона не бажає носити на собі мундира **канонічності**, отже, має найбільшу **перспективу** розвитку в часі. Вона з'єднує в собі пласти **архаїчні** й **модерні**, вибирає слова **інтернаціональні**, а водночас не втрачає й слів **питомих**.

З нею просто й надійно, бо вона – душа моєї нації (За В. Шевчуком).

8. Робота в парах

Прочитайте текст. Поставте один одному питання за змістом прочитаного.

Свою історію має й українська графіка. Вона бере свій початок від старослов'янського письма. У нинішньому українському алфавіті є тільки дві літери, що їх не було в Кирило-Мефодіївській абетці – це *ѣ*, яка відома з кінця XVI ст. і набула поширення в XVII столітті, та *ї*, що перебрала на себе функції позначення сполучення *й+і*. Слід ще згадати про специфіку в українському правописі літер *е, є*, відсутню в інших кириличних правописах. Решта літер – це ті, що їх, на думку І. Огієнка, знали вже в давньокиївський період. Правда, у старослов'янському алфавіті були й такі літери, які не відповідали жодним українським звукам, а тому вживалися непослідовно, а потім і зовсім зникли.

Остаточне становлення українського правопису припадає на початок XX століття.

Треба згадати, що від 1708 року змінилося накреслення літер: традиційну кирилицю замінено так званою «гражданкою» – спрощеним кириличним письмом.

Із розвитком нової української літературної мови виникла потреба в зміні традиційного письма. Письменники, які писали живою українською мовою, мусили шукати засоби, щоб передати справжнє звучання слів, а не йти за їх давнім традиційним написанням. Пошук цей був великою мірою стихійним, а тому від 1798 до 1905 року нараховується близько 50 різних правописних систем (Із «Українського правопису»).

9. Виконання вправ із підручника

VI. Підсумок уроку

1. Робота в парах. Складання діалогів

Поділіться враженнями від уроку.

2. Оцінювання навчальних досягнень учнів

VII. Домашнє завдання

Підготувати повідомлення про одного з українських мовознавців, що займався проблемою розвитку української мови, пояснити його теорію.

УРОК 2

Тема. Розвиток мовлення №1. Повторення вивченого про мовлення. Вимоги до мовлення. Мовленнєва ситуація. Види мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо)

Мета: формувати ключові та предметні компетентності і компетенції шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань відповідно до змістових ліній: повторити, узагальнити й поглибити знання про форми мовлення, мовленнєву ситуацію, види мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо); удосконалювати вміння користуватися різними видами аудіювання залежно від мовленнєвої ситуації; формувати навички вивчального аудіювання; розвивати творчі здібності, мовне чуття, логічне мислення, увагу, уміння співставляти, виділяти головне з-поміж другорядного; удосконалювати культуру усного й писемного мовлення, уміння добирати аргументи й робити висновки; розвивати вміння працювати в колективі, у групах; уміння з повагою ставитись до вчителя та однокласників; формувати особливості національної та загальнолюдської культури; виховувати ввічливість, повагу до співрозмовника, зацікавлення звичаями українського народу.

Обладнання: підручник, таблиці «Відмінності мови і мовлення», «Види мовленнєвої діяльності», «Види читання», «Ознаки говоріння», пам'ятка «Вимоги до мовлення», мультимедійна презентація, дидактичний матеріал.

Тип уроку: урок розвитку мовлення.

Найбільше і найдорожче добро кожного народу – це його мова, та жива схованка людського духу, його багата скарбниця, в яку народ складає і своє життя, і свої сподіванки, розум, досвід, почування.

Панас Мирний

Мова – це не просто спосіб спілкування, а щось більш значуще. Мова – це всі глибинні пласти духовного життя народу, його історична пам'ять, найцінніше надбання віків, мова – це ще й музика, мелодика, фарби, буття, сучасна, художня, інтелектуальна і мисленнєва діяльність народу.

Олесь Гончар

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Рефлексія «Наш настрій»

Учитель. Для початку з'ясуємо, з яким настроєм та емоціями ви починаєте працювати, і виконаємо це завдання в абсолютній тиші. Відповідаючи на моє запитання, підніміть відповідну картку «так» чи «ні».

- Чи з гарним настроєм ви прийшли на урок?
- Чи бажаєте виступити на уроці?
- Чи хочете отримати гарну оцінку?
- Що для цього необхідно?

Так. Ґрунтовні знання, творчі здібності.

II. Повідомлення теми та мети уроку

Формування та запис очікуваних результатів. (Застосовується інтерактивний метод «Мозковий штурм».)

III. Мотивація навчання

Учитель. Зачитайте та прокоментуйте епіграфи до уроку.

IV. Актуалізація опорних знань

1. Бесіда

- Що таке мова і мовлення?
- Які ви знаєте стилі і типи мовлення?
- Які є види і форми мовлення?
- Доведіть, що мовлення тісно пов'язане з мисленням?
- Які існують вимоги до мовлення?
- Як впливає на мовлення мовленнєва ситуація? Які її складові?

2. Вільний диктант

Прочитайте текст, визначте його стиль та тип мовлення, усно перекажіть. Сформулюйте та запишіть за його змістом три-п'ять запитань.

Як відзначають мовознавці, одним із суттєвих показників людської шляхетності є культура мовлення – поняття не тільки лінгвістичне, а й психологічне, педагогічне, естетичне та етичне. У багатому мовному арсеналі виробилася і закріпилася ціла система словесних вітань: «доброго ранку», «доброго здоров'я», «добрий вечір», «бувайте здорові», «доброго вечора у вашій хаті» тощо.

Хоч у повсякдення й увійшло багато словесних вітань, проте люди завше були обачливими з ними, до кожного випадку використовували далеко не весь арсенал. Зранку, в обід чи ввечері вживали лише ті, що відповідали певному часові. Це ж стосується і кількості осіб, їх віку, статі, навіть соціальної належності. Скажімо, коли одинак вітався з групою людей, неодмінно вживав множинну форму: «здоровенькі будьте» чи «доброго Вам здоров'я» тощо.

На окрему розмову заслуговують і родинні звертання. Традиційно в Україні діти називали своїх батьків на «Ви». Така форма диктувалася високою повагою до найближчих людей.

Неабияке значення має тон розмови, вміння вислухати іншого, вчасно й доречно підтримати тему. Ввічливість, уважність і чемність – основна вимога мовного етикету. Від

чемного привітання, шляхетного потиску руки, невимушеної, ненав'язливої розмови виграш обопільний. Лихослів'я, лицемірність, невміння вислухати, навпаки, лише нервує, псує настрій.

Вироблені віками і закріплені кращі форми вітань-звертань, повсякденного спілкування – не звичайна людська забаганка, це наш повсякденний етикет, наша культура, взаємини, зрештою, наше здоров'я не тільки в буквальному, а й переносному значенні. Це наш спосіб життя. (22 *Слово; за В. Скуратівським*)

V. Опрацювання навчального матеріалу

1. Слово вчителя

Часто у спілкуванні ми вживаємо поняття «мова» і «мовлення» як рівнозначні. Але які відмінності між мовленням і мовою і чи є вони такими насправді, спробуємо розібратися.

1. Мова – явище загальне, абстрактне; мовлення – конкретне. Загальне (мова) реалізується в конкретному (мовленні). Конкретність мовлення виявляється в тому, що його можна чути, записати на магнітну стрічку, бачити і прочитати, якщо йдеться про текст. Мову безпосередньо спостерігати неможливо. Саме тому лінгвіст має справу з мовленням, вивчає звучне мовлення або тексти. Завдання лінгвіста «добути» з мовлення мову.

2. Мова – явище відносно стабільне, довговічне, загальноприйняте; мовлення – динамічне (рухливе), випадкове й унікальне. Так, наприклад, сучасна українська літературна мова охоплює період від І. Котляревського до наших днів, її норми (орфоепічні, орфографічні, лексичні та граматичні) є відносно стабільними й загальноприйнятими. У мові немає помилок, у ній усе правильно. У мовленні люди можуть припускатися помилок. Мову можна порівняти з написаною композитором симфонією. Під час виконання симфонії (мовлення) хтось із музикантів помилково може «взяти» не ту ноту. Зрештою, і весь твір по-своєму може бути «прочитаний» і зінтерпретований диригентом. Унікальність мовлення полягає у своєрідному використанні мовних засобів, у вживанні випадкових слів, словоформ, словосполучень тощо.

3. Мовлення можна характеризувати за темпом, тембром, тривалістю, гучністю, артикуляційною чіткістю, акцентом тощо.

4. Мовлення – лінійне, мова – нелінійна. Мовлення розгортається в часі. Для того, щоб вимовити якусь фразу, потрібен певний часовий проміжок, бо слова вимовляються послідовно одне за одним, а в мові всі звуки, слова, словоформи тощо існують одночасно.

5. З історичного погляду мовлення первинне, а мова вторинна. Спершу виникали в мовленні окремі слова, фрази тощо, а згодом із фактів мовлення склалася мова. З погляду сучасності, навпаки, мовлення твориться з фактів мови: для вираження думки мовець відбирає з мови необхідні мовні одиниці й оформляє їх у фразу за наявними в мові граматичними правилами.

2. Спостереження з елементами аналізу й зіставлення

Визначте відмінності мови та мовлення, порівнявши їх. Свою думку аргументуйте.

Таблиця

Відмінності мови і мовлення	
Мова	Мовлення
Явище загальне, соціальне, абстрактне Реалізується в конкретному (мовлення)	Конкретне явище, індивідуальне. Притаманне кожній особистості
Явище стабільне, фіксоване, довговічне, загальноприйняте. Мовні норми (орфоепічні, орфографічні, граматичні, лексичні) відносно стабільні	Явище динамічне (рухливе), випадкове й унікальне
У мові немає помилок, вона – еталон	У мовленні мовці припускаються помилок

Нелінійна, всі звуки, слова, словоформи тощо існують одночасно	Лінійне (мовлення розгортається в часі). Для оформлення думки в повідомлення потрібен відрізок часу, оскільки слова вимовляються одне за одним. Мовлення можна характеризувати за темпом, тембром, тривалістю, гучністю, артикуляційною чіткістю, акцентом
З історичного погляду мовлення первинне, мова вторинна. З погляду сучасності , навпаки, мовлення твориться з фактів мови: для вираження думки мовець відбирає з мови необхідні мовні одиниці й оформляє їх у фразу за наявними в мові граматичними правилами	
Мова – це найважливіший засіб спілкування і пізнання. Це система звукових і графічних знаків, що виникла на певному рівні розвитку людства, розвивається і має соціальне призначення; правила мови нормалізують використання знаків та їх функціонування як засобів людського спілкування	Мовлення – це форма існування мови, її втілення, реалізація. Мовлення окремого носія мови має особливості вимови, лексики, структури речень

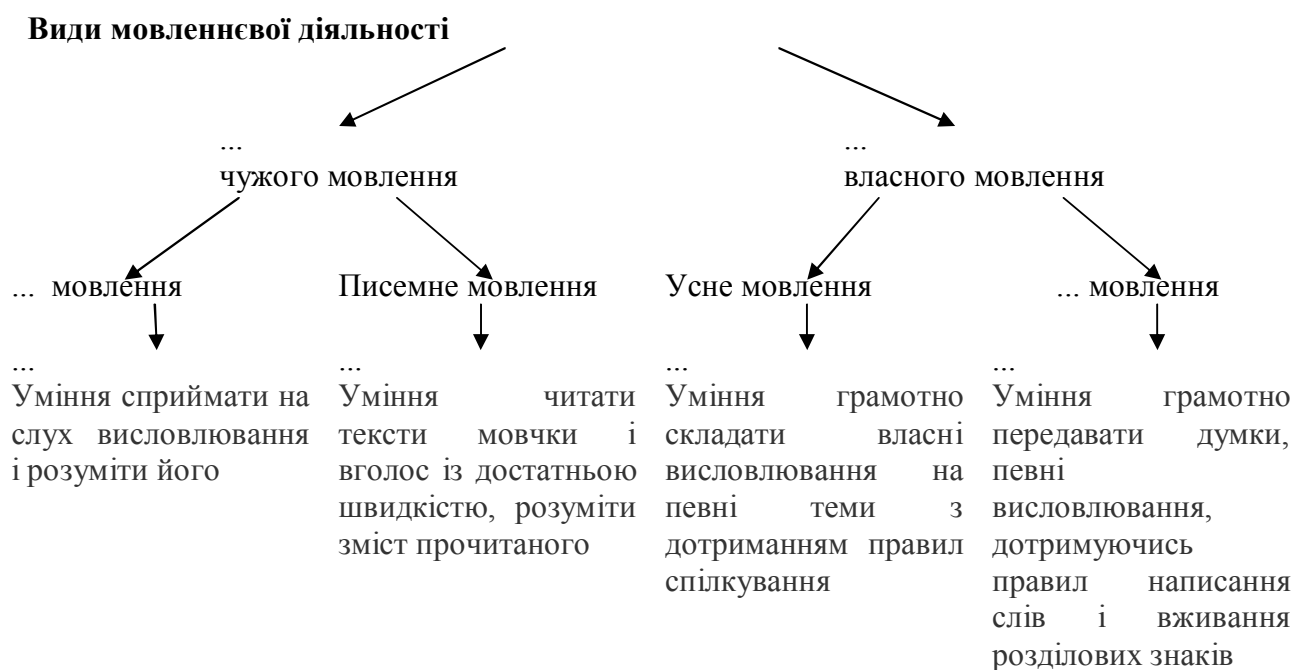
Ми розібралися у відмінностях двох, на перший погляд, схожих понять: «мова і «мовлення». Вони не є тотожними, але тісно пов'язані між собою – мова не лише породжує мовлення, але й розвивається під його впливом.

Отже, мова – це знакова система одиниць спілкування і правил їх функціонування, тобто інвентар і набір граматичних правил, що існують у свідомості носіїв. У той час, як мовлення – конкретно вживана мова, способи спілкування в їх конкретній реалізації. Мова – є і процес мовлення, і результат цього процесу. Мова і мовлення тісно пов'язані один з іншим. Мова пізнається шляхом аналізу, мовлення – шляхом розуміння.

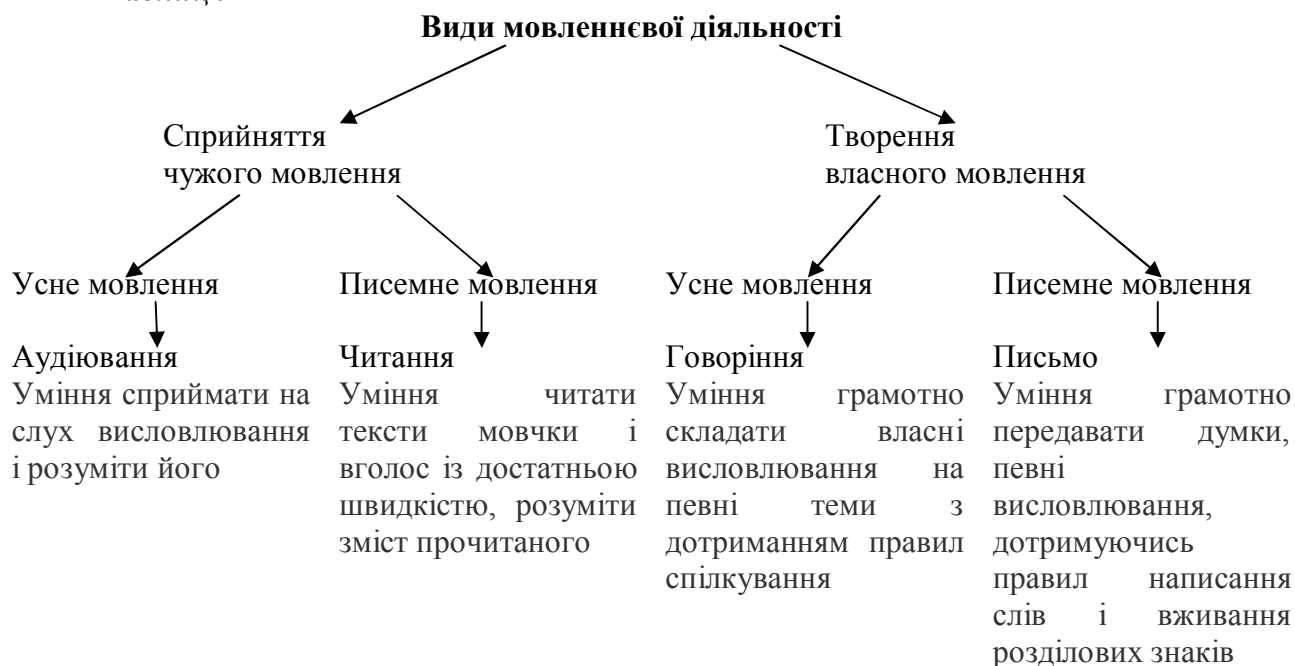
3. Дослідження-відновлення

Пригадайте вивчене про види мовленнєвої діяльності, заповніть таблицю.

Таблиця

Таблиця

4. Пояснення вчителя з використанням таблиць

Мовленнєва діяльність включає чотири види: аудіювання, говоріння, читання, письмо.

Аудіювання – вид мовленнєвої діяльності, під час якої людина одночасно сприймає усне мовлення й аналізує його (здійснює смислову обробку одночасно)		
↓	↓	↓
Глобальне (ознайомлювальне)	Детальне (вивчальне)	Критичне
Усвідомлення загального змісту в повідомленні	Детальне усвідомлення всіх елементів повідомлення	Визначення власного ставлення до почутого

Яких би вершин не сягнув технічний прогрес людства, види мовленнєвої діяльності незмінні. Проте слід зазначити, що інших форм набуває письмо. Якщо початковим значенням цього слова було вміння людини записувати свої думки на папері, то зараз воно набуло ширшого тлумачення: це не тільки писаний від руки текст, а й друкований. Останнім користуються більш масово.

Форми спілкування бувають різні: полілог, діалог, монолог. На форми спілкування так само технічний розвиток людства не впливає. Проте технічний прогрес значно спрощує і пришвидшує процес передавання інформації, що, безумовно, впливає на її зміст. Оскільки будь-який мовець без жодних утруднень може передавати інформацію будь-кому будь-коли і на будь-яку відстань, висловлювання стають відвертішими і менш контрольованими.

Процес читання складається з трьох етапів:

- мотиваційного (визначення мети);
- аналітико-синтетичного (сприйняття, розуміння);
- виконавального (прийняття рішення на основі одержаної інформації з наступним говорінням або письмом).

Розуміння прочитаного здійснюється за допомогою дії трьох механізмів:

- здогадки;
- смислової орієнтації;
- еквівалентних заміन.

У процесі читання вирішуються різноманітні комунікативні завдання, а саме: читати, щоб одержати знання, навчитися щось робити; одержати естетичну насолоду. Відповідно до

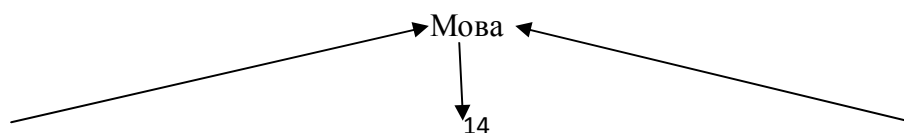
цих комунікативних завдань реалізуються і різні види читання. Виділяють три види читання: ознайомлювальне, вивчальне та вибіркове. Види читання можна показати за допомогою таблиці.

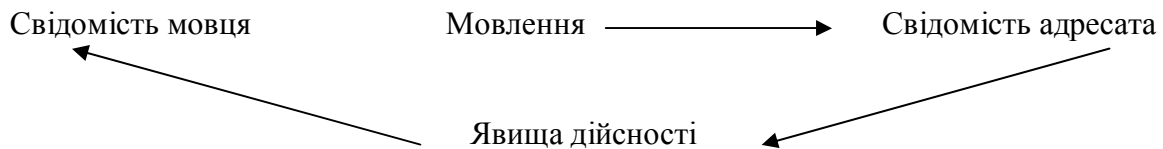
Види читання	Що потрібно усвідомити?	Характер читання
Ознайомлювальне	Чи варто це читати? Кому текст адресовано? Який зміст має кожен із розділів (абзаців) і текст в цілому?	Швидке перегортання сторінок, читання заголовків; перегляд окремих фрагментів тексту, ознайомлення з ілюстраціями; читання анотації, змісту видання
Вивчальне	Яка тема та основна думка тексту? Що в тексті головне, а що – другорядне? Яку нову для читача інформацію містить текст?	Повільне, вдумливе читання тексту або його частин; глибоке проникнення в його зміст; максимально повне осягнення нової інформації
Вибіркове	Про що говориться в тексті? Яка інформація є корисною? У яких частинах (розділах) тексту її вміщено?	Перегортання сторінок, швидке читання заголовків, змісту, окремих фрагментів тексту; повільне читання потрібних частин з метою вилучення потрібної інформації

Ознаки говоріння	
Говоріння – це один із видів людської діяльності, у результаті якого виникає висловлювання	
Мотивованість	Говоріння завжди мотивоване. Учень, як правило, говорить тому, що у нього є для цього певна внутрішня причина, є мотив, який виступає в ролі двигуна діяльності
Активність	Говоріння – завжди процес активний, бо в ньому виявляється відношення мовця до дійсності. Внутрішня активність можлива лише завдяки тому, що предмет спілкування є значимим для даної особистості і викликає у неї емоційне ставлення. Саме активність забезпечує ініціативну мовну поведінку співрозмовника, що так важливо для досягнення мети спілкування
Цілеспрямованість	Говоріння завжди цілеспрямоване, бо переслідує якусь мету
Зв'язок з діяльністю	Говоріння не є самостійним. Мовлення обслуговує всю іншу діяльність людини
Ситуативність	Співвідношення мовних одиниць з основними компонентами процесу спілкування
Самостійність	Ця якість говоріння як діяльності виявляється в тому, що говоріння, як правило, протікає без запозичення думок із попередньо прочитаних чи прослуханих джерел; без опору на повні чи часткові записи того, що використовується в мові; без опору на ілюстративне зображення об'єктів висловлювання

5. Лінгвістичне спостереження

Учитель. Мінімальною одиницею мовленнєвої діяльності людини є мовленнєвий акт, він включає власне мовлення і паралельні процеси слухового сприйняття, і розуміння почутого. Мова розвивається і вдосконалюється у процесі мовленнєвої діяльності.

Мовленнєва діяльність – сукупність психофізичних дій людини, що спрямовуються на сприймання і розуміння мовлення, а також на виникнення його в усній і письмовій формі. Оволодіння мовою відбувається на функціонально-комунікативній основі, тобто в процесі мовленнєвої діяльності. Під час спілкування дуже важливо будувати свої висловлювання з урахуванням мовленнєвої ситуації.

– Що є основною умовою мовленнєвої ситуації?

(Адресат мовлення, тема й основна думка висловлювання, мета і місце спілкування.)

6. Ознайомлення з пам'яткою

Розгляньте таблицю-пам'ятку і запам'ятайте основні вимоги, яких слід дотримуватися у своєму мовленні.

Вимоги до мовлення	
Яке має бути мовлення	Як цього досягти
Змістовне	Продумай тему й основну думку висловлювання; розкривай тему повністю, але без зайвих слів, не пиши (не говори) того, чого не розумієш
Послідовне	Говори зв'язно, логічно, за записаним або продуманим планом (тезами), не перестрибуй з одного на інше. Дбай про переходи («місточки»), узагальнення, висновки
Багате	Уникай повторів, банальностей, пустопорожніх фраз, послуговуйся різноманітними, але зрозумілими тобі мовними засобами, не повторюй тих самих слів, однакових речень, уникай монотонності, однотипної структури речень
Точне	Добирай найточніші слова, чітко формулюй думку, у разі потреби звернись до тлумачного, синонімічного словників
Виразне	Володій виражальними засобами звукового і художнього мовлення (наголосом, паузами, темпами)
Доцільне	Умій оцінити ситуацію спілкування й засоби, які найкраще підходять для неї. Завжди зважай на те, з ким розмовляєш, з якою метою, де
Образне	Добирай слова і речення, які яскраво, емоційно можуть впливати на слухача
Правильне	Дотримуйся літературних норм вимови і написання, словотворення, будови речень

7. Проблемне завдання

Чи можна визначити риси характеру і культуру людини під час спілкування?

Розкрийте зміст тези давньогрецького філософа Сократа: «Заговори, щоб я тебе побачив».

8. Робота з підручником

9. Гра «Я – коректор»

У кожній парі словосполучень визначте нормативне. Укажіть, які саме норми літературної мови порушено.

Оцінки по історії, оцінки з історії.

Із-за хвороби, через хворобу.

При вашій допомозі, з вашою допомогою.

Самий активний учень, найактивніший учень.

Зустріч зі школярами, зустріч з школярами.

Вчитися на протязі життя, вчитися протягом

Скажіть у двох словах, скажіть двома словами.

Скласти іспит, здати іспит.

Дякую вас, дякую вам.

Добрий по натурі, доброї вдачі.

Розкажи за брата, розкажи про брата.

З усіх питань, по всіх питаннях.

життя. По програмі, за програмою.

Завдавати шкоди, наносити шкоду.

Зміни кидаються в очі, зміни впадають в очі.

Задавайте питання, ставте питання.

10. Проведення навчального аудіювання. Читання вчителем тексту. Виконання учнями тестових завдань

Українська вишиванка

У барвисто-мінливому національному строї впродовж віків наша українська вишиванка і досі залишається бажаною в чоловічим та жіночим вбранні. Цю сорочку наші пращури вважали оберегом.

А чи вміємо ми сьогодні прочитати грамоту мудрості наших бабусь, карбовану нитками на довговік?

Світогляд наших пращурів був достатньо таємничий, отож «мову» вишитої сорочки ми сприймаємо здебільшого як сукупність візерунків, гру кольорів, майстерність вишивальниць. Але ж гаптований комір, вишиті полички (вуставки), рукави, погрудки (пазуха), гаптований мереживом і вишивкою долішній край сорочки (поділ, подолок), – не примха художньої уяви рукодільниць. Це зворушливе послання символів, яке сягає сивої давнини.

Ромби, хрестики, лінії, кружальця, складені у візерунки, – усе це було прагненням людини зласкавити добро, обійти лихо. Геометричний та рослинний орнаменти, а також зооморфний (стилізоване зображення тварин та птахів) гармонійно сусідять один з одним, хоча кожна їх деталь має свій голос. Хвиляста чи ламана лінії – не що інше, як безкінечність життя. Досить поширені у вишивці виноград, баранячі ріжки. Колись давно баранами та вівцями розраховувалися замість грошей. Відтоді, мріючи про достаток, люди малювали на писанках, вишивали баранячі ріжки як символ багатства. Та чи не найбільше старалися вишивальниці, зображуючи квіти. Адже червона калина – символ цнотливості, барвінок – немеркнучого життя, яблучне коло – кохання. Люди відображали в шитті те, що бачили довкола себе і свято вірили, що, перенесене з любов'ю на сорочку, воно довго оберігатиме від хвороб та лиха.

Україна знає близько ста способів вишивання та мережки. Колись до весілля дівчині треба було вишити сорочку собі й нареченому. Тож і сиділи над полотном довгими зимовими вечорами, на досвітках, на вечорницях. Перша сорочечка, яку мати вишивала дитині, зберігалася аж до появи онука, якому також вишивали сорочечку подібним узором. Це мало принести йому щастя, а роду – продовження...

Українська сорочка була джерелом інформації: дивлячись на неї, із розташування на ній узорів, відмінностей у крої, із кольорів ниток можна було дізнатися, звідки вона, кому належить, ким вишита. Ще вишиванку наші бабусі називали «українкою», у ній виходили заміж і берегли її, як святиню. Під час війни ховали у вузлику в потаємних місцях...

Збереглися перекази, що в битві з татарами між Серетом і Збручем полягло чимало наших воїнів. Вийшли жінки на долину їх шукати, а там, на чорнім полі, – білі тіла захисників. Відтоді в Борщівському районі, на Тернопільщині, як пам'ять про загиблих чоловіків, як свою розчакнуту навпіл душу, гаптують жінки чорним по білому. І зветься ті сорочки «борщівками»...

Наскільки старанна, працьовита дівчина, можна було визнати по сорочці. Варто лише глянути, як визирає з-під плахти її долішній край. Чим довший і пишніше вишитий, тим достойніша наречена чи молодиця.

У старовинних сорочках рукави «збиралися на пухлики» – рівненькі, добре затягнені так з'єднані з плечовим швом, щоб ні вузлиčka! Здебільшого змережували «городками» та «зубцями» обов'язково парної кількості, щоб усе життя в парі бути. А ще в кожен «зубчик» вкладали ниточку, щоб чоловік дому тримався. На рукавах після пухликів вишивали квіти голівочками догори, щоб гордо носити сорочку...

За червоною стрічкою, протягнутою в петлях вишитого коміра чоловічої сорочки, можна пізнати парубків. Такі стрічки дарували нареченим дівчата.

А серед гурту жінок на всяких ярмарках, народних гуляннях можна було здогадатися, хто з них незаміжня. Якщо пояс-крайка був зав'язаний спереду кінцями донизу – перед вами дівчина, якщо ззаду або ліворуч – молодиця. Ще один знак: якщо на жінці червоний очіпок, то вона вдова, не від того, аби вийти заміж. А придане дівчатам готували змалечку: потроху-потроху, а там дивись – і повна скриня добра! А сорочок – то десятка зо два – запас заледве не на все життя. І годилися вони під безрозмірну плахту чи так само із запасом пошиту спідницю на всі випадки: коли був стан тонкий й коли жінка дитину чекала, й коли малого годувала, й коли поправлялася, й коли худла, й коли до весілля йшла, й коли в останню путь споряджали...

Нині мало хто знає давно складені приповідки про сорочку. А в них стільки гордоців, любові й пошанування: «Пізнають хлопці і в драній сорочці, аби полики вишиті», «У наших хазяйок та по сто сорочок, а у мене одна – біла щодня».

До речі, українська сорочка завжди біла. Це її національний характер. Тому саме про білу сорочку, її цнотливу чистоту, свіжу святковість найбільше приповідок: «Як мати рідненька, то й сорочка біленька», «До Великодня сорочка хоч і лихенька, аби біленька».

Переповідають таку історію: у Токіо, під час одного з концертів української капели бандуристів, слухачів зібралось чимало, та виступи сприймали стримано... Тоді відомий японський композитор Гоо Кітагава, котрий вів концерт, пішов за лаштунки, вдягнув вишиту українську сорочку й знову вийшов на сцену... Усі присутні встали... Наша вишиванка справила свою магічну дію... (726 слів) (З інтернет-порталу)

Тест

III учня (учениці) _____ Клас _____	
1. Продовжте твердження: «Українську вишиванку наші пращури вважали...».	2. Продовжте твердження: «Хвиляста чи ламана лінії – не що інше, як безкінечність...».
☐ А символом України ☐ Б оберегом ☐ В невід’ємним атрибутом ☐ Г святинею	☐ А любові ☐ Б життя ☐ В щастя ☐ Г часу
3. Укажіть, що символізує червона калина на вишиванці.	4. Продовжте твердження: «Мріючи про достаток, люди вишивали як символ багатства...».
☐ А віру ☐ Б любов ☐ В цнотливість ☐ Г вірність	☐ А баранячі ріжки ☐ Б виноград ☐ В квіти ☐ Г барвінок
5. Продовжте твердження: «Українська сорочка була джерелом...».	6. Згадайте, як називали наші бабусі вишиванку.
☐ А вивчення історії ☐ Б життєвої сили ☐ В композиції сорочки ☐ Г інформації	☐ А «замінником» людського тіла ☐ Б «сорочкою» ☐ В «українкою» ☐ Г «магічним брендом»
7. Визначте, з якою метою вишивали квіти голівочками догори на рукавах сорочки.	8. Укажіть, по чому можна було визнати, наскільки старання, працювала дівчина.
☐ А змінити життя на краще ☐ Б показати красу ☐ В було зручно вишивати ☐ Г гордо носити сорочку	☐ А долішньому краю з-під плахти ☐ Б великому приданому ☐ В кількості вишиванок ☐ Г зовнішності
9. Згадайте, що готували у придане	10. Визначте, чому українська сорочка

дівчатам.		завжди біла.	
☐	А десяток сорочок	☐	А Це її національний характер.
☐	Б десятка зо два сорочок	☐	Б Як символ білих тіл захисників, які полягли в бою.
☐	В три десятки сорочок	☐	В модно і стильно
☐	Г чотири десятки сорочок	☐	Г актуально і красиво
11. Укажіть колір української сорочки, про яку найбільше приповідок.		12. Згадайте, яке враження справила вишиванка на японців.	
☐	А червону	☐	А позитивне враження
☐	Б білу	☐	Б велике враження
☐	В чорну	☐	В свою магічну дію
☐	Г блакитну	☐	Г приємне враження
		<i>Бали</i>	

11. Робота в парах. Взаємоперевірка тестових завдань

Ключ. 1 – Б; 2 – Б; 3 – В; 4 – А; 5 – Г; 6 – В; 7 – Г; 8 – А; 9 – Б; 10 – А; 11 – В; 12 – В.

VI. Підбиття підсумків уроку

1. Оцінювання навчальних досягнень учнів

Картка оцінювання

<i>Знаю твердо</i>	<i>Дізнався(лася) нового</i>	<i>Маю запитання</i>

2. Рефлексія

Вправа «Очікування»

VII. Домашнє завдання

1. Підготувати усну відповідь на лінгвістичну тему «Вимоги до мовлення».
2. Дібрати текст для аудіювання, розробити до нього тести.
3. Написати твір на одну з тем: «Наскільки важливою є культура мовлення?», «Мова – візитна картка людини», «Яка людина, така в неї мова».

УРОК 3

Тема. Просте неускладнене речення

Мета: формувати ключові та предметні компетентності і компетенції шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань відповідно до змістових ліній: повторити теоретичні відомості про просте неускладнене речення, уміти розрізняти його види та визначати ознаки; удосконалювати вміння ставити розділові знаки й обґрунтовувати їх; розвивати творчі здібності; удосконалювати культуру усного й писемного мовлення; розвивати мовне чуття, логічне, образне та нестандартне мислення, увагу, уміння добирати аргументи й робити висновки; розвивати вміння самоорганізовуватися до пошукової діяльності, працювати в колективі, орієнтуватись в інформаційному просторі; виховувати ввічливість, повагу до співрозмовника.

Обладнання: підручник, таблиці.

Тип уроку: урок застосування знань, навичок й умінь.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Мотивація навчання

Учитель. Прочитайте поезію М. Тимчака «Рідне слово». Які почуття викликають у вас рядки цього вірша?

Над старими яворами
 Білих буслів білі діти
 Зранку-раночку дзьобами

Вчаться рідно клекотіти.
І рідненько тьохка в лузі
Соловей до солов'яти.
А мене навча матуся
Рідним словом розмовляти.

Учитель. У справі володіння словом, вироблення милозвучного мовлення велике значення має вміння будувати речення, вибираючи той чи інший варіант його складності. Зі скількох речень складається поезія? Яку будову мають ці речення?

Отже, сьогодні ми повторимо відомості про просте речення, зокрема неускладнене.

III. Актуалізація опорних знань учнів

1. Прийом «Незакінчене речення»

- За метою висловлювання речення поділяються на.. (розповідні, питальні та спонукальні).
- За емоційним забарвленням речення поділяються на... (окличні та неокличні).
- Граматичною основою речення є... (підмет і присудок).
- За наявністю граматичної основи речення поділяються на... (двоскладні та односкладні).
- За наявністю або відсутністю другорядних членів речення поділяються на... (поширені та непоширені).
- Речення, у якому наявні всі головні та другорядні члени, необхідні для завершеності будови та повноти вираження значення, називаються... (повними).
- Речення, у якому пропущений головний або другорядний член речення, зрозумілий із контексту, називається... (неповним).
- Прості речення, у яких наявні однорідні або відокремлені члени речення, вставні слова або вставлені конструкції, звертання або вигуки, називаються... (ускладненими), а речення, у яких ці елементи відсутні, називаються... (неускладненими).

IV. Повідомлення теми й мети уроку

V. Опрацювання навчального матеріалу

1. Практична робота в групах

(Кожна група отримує картку з текстом, підкреслює граматичну основу і виконує свою частину роботи. Після завершення роботи групи обмінюються результатами.

Код характеристики для груп: група I - просте -1, складне - 2; група II - двоскладне - 3, односкладне - 4; група III - поширене - 5, непоширене - 6; група IV - повне - 7, неповне - 8; група V - неускладнене - 9, ускладнене - 10.

Увага! Якщо речення складне, то характеризувати кожен частину окремо.)

Ластівки над вікном

Я прокидаюсь під ластів'ячий щебет. Спочатку крізь сон чую чарівний спів. Ніби той спів лине над самісінькою головою. Згодом потроху віддаляється, але дзвенить, переливається. От в очах прояснюється вікно. У вікні мерехтять сонячні зайчики. То ластівки тріпочуть крильцями, сонячні промені перебирають... Я знаю, де вони сидять. У сіренькому гніздечку над вікном... Мені так гарно прокидатись і милуватися ластів'ячим щебетом над вікном рідної хати.

(За Д.

Чередниченком)

(Відповіді: 1 - 1,3,5,7,9; 2 - 1,4,5,7,9; 3 - 1,3,5,8,10; 4 - 1,3,5,7,9; 5 - 1,3,5,7,9; 6 - 1,3,5,7,10; 7А - 1,3,6,7,9; 7Б - 1,3,5,7,9; 8 - 1,3,5,7,9; 9 - 1,4,5,7,10)

Учитель. В українській мові порядок слів у реченні вільний. Слова в реченні можуть розташовуватися в прямому чи зворотному порядку. Зворотний (інверсований) порядок слів застосовується здебільшого в художньому та розмовно-побутовому стилях мовлення.

Розгляньте таблицю та зробіть висновок про розташування слів у реченні.

Розташування членів речення при прямому порядку слів

Підмет	Означення	Додаток	Обставина
стоїть перед присудком	стоїть перед означуваним словом (узгоджене); стоїть після означуваного слова (неузгоджене)	стоїть після слів, від яких залежить	займає різні місця

2. Вправа «Конструктор»

Із запропонованих слів складіть речення з прямим і зворотним порядком слів. Чим відрізняються ці конструкції?

I варіант. Квітневий, весело, вітер, віти, і, тополь, гойдає, кленів.

(Квітневий вітер весело гойдає віти тополь і кленів. – Весело гойдає віти тополь і кленів вітер квітневий.)

II варіант. Хмари, повільно, над, низько, пливли, землею, чорні.

(Чорні хмари повільно пливли низько над землею. – Низько над землею повільно пливли чорні хмари.)

Учитель. Характеризуючи речення тексту, ми визначали серед них і односкладні, але не називали їх вид. Пригадайте, на які види поділяються односкладні речення.

3. Робота з таблицею

Розгляньте таблицю. Заповніть другу й третю колонки. Скористайтесь реченнями з довідки.

Форма вираження головного члена односкладного речення	Вид односкладного речення	Приклади
Дієслово у формі 1-ї або 2-ї особи однини чи множини дійсного чи наказового способу		
2. Дієслово у формі 3-ї особи множини теперішнього чи майбутнього часу або у формі множини минулого часу		
3. Дієслово у формі 2-ї особи однини або у формі 1-ї чи 3-ї особи множини (дія сприймається узагальнено)		
4. Безособове дієслово; безособові форми на -но, -то; особове дієслово в значенні безособового; прислівник; інфінітив; слова <i>нема, не було, не буде</i> ; Прислівник чи присудкове слово + інфінітив		
Іменник у формі називного відмінка		

Довідка. 1. Багато слів написано пером (Л. Костенко). 2. Славлю спільність мов і славлю їх одмінність (І. Муратов). 3. Зорі. Човни. Вогні (М. Луків). 4. За рідний край і життя віддай (Нар. творчість). 5. Уже світлішає над гаєм (М. Стельмах). 6. Треба бути щедрим і вимогливим до себе (О. Довженко). 7. Океан чистоти й сяйва (О. Гончар). 8. Решетом воду не носять (Нар. творчість). 9. До землі приліг і слухаю тремтіння негмамовне (М. Рильський). 10. Нещадні будьмо до найменших хиб... (О. Підсуха). 11. Не

ходи у воду за птицею, а в ліс за рибою (*Нар. творчість*). 12. Зелене море зроблять із Дніпра (*Л. Костенко*).

4. Лінгвістичне дослідження

Порівняйте пари речень, зробіть висновок, чим вони відрізняються. Чому?

Доповніть таблицю власними прикладами.

Зустрічаю схід сонця.	Зустрічав схід сонця.
Красива квітка.	Красива квітка в полі.
Зелене жито.	Жито зелене.

(**Увага!** У першій колонці речення односкладні, а в другій двоскладні. Якщо присудок виражається дієсловом у формі 3-ї особи однини теперішнього або майбутнього часу або у формі однини минулого часу, то таке речення є двоскладним неповним. Якщо у реченні з головним членом підметом є обставина, то таке речення теж характеризується як двоскладне неповне, бо обставина залежить від присудка. Якщо означення у називному реченні змінює свою позицію і вживається після підмета, то воно стає присудком, і таке речення буде двоскладним повним.)

5. Проблемне запитання

Сьогодні на уроці ми переважно характеризуємо прості неускладнені речення. Чи правильне твердження: «Оскільки в неускладнених реченнях відсутні звертання, вставні слова, однорідні члени речення, відокремлені члени речення, то й ніякі розділові знаки в них не вживаються»?

(Це твердження хибне. У простих неускладнених реченнях може вживатися тире між підметом і присудком або на місці пропущеного члена речення.)

6. Вправа-трансформація

Перевбудуйте речення так, щоб з'явилося тире. Поясніть свій вибір.

1. Відродження української мови є нашим історичним обов'язком (*І. Огієнко*).
2. Мить чекання здається вічністю (*Т. Коломієць*).
3. Наша історія вважається історією віковичної боротьби українського народу за своє місце під сонцем (*М. Горинь*).
4. Життя стає радістю і святом для кожного у ріднім краю (*В. Сосюра*).
5. Одна розумна голова добре, а дві розумні голови краще.
6. Черв'ячок точить дерево, а сумління точить людину.

7. Коментований диктант

Запишіть речення. Поясніть пунктограми «Тире між підметом і присудком», «Тире в неповному реченні». У яких реченнях тире може ставитися за бажанням автора?

1. Привчав мене батько трудитись до поту, а мати – любити пісні (*П. Воронько*).
2. Праця – то єдина служба людям, народові, ідеалам (*Д. Павличко*).
3. Дружити – значить бути старанним учнем у школі вимогливості (*В. Сухомлинський*).
4. Боятися смерті – на світі не жити (*Нар. творчість*).
5. Самотність – як обірвана струна (*Л. Костенко*).
6. Час не наша власність (*Л. Костенко*).
7. Твоє чоло шляхетне і ясне (*Л. Костенко*).
8. Квіти конвалії найніжніші.

8. Синтаксичний практикум

Зробіть повний синтаксичний розбір речень (підкреслити члени речення, охарактеризувати речення за його будовою, визначити вид членів речення, з'ясувати, якою частиною мови вони виражені).

Усі національні культури побудовано на шануванні предків (*О. Таланчук*).

Загалом у міфології різних народів перевагу надавали нерукотворному будівництву світу (*О. Таланчук*).

9. Виконання вправ із підручника

VI. Підсумок уроку

1. Вправа «Незакінчене речення»

- Сьогодні на уроці ми пригадали...
- Ми вивчили..
- Ми навчилися...

- Ми зрозуміли...
- Після уроку я зможу...

2. Оцінювання навчальних досягнень учнів

VII. Домашнє завдання

Підібрати текст-опис природи (5-7 речень). Підкреслити граматичні основи. Охарактеризувати прості неускладнені речення.

УРОК 4

Тема. Просте ускладнене речення

Мета: формувати ключові та предметні компетентності і компетенції шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань відповідно до змістових ліній: повторити відомості про просте ускладнене речення; удосконалювати вміння вживати розділові знаки в реченнях з однорідними членами речення, звертаннями, вставними конструкціями; вміння аналізувати, порівнювати, доводити й обґрунтовувати відповіді; розвивати мовленнєво-комунікативні вміння редагування та моделювання синтаксичних конструкцій з однорідними членами речення, звертаннями та вставними словами (словосполученнями, реченнями); мовне чуття, логічне мислення, увагу, уміння працювати в колективі; за допомогою дидактичного матеріалу розвивати спостережливість, кмітливість; виховувати ввічливість, повагу до співрозмовника, любов до рідної мови та народу.

Обладнання: підручник, таблиці.

Тип уроку: урок застосування знань, умінь і навичок.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів

1. Бесіда

На минулому уроці ми розглядали просте речення. Пригадайте, за якими критеріями ми його характеризували.

2. Робота з картками

(Учні отримують картки. Необхідно заповнити таблицю, внісши у відповідні колонки номери речень.)

Позиція аналізу речення	Категорії	Відповідь
За граматичною основою	Двоскладне	15
	Односкладне означено-особове	2
	Односкладне неозначено-особове	8
	Односкладне узагальнено-особове	7
	Односкладне безособове	369
	Односкладне називне	4
За наявністю другорядних членів речення	Непоширене	5
	поширене	123478
За наявністю всіх необхідних членів речення	Повне	1234578
	Неповне	6
За наявністю ускладнюючих елементів	Неускладнене	14567
	Ускладнене	238

1. Боротьба за мир – найсвятіша справа (О. Гончар). 2. Розквітай, мій краю, веснами, цвітом яблунь і пшениць (Т. Масенко). 3. І добру, і щастю в цьому домі бути (М. Нагнибіда). 4. Неповторні картини дитинства! (Ю. Збанацький). 5. Лиш боротись – значить жити (І. Франко). 6. На душі – ані хмаринки (М. Луків). 7. У колективі нічиєї межі не переореш (Нар. творчість). 8. Мене везуть у царство трав, річок і таємничих озер (О. Довженко). 9. На жаль, чудес на світі не буває (П. Воронько).

III. Мотивація навчання

Учитель. Прослухайте вірш Софійки Когут «В шелесті калини».

В шелесті калини, В шумі хвиль Дніпрових, В душах незрадливих Виплекана мова. Горда і ласкава, Зраджена й забута, Ти чужою стала Кобзаревим внукам. Як же їх назвати? Підкажи те слово!	Ти ж така багата, Рідна наша мова! Та невже забудуть Люди спів сопілки І навік замовкнуть Думи і щедрівки? Чом не б'ється в грудях Більше честь синівська? Що з тобою буде, Мово українська?

Які почуття викликає ця поезія? Що допомагає авторові розкрити красу й багатство рідної мови? До кого звертається автор, коли запитує про долю мови? Чому?

Щиро вірю, що для вас українська мова ніколи не стане чужою.

IV. Повідомлення теми й мети уроку

V. Опрацювання навчального матеріалу

1. Бесіда

- Чим можуть ускладнюватися прості речення?
- Які члени речення називаються однорідними?
- Які члени речення можуть бути відокремленими?
- Що таке звертання? Чим воно може бути виражене?
- Яку функцію в реченні виконують вставні слова, словосполучення й речення?
- Яку роль у реченні відіграють вставлені компоненти?

2. Робота з таблицею «Просте ускладнене речення»

Доповнити таблицю прикладами з довідки.

Просте ускладнене речення містить у собі:	Приклади
звертання	
однорідні члени речення	
відокремлені члени речення	
вставні і вставлені слова, словосполучення й речення	

Довідка. Звідки ти взялася, Україно-ненько? (К. Крищенко). Повинна мати думати і дбати про всіх живих і мертвих на землі (М. Луків). Мабуть, людині не можна відриватися від рідного берега (Ю. Мушкетик). По хвилях переливи червоні (од сонця) (А. Головка). Тихо-тихо стікає на землю зерно – перестиглі сльози степів (М. Стельмах). Луги, струшуючи срібну росу, розляглися співами своїх соловейків... (Панас Мирний).

3. Лінгвістичне дослідження

Прочитайте речення. Знайдіть однорідні члени речення. Зробіть висновок, якими членами речення вони можуть бути, як зв'язані між собою. Сформулюйте правила про розділові знаки в реченнях з однорідними членами.

Молюся вам за пісню колискову, за ласку, карий погляд і терпець (М. Дмитренко). Понад морями пролягають тіні журби й тривоги, спогадів і снів (М. Дмитренко). Життя, немов ріка, пливе в майбутнє, в завтрашнє, в безкрає (М. Дмитренко). Вночі і ожеледь, і мряка, і сніг, і холод (Т. Шевченко). Ніхто мудрим не вродився, а навчився (Нар. мудрість). Ні спека дня, ні бурі ночі, ні морози – ніщо не вб'є любов мою живу (В. Сосюра). Все бачить співець у широкім роздоллі: і небо, і море, красу світову (Леся Українка). На думку Сухомлинського, у школі мають панувати чотири культу, а саме: культ Батьківщини, культ людини, культ книжки і культ рідного слова.

4. Вправа «Позмагайся з поетом»

Уставте на місці пропусків звертання, вибравши слова з довідки. Розставте розділові знаки. Увага! Звертання в українській мові вживаються у формі кличного відмінка.

1. Не треба слів, не хмур брови й не схиляй лице своє сумне. 2. Не стелись не шуміть не печальте очі ви 3. О Прометея ти маєш душу молоду. 4. Дзвени ... у вітрах світової весни. 5. Лети ж о щоб день тобі на зміну прийшов новий. 6. Тобі і перший мій подих, і подих останній (Із тв. В. Сосюри).

Довідка. Кохана, туман, тополі, берези голі, мій народ, моя пісня крилата, ніч, країна моя.

5. Проблемне питання

Чим відрізняються виділені слова в реченнях?

Видно шляхи полтавської і славному Полтаву (І. Котляревський). **Видно**, було вже пізно, бо ніде по хатах не світилося (Панас Мирний).

(У першому реченні слово виконує роль присудка, а в другому – це вставне слово.)

Увага! Щоб упевнитися, що слово вставне, потрібно спробувати поставити до нього питання. Якщо слово відповідає на питання, то воно не вставне.)

6. Вправа

У першу колонку запишіть речення, у яких слово «здається» є вставним, а в другу – речення, у яких це слово виконує роль члена речення. Розставте розділові знаки, обґрунтуйте свій вибір.

По вулиці йду і здається уперше розплющив я очі на світ (О. Підсуха). Здається вічністю буття маленька мить... (М. Дмитренко). Здається заgrimів десь на небі грім (С. Васильченко). Білястим здавалося тонко вібруюче повітря (О. Гончар). Здається часу і не гаю, а не встигаю, не встигаю (Л. Костенко). Нам здавалось, що роки пройшли (Ю. Збанацький). Пісня здавалось бриніла вже в ньому (М. Коцюбинський). Здається під саме шатро синього літнього неба сягали верхівки дерев (Є. Гуцало).

Учитель. Якщо вставні слова, словосполучення й речення лише оцінюють, уточнюють певне повідомлення, то вставлені конструкції вносять додаткову інформацію. Розділові знаки при вставлених конструкціях залежать від інтонації.

7. Робота з таблицею

Уважно прочитайте правила про розділові знаки при вставлених конструкціях, доповніть таблицю прикладами з довідки. Свій вибір аргументуйте.

Розділові знаки	Інтонація	Приклад
Кома	Вставлене речення вимовляється майже таким самим тоном, як і основне	
Тире	Вставлені слова чи речення вимовляються підвищеним тоном	
Дужки або кома з тире	Вставлені слова чи речення вимовляються пониженим тоном	

Довідка. Звали мого діда як я вже потім довідався Семеном (О. Довженко).

В щирім серці, в чесних грудях вірю, знаю! квіти є! (В. Симоненко).

З-за погрібника пахло м'ятою росло її там густої та холодної багато а від хати несло духом матіюли (Є. Гуцало).

Учитель. Другорядні члени речення, які для підсилення їх смислової ролі виділяються в усному мовленні інтонацією й паузами, а на письмі комами (рідше тире), називаються відокремленими.

8. Прийом «Так – ні»

- Відокремлюються додатки, що мають значення виключення і починаються словами *крім, окрім, окрім, за винятком, зокрема, особливо, наприклад, на відміну від – (так).*
- Відокремлюються обставини, виражені дієприслівниковим зворотом – *(так).*

- Завжди відокремлюються обставини, виражені одиничним дієприслівником – (ні).
- Поширені узгоджені означення відокремлюються, якщо вони стоять після означуваного слова – (так).
- Два або більше непоширених означень після означуваного слова обов'язково відокремлюються лише тоді, коли перед цим словом є вже узгоджене означення – (так).
- Обов'язково відокремлюються означення, якщо вони стосуються особового займенника – (так).
- Прикладка із словом як ніколи не відокремлюється – (ні).
- Найчастіше роль уточнюючих членів речення виконують обставини місця і часу – (так).
- Обставини, що виражені іменниками з прийменниками *незважаючи на, починаючи з, кінчаючи*, відокремлюються за бажанням автора – (ні).

9. Диктант з коментуванням

Запишіть речення, з'ясуйте, чим вони ускладнені. Поясніть розділові знаки.

Тонкий лист, облітаючи з жовтих дерев, лягає на плечі. (О. Гончар). Я не знаю нічого ніжнішого, окрім берези (Леся Українка). Отак бринить мені, поету, життя у пісні дорогій (А. Малишко). Ліси уступали місце гірським сіножатям, м'яким і повним (М. Коцюбинський). Акації стояли в цвіту, завітчані безліччю білих китиць (І. Нечуй-Левицький). Незважаючи на погану погоду, біля під'їзду театру панувало пожвавлення (В. Собко). Там могили з буйним вітром в степу розмовляють, розмовляють сумуючи (Т. Шевченко). Ягід навколо, особливо дикої малини, була сила-силенна (О. Донченко).

10. Творче моделювання

Із поданих пар речень змодельуйте прості речення з дієприкметниковим зворотом так, щоб в одному випадку зворот відокремлювався, а в іншому – ні.

1. Мене зачарувала краса осіннього гаю. Цей гай був вкритий пізньою позолотою.
2. Яблуні посхиляли гілля до землі. Гілля обтяжене запашними плодами.
3. У степу темніли рядки копичок. Їх розкуйовдив вітер.

11. Виконання вправ із підручника

VI. Підсумок уроку

1. Творча робота в парах

Побудуйте діалог на тему «Сьогодні на уроці...». Обов'язково в репліках використовуйте звертання, вставні слова, однорідні члени речення, відокремлені члени речення.

2. Оцінювання навчальних досягнень учнів

VII. Домашнє завдання

Підібрати з художньої літератури приклади речень на всі види ускладнень. Підкреслити граматичні основи.

УРОК 5

Тема. Розвиток мовлення № 2. Стилi, типи мовлення (повторення)

Мета: формувати ключові та предметні компетентності і компетенції шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань відповідно до змістових ліній: повторити, узагальнити й поглибити знання про стилі мовлення; удосконалювати творчі вміння працювати з текстом, визначати його тему й основну думку, знаходити мовні засоби зв'язку речень у тексті, ділити його на мікротеми; учити учнів формулювати мету власної діяльності та робити висновки за її результатами; удосконалювати культуру усного й писемного мовлення; розвивати спостережливість, творчі

здібності, мовне чуття, логічне мислення, увагу, уміння зіставляти, виділяти головне з-поміж другорядного; збагачувати словниковий запас учнів; за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу спонукати учнів до осмислення значення рідної мови в житті людини; виховувати ввічливість, повагу до співрозмовника.

Обладнання: підручник, таблиці «Стили мовлення», «Типи мовлення», дидактичний матеріал.

Тип уроку: урок розвитку мовлення.

ХІД УРОКУ

*Стиль – це властиві
слова на своєму місці.*

Д. Свіфт

I. Організаційний момент

Психологічна вправа «Подаруйте настрої»

(Учні формулюють бажання одне одному чи вчителю, передаючи гарний настрій.)

II. Актуалізація опорних знань

1. Перевірка домашнього завдання

2. Коментування епіграфа до уроку

3. Читання вірша Д. Білоуса «Що таке стиль?»

Що таке стиль

Про стиль дізнатись тобі хотілось?

Нехай це слово не ляка.

Це грецьке *stylos*, латинське *stilus* –
гостренька паличка тонка.

Учили нею, мабуть, недаром
писать на дощечці тонкій,
покритій воску прозорим шаром,
у Римі й Греції старій.

І не покрилось словечко пилом,
все мова в пам'яті трима:
спочатку почерк вважали стилем,
а там – манеру й лад письма.

Стиль визначає і відповідність
буття творця і почуття.

Та, безумовно ж, і своєрідність
національного життя.

Є стиль художньо-белетристичний
(усім знайомий, не новий),
є науково-публіцистичний,
є офіційно-діловий.

Чи помічав ти в людей у творчих –
чий б ти твори не зустрів, –

своя манера, свій власний почерк,
свій стиль, у кожного з майстрів.

В свої він барви забарвить слово,
стиль появляється з творцем.

І стиль свій буде обов'язково,
якщо творець з своїм лицем.

Тичина зовсім не схожий з Рильським
і Винниченко з Головком,

Бажан з Малишком, Сосюра з Влизьком,
як і Гончар із Земляком.

Першопричина тут не єдина –
життя людей, суспільний фон.
І влучно каже: «Стиль – це людина», –
французький вчений Жорж Бюффон.
Та стиль в цілому – це й однорідність
всіх творчих почерків, манер.
Багатство стилю чи його бідність
ти, друже, знатимеш тепер.

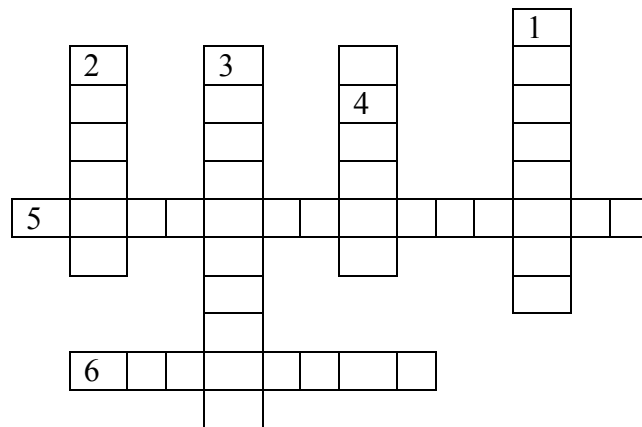
(Д. Білоус)

III. Мотивація навчання школярів

1. Бесіда

- У якому стилі мовлення ви написали домашні твори?
- Визначте тип мовлення прослуханих висловлювань.
- Які ще стилі мовлення ви знаєте?
- Яким стилем мовлення написано ваші підручники?
- Який розділ науки про мову вивчає стилі мовлення?

2. Розгадування кросворда

1. Стиль, для якого найхарактернішим є вживання слів у переносному значенні (*Художній*).
2. Тип мовлення, для будови якого притаманна схема: теза – аргументи – висновок (*Роздум*).
3. Розділ науки про мову, в основі назви якого лежить слово, що зводиться до лат. *stilus* «загострена паличка для писання» (*Стилістика*).
4. Слово, що походить від французького, яке в перекладі означає «полотно», «тканина» (*Текст*).
5. Стиль, що є засобом впливу на громадську думку (*Публіцистичний*).
6. Стиль, для якого характерні такі жанри, як реферат, дисертація, доповідь тощо (*Науковий*).

IV. Повідомлення теми й мети уроку

V. Опрацювання навчального матеріалу

1. Розповідь учителя з опорою на таблицю

Залежно від спрямування та суспільного призначення літературна мова поділяється на кілька різновидів, які мають велике значення для характеристики культурного рівня людини. Різновиди літературної мови, що обслуговують різні галузі суспільно-громадського життя, мають свій конкретний аспект поширення, свої особливості добору та використання мовних одиниць називають стилями. Термін стиль у мовознавстві стосується мови та мовлення. Стиль у мові – це сукупність систем мовних засобів, у мовленні – спосіб

функціонування мовних засобів. Розрізнення стилів мовлення залежить від основних функцій мови та від того, яку сферу діяльності обслуговує стиль.

Розрізняють розмовний, науковий, офіційно-діловий, публіцистичний, художній стилі мовлення. Кожен стиль має сферу поширення, призначення, систему мовних засобів, стилістичні норми. Часто ці стилі мовлення комбінуються.

Стилістика – наука, що вивчає мовні засоби з погляду їх функціонування залежно від мети й умов спілкування.

Назва стилю	Сфера застосування	Мета спілкування	Основні види висловлювань
Розмовний	Побут, сімейні, дружні стосунки	Обмін інформацією, думками, встановлення стосунків	Діалоги, записки, особисті листи
Науковий	Наука, техніка, освіта	Виклад наукової інформації, пояснення явищ	Виступи, доповіді, лекції, монографії, підручники
Офіційно-діловий	Офіційні стосунки	Регулювання стосунків між людьми, підприємствами, установами	Договори, угоди, постанови, закони, ділові папери
Публіцистичний	Суспільне життя	Формування ставлення людей до суспільно важливих справ	Виступи, доповіді, лекції, статті, брошури
Художній	Мистецтво слова (фольклор, художня література)	Естетичний вплив через образне відтворення дійсності	Оповідання, повісті, романи, п'єси, вірші, казки, легенди тощо

Тексти відрізняються один від одного не тільки суспільними функціями, виконувати які вони покликані, а й суб'єктивними намірами мовця. Він може розповідати про перебіг певних подій, описувати певні об'єкти, розмірковувати над причинами і наслідками подій, мотивами вчинків людей, умовами, в яких можливі ті чи інші явища. На цій основі висловлювання поділяють на **розповіді, описи, роздуми**. Кожен із цих різновидів висловлювань має певні особливості побудови та розгортання змісту, а також зумовлені ними мовні домінанти.

Розповідь – повідомлення про якусь подію, про її розгортання в часі, про послідовність дій. Характерні складові частини розповіді:

- експозиція
- початок дії (зав'язка);
- розвиток подій (з найбільш важливим моментом – кульмінацією);
- завершення дії (розв'язка).

Розташування складових частин може бути різне – у тій послідовності, у якій відбувалися дії, або з певними перестановками, зумовленими авторським задумом.

Опис – відображення явищ дійсності через перелічення їх основних ознак і властивостей. Сприймаючи опис, адресат може уявити, як виглядає об'єкт. Описи можуть бути ділові, наукові, художні. Типова композиція опису:

- загальне уявлення про предмет;

- вичленування окремих ознак і властивостей: зовнішніх – матеріал, розмір, форма, колір, внутрішніх – призначення, вживання, обставини його існування (умови, причина, місце і час);

- оцінка об'єкта опису, висновок зі сказаного.

Роздум – роз'яснення, підтвердження або заперечення якоїсь думки. У роздумі зазвичай виділяють три частини:

- теза – думка, припущення, які потрібно довести або спростувати;
- докази (аргументи), покликані підтвердити або заперечити початкове положення і таким чином обґрунтувати задум автора;
- висновок – формулювання результату викладених міркувань, практичні поради з приводу обговорюваної проблеми.

У текстах типи мовлення не завжди виступають у чистому вигляді: розповідь може супроводжуватися описом чи роздумом, опис – включати елементи розповіді, роздум може супроводжуватися описом тих явищ, про які згадується в тексті.

Типи і стилі текстів – різні, якісно відмінні їхні характеристики. Так, у науковому стилі може бути подано і розповідь (наприклад, біографія письменника), і опис (установки для проведення експерименту), і роздуми (обґрунтування виявлених фактів). Будь-який художній твір великої форми (оповідання, роман, поема) включає фрагменти усіх типів мовлення. З іншого боку, розповіді можуть бути оформлені й у розмовно-побутовому стилі (наприклад, повідомлення очевидця про певну подію), і в науковому (про історію якогось відкриття), і в діловому (офіційне свідчення про щось), і в публіцистичному та художньому (як один з елементів висвітлення широкої теми).

2. Розгляд таблиці, з'ясування відмінностей між основними типами мовлення

Типи мовлення	Основна функція	Смислові відношення	Будова висловлювання
Розповідь	Повідомлення про події	Часові	Експозиція, зав'язка, кульмінація, розв'язка
Опис	Словесне зображення предмета	Просторові	Певна послідовність загальних і часткових ознак, що визначають предмет
Роздум (міркування)	Доведення або пояснення певної думки, факту	Причинно-наслідкові	Теза, аргументи, висновки

3. Спостереження на основі тексту з елементами аналізу

Прочитайте (прослухайте) фрагменти текстів. Визначте тип мовлення та мету кожного висловлювання. З'ясуйте стиль мовлення. Відповідь обґрунтуйте.

1. Стаття 1. Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава.

Стаття 2. Суверенітет України поширюється на всю її територію. Україна є унітарною державою.

Стаття 3. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Стаття 4. В Україні існує єдине громадянство. Підстави набуття і припинення громадянства України визначаються законом.

Стаття 5. Україна є республікою. *(Із Конституції України)*

2. Буває, часом спігну від краси.

Спинюсь, не тямлю, що воно за диво,—

оці степи, це небо, ці ліси,

усе так гарно, чисто, незрадливо,

усе як є – дорога, явори,

усе моє, все зветься – Україна.

Така краса, висока і нетлінна,

що хоч спинись і з Богом говори. *(Ліна Костенко)*

3. Так, бути українцем зараз модно! Але дуже хотілось би, щоб «мода» бути українцем стала для нас, для наших дітей і внуків нормою життя. Щоб якомога швидше встановився мир на нашій землі і український стяг розвівався над кожним будинком по всій Україні від Сяну до Дону, щоб навкруги нас звучала рідна мова, линула українська пісня, щоб ми шанували свою історію, поважали свою Державу і її символіку, щоб слова П. Чубинського – «Душу й тіло ми положим за нашу свободу...» стали святими для кожного з нас, а душі героїв Небесної сотні відчули, що їхня смерть не була марною. Слава Україні! *(Із журналу)*

4. Україна – унітарна держава. Вона складається з 24 областей. Україна є парламентсько-президентською республікою. Найвищим органом державної влади є Верховна Рада України, а главою держави – Президент України.

За чисельністю населення Україна посідає восьме місце у Європі. Офіційною мовою в Україні є українська.

Україна – промислово-аграрна. Вона є одним з провідних експортерів деяких видів сільськогосподарської продукції й продовольства. Народно-господарський комплекс країни включає такі види промисловості: видобування корисних копалин (вугілля, нафта і газ, залізна і марганцева руда), деякі галузі машинобудування, чорна та кольорова металургія, Україна є потужним виробником електроенергії. Налагоджено виробництво ракетноносіїв, супутників та обладнання для дослідження космосу. *(З Вікіпедії)*

5. – Григорію... – почав неквапно ректор. – Ми всі шануємо твій гострий розум, твої глибокі знання з Історії, письменства, мов та філософії. Ти маєш кафедру (ба навіть дві!), капелу з учнів, книжки і келію. Чого ж тобі бракує ще? Чому ти борсаєшся? Чого шукаєш?

– Істини, – спокійно мовив Сковорода. Старий скривився, наче кисллицю з'ївши.

– Істина – як та жар-птиця, її шукають, прагнуть, проте ніхто ніколи ще не спіймав...

– Прагнути – також немало.

– Чи й забагато...

– У кого нема бажань, мети, надії, той не живе.

– Бажання бувають теж смертельні...

– Знаю. Але, як кажуть у нас в Чорнухах: вовка боявшися, з грибами не бути.

– Гриби також не всі їстівні...

– Отруйні видно здалеку, їх бачить кожен.

– Та й добрий гриб не всякий шлунок витримає.

– У нас хороші шлунки.

– Проте, як кажуть, що можна мамі, того не можна лялі.

– Це щира правда, – кивнув Григорій і посміхнувся: – Але коли тій лялі сімнадцять років...

– Сімнадцять – це ще не сорок.

– Істинно. Чого Івась не вивчить, того Іван не знатиме. *(Василь Шевчук)*

4. Дослідження-характеристика

Скориставшись схемою, проаналізуйте один із текстів.

Схема стилістичного аналізу тексту

1. Основна функція, завдання мовлення. Чи є додаткова функція?

2. Сфера вживання, жанр.

3. Монолог чи діалог?

4. Із художнього твору взято уривок чи ні?

5. Мовна специфіка: лексика, фразеологія, граматики.

6. Висновок: визначення стилю тексту.

5. Колективна робота

Заповніть таблицю.

Стилі мовлення

?	?	?	?	?
	вірш; оповідання; драма	закон; кодекс	стаття; лекція; рецензія	стаття

6. Виконання вправ із підручника

7. Структурування теоретичного матеріалу

Запишіть словосполучення в такій послідовності стилів мовлення: а) розмовний; б) науковий; в) офіційно-діловий; г) публіцистичний; ґ) художній.

Зубна паста, аж дух захоплює, паралельні прямі, скачай музику, всі рішення, її структура, заради перемоги добра, чаруючі звуки весни, цього питання, пречудовий настрої, йдучи на Майдан, енергетична цінність продуктів, квіти у полі, акт схвалено, бережіть собори душ, права громадян, ранок на Дніпрі.

<i>Розмовний</i>	<i>Науковий</i>	<i>Офіційно-діловий</i>	<i>Публіцистичний</i>	<i>Художній</i>
<i>Зубна паста</i>	<i>Паралельні прямі</i>	<i>Всі рішення</i>	<i>Заради перемоги добра</i>	<i>Аж дух захоплює</i>
<i>Скачай музику</i>	<i>Її структура</i>	<i>Цього питання</i>	<i>Йдучи на Майдан</i>	<i>Чаруючі звуки весни</i>
<i>Пречудовий настрої</i>	<i>Енергетична цінність продуктів</i>	<i>Акт схвалено</i>	<i>Бережіть собори душ</i> <i>Права громадян</i>	<i>Квіти у полі</i> <i>Ранок на Дніпрі</i>

(**Ключ.** Якщо ви правильно виконали завдання, з других букв перших записаних слів складеться закінчення прислів'я: «Наша слава – **Українська держава**».)

8. Диференційована робота у групах

1 група

Скласти повідомлення «Стили і типи мовлення».

2 група

Написати невеликий текст про Україну (опис, художній стиль, послідовний зв'язок).

9. Тестування

Тест

III учня (учениці)	
Клас _____	
1. Згадайте, скільки стилів мовлення в українській мові.	2. Визначте стиль, до якого належать жанри: закон, кодекс, статут, наказ.
☐ А 5 ☐ Б 6 ☐ В 7 ☐ Г 8	☐ А науковий ☐ Б офіційно-діловий ☐ В розмовний ☐ Г художній
3. Укажіть, для якого стилю мови характерні логічність, точність, обґрунтованість викладу.	4. Продовжте твердження: «Обмін інформацією, думками, враженнями – це мета стилю...».
☐ А офіційно-ділового ☐ Б публіцистичного ☐ В наукового	☐ А наукового ☐ Б офіційно-ділового ☐ В розмовного

	Г художнього		Г художнього
5. Продовжте визначення: «Словесне зображення предмета – це...».		6. Продовжте твердження: «Експозиція, зав'язка, розвиток подій, кульмінація, розв'язка – це будова...».	
☐	А опис	☐	А опису
☐	Б роздум	☐	Б роздуму
☐	В розповідь	☐	В розповіді
☐	Г розповідь з елементами опису	☐	Г розповідь з елементами опису
7. Визначте зв'язок за характеристикою: певний елемент першого речення стає вихідним пунктом у наступних.		8. Продовжте твердження: «Протиставлення в тексті – це прийом...».	
☐	А паралельний	☐	А дилеми
☐	Б послідовний	☐	Б рамки
☐	В контактний	☐	В контрасту
☐	Г перспективний	☐	Г переліку
9. Визначте, що НЕ є жанром наукового стилю.		10. Визначте, що НЕ є жанром художнього стилю.	
☐	А лекція	☐	А трагедія
☐	Б фейлейтон	☐	Б анотація
☐	В рецензія	☐	В вірш
☐	Г доповідь	☐	Г поема
11. Продовжте визначення: «Особливості наукового стилю на синтаксичному рівні – це...».		12. Продовжте визначення: «Ознаки офіційно-ділового стилю на лексичному рівні – це...».	
		<i>Бали</i>	

10. Робота в парах. Взаємоперевірка тестових завдань

Ключ. 1 – А; 2 – Б; 3 – В; 4 – В; 5 – А; 6 – В; 7 – Б; 8 – В; 9 – Б; 10 – Б;   11. <i>Особливості наукового стилю на синтаксичному рівні – це ясність і предметність тлумачень; логічна послідовність і доказовість викладу; узагальненість понять і явищ; об'єктивний аналіз; точність і лаконічність висловлювань; аргументація та переконливість тверджень; однозначне пояснення причино-наслідкових відношень; докладні висновки.</i>   12. <i>Ознаки офіційно-ділового стилю на лексичному рівні – це чітке розмежування його зразків; дотримання прийнятого порядку в оформленні кожного різновиду документів; широке використання слів, пов'язаних з діловою лексикою, яка стосується певної галузі суспільного життя; вживання слів у найбільш звичайному для них значенні, зокрема слів-термінів, послідовність у викладі думок, його членування на абзаци, параграфи, пункти; користування усталеними формами висловлювання.</i>

VI. Підсумок уроку

1. Оцінювання навчальних досягнень учнів

2. Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжте фрази.

- Сьогодні на уроці мені вдалося (не вдалося)...
- Одержані знання допоможуть мені...
- Свої знання з теми я б оцінив (оцінила) на...

VII. Домашнє завдання (на вибір)

1. Дібрати з підручників та додаткової літератури приклади кожного стилю мовлення. Визначити їх основні ознаки.
2. Написати висловлювання в публіцистичному стилі «Душа і гордість нації».

УРОК 6

Тема. Основні правила правопису

Мета: Формувати ключові та предметні компетентності і компетенції шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань відповідно до змістових ліній: поглибити знання учнів про основні орфограми й пунктограми, вивчені в попередніх класах; удосконалювати вміння обґрунтовувати вибір написання відповідними правилами; розвивати логічне мислення, пам'ять і увагу, вміння правильно будувати речення, добирати аргументи й робити висновки; розвивати вміння самоорганізовуватися до пошукової діяльності, опрацьовувати й узагальнювати інформацію з наочного матеріалу; виховувати любов та повагу до мови, ввічливість, повагу до співрозмовників.

Обладнання: підручник, таблиці.

Тип уроку: урок застосування знань, навичок й умінь.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Мотивація навчання

Учитель. Прислухайте текст. Визначте тему й основну думку.

Людина загубила кому й почала боятися складних речень, шукала фрази простіші...

Потім вона загубила знак оклику й почала говорити тихо, рівно, з однією інтонацією. Її вже ніщо не бентежило, не радувало, вона до всього ставилася без емоцій.

Потім вона загубила знак питання і перестала запитувати, жодні події не викликали її цікавості, де б вони не відбувалися: у космосі, на землі чи навіть у її власній квартирі.

Ще через кілька років вона загубила двокрапку й перестала пояснювати іншим свої вчинки. Врешті в людини залишилися самі лапки. Вона не могла висловити жодної власної думки чи ідеї, весь час когось цитувала – так вона зовсім розучилася думати й дійшла до крапки.

Бережіть розділові знаки!

III. Актуалізація опорних знань учнів

1. Бесіда

- Що є предметом вивчення орфографії?
- Що вивчає пунктуація?
- Пригадайте вивчені орфограми й пунктограми, наведіть приклади.

IV. Оголошення теми й мети уроку

V. Опрацювання навчального матеріалу

1. Пунктуаційний практикум

Прочитайте вірш Олександра Олеся. Розставте розділові знаки, свій вибір обґрунтуйте.

Над колискою

Спи мій малесенький спи мій синок Я розкажу тобі безліч казок! Нащо ж ти віченьки знову розкрив?! Спи моя пташко то вітер завив. Стогне і виє уже він давно Б'ється і стукає в наше вікно. Геть розбишако в далекі степи! Спи моя ластівко солодко спи! Ось уже й вітер зовсім занімів	Холодно зараз в лісах і лугах Все потонуло в глибоких снігах. Бігають зайчики мерзнуть тремтять Затишок хочуть собі відшукать. Ось вони вгледіли, – кущик стоїть, – Годі! Давно вже лисичка там спить. Кинулись знову кудись на грядки, – Ой там ночують сьогодні вовки.

Мабуть заснуть під намет полетів.	

Чи є звертання і вставні слова членами речення?

2. Лінгвістичне дослідження

Пригадайте, у яких випадках порівняльний зворот у реченні не відокремлюється. Запишіть речення, поставивши, де потрібно, розділові знаки. Визначте синтаксичну роль сполучень слів зі сполучником як.

Український народ цілі віки бився мов лев за свою свободу (О. Довженко). Постаць Остапа Вересая як символ українського кобзарства яскраво виокремлюється в духовному житті нашого народу (В. Скуратівський). Вітер віє, соловіє, дівчина як сонце (Нар. пісня). Цілий день вона крутиться як білка в колесі (Марко Вовчок). Дівчина говорила майже як доросла (Марко Вовчок). Осінні світанки тривожні як марення (В. Симоненко). Вогонь як символ життя вважався найбільшою святістю (В. Скуратівський). Як попіл падали на гай холодні присмерки (М. Рильський). Ми їхали не більше як годину.

Увага! Порівняльний зворот не відокремлюється, якщо:

- є частиною складеного присудка;
- перед порівняльним зворотом є слова майже, зовсім;
- входить до складу фразеологізмів.

Також не ставиться кома у виразах:

- не більше як, не раніше як, не довше ніж;
- перед прикладкою, що приєднується словом як і має значення «у ролі кого, чого».

3. Пояснювальний диктант

Назвіть однорідні члени речення, поясніть вживання розділових знаків.

Слухають уважно його і завзята молодь, і обірваний хлібороб, слухають і старі кобзарі, осліплені в страшній неволі, у лютих січах (О. Іваненко). Сонце було ласкавим і до води, і до дерев, й до квітів, і до дівочої краси (М. Стельмах). Наука й труд, знання і школа манливо кличуть до мети (П. Устименко). Розкішний одяг, зброя, кінська багата зброя – все це дістається тепер козакам (О. Іваненко). Голос духа чути скрізь: по курних хатах мужицьких, по верстатах ремісницьких, по місцях недолі й сліз (І. Франко). Вітер не боявся ані реву бурі, ані гуркоту громів (І. Франко). Твори Шевченка: поетичні і прозові, його щоденник, листи – пройняті любов'ю до знедолених (З журналу). Усюди: на Дніпрі, на білих кучугурах, на піщаних берегах – лежав туман (П. Тичина).

Побудуйте схеми записаних речень.

4. Вправа-модельовання

Пригадайте, які члени речення і за яких умов можуть відокремлюватися. Доповніть речення відокремленими членами. Поставте розділові знаки.

(Зразок. Над степом висіло чорне небо.)

Над степом, омитим дощем, висіло чорне небо. Над степом, переливаючись зорями, висіло чорне небо. Над степом висіло чорне небо – одвічний символ безкінечності. Замість сонця, над степом висіло чорне небо.

Раптом повіяв легенький вітерець. Соняшник повільно повертається за сонцем. Поля купаються в яскравому промінні. У саду цвітуть майже всі дерева. На вулиці цілий день було спекотно.

5. Робота з таблицею

Розгляньте таблицю й поясніть, на які групи поділяються орфограми. Доповніть таблицю власними прикладами.

Буквені орфограми	Небуквені орфограми
Вибір написання слова (певної букви) з ряду можливих варіантів	Написання слів разом, окремо, через дефіс, апостроф, перенос слів, скорочення слів
Приклади:	Приклади:

6. Вибірковий диктант

Пригадайте правила вживання м'якого знака. Випишіть слова з орфограмою «М'який знак», поясніть свій вибір.

Легенький вітерець подихає – і скрізь розносить тепло раннього літнього ранку (Панас Мирний). Зірненька ясна темненької ночі чужа і холодна нам завжди здається, квітці ж радіють в степу наші очі, і серце, мов рідне, до неї сміється (І. Манжура). Вмивайся ранком на зорі, коли вода тече крізь пальці. Поки ще сонце не горить, а тліє тільки десь у балці (М. Терещенко). У дужих дні немов слухняна глина, покірна волі й пальцям різьбяр; а я схилюсь тихенько на коліна... (Є. Плужник). Ой, на вишеньці, на черешеньці соловейко щебетав.

7. Вибірково-розподільний диктант

Пригадайте всі правила, що стосуються написання ненаголошених -е -и. На які групи можна поділити ці орфограми? (ненаголошені -е -и в: коренях, префіксах, суфіксах, закінченнях). А що робити, коли написання ненаголошених звуків не можна пояснити?

У першу колонку запишіть слова з ненаголошеними -е -и, написання яких пояснюється правилами, а в другу – слова, які варто перевірити за словником.

Герой, цибуля, веселитися, премудрий, бензин, пенал, витирати, тихесенький, артилерія, пишеш, інтерес, вариво, деталь, скошений, хребет, бригада, кожен, приміський, чемпіон, марево, інтерес, безмірний, метелик, замерзати, поговоримо, лимон, поневолення, восени, апетит, нескорений, президія, перетворити, паличка, дощечка, каченя.

8. Вправа-відтворення

Пригадайте правила вживання апострофа. Запишіть прислів'я, підібравши з довідки потрібні слова. Поясніть їх написання.

Шануй батьків – ... з істинного шляху. Добрий чоловік – надійніше ... мосту. Музика ... , а людей збирає. ... не хвались ..., а хвались честю. Удар забувається, а слово ... Що маєш робити, то зроби сьогодні, а що маєш ..., то ... завтра. У чужім краю і ... не цвірінькають. Сумний грудень у ... і в будень.

(Довідка: не зіб'єшся, кам'яного, без'язика, батьком-матір'ю, пам'ятається, з'їсти, з'їж, солов'ї, свято).

9. Вправа «Кодування»

Пригадайте правила написання префіксів з- с- та роз- без-. Запишіть у першу колонку номери слів, у яких пишемо з-, а в другу – с-.

1 – ро...казати, 2 – бе...кінечний, 3 – ...цементувати, 4 – ...ходити, 5 – ...тирати, 6 – ро...пустити, 7 – ...клеїти, 8 – бе...пощадний, 9 – ...шити, 10 – ро...кроїти, 11 – ..мити, 12 – ...фотографувати, 13 – ...простувати, 14 – ро...тривожити, 15 – ...хопити.

1, 2, 3, 6, 8, 9, 10, 11, 14	4, 5, 7, 12, 13, 15

10. Лінгвістичне спостереження

Прочитайте речення, поясніть, чому виділені слова пишуться по-різному. Пригадайте всі правила написання слів з часткою **не**.

А скільки зніс ти кривди і неправди, народе мій, у рабстві живучи! (І. Вирган). Він сказав **не правду**, а брехню.

11. Коментований диктант

Запишіть речення, поясніть написання **не**.

Не борода робить чоловіка мудрим. Роби не кривно, а певно. Говори не пишно, щоб на зле не вийшло. Поле не міряне, вівці не лічені, пастух рогатий. У нас хата не метена і дівка не заплетена. Ненагріте залізо не зігнеш (Із нар. творчості). Нещасна, неправдива людина, що добровільно й легко зрікається рідної мови (Б. Харчук). Пробачте поетам дивацтва незлі: небагато поетів живе на землі (Б. Олійник). Треба було перейти рівне, не заросле й не закрите нічим місце, щоб опинитися в комишах (М. Коцюбинський). Ми на межі того часу, коли незнане стане знаним. Та незбагненності красу не поховає людство з нами (Л. Дмитренко). Як швидко лине невблаганний час!

12. Гра «Хто швидше». Робота в парах

(Учні отримують картки з реченнями, у яких потрібно вставити букви й розділові

знаки. Слова з орфограмами й пунктограми потрібно пронумерувати та записати їх назви).

Рвет...ся осінь руками кр..вавими до далекого сон..чка любого кров на шатах пр..пишних шаріет..ся оксамит і парчу зал..ва. Рвет..ся осінь. Т..рни не/видимії їй все тіло поранили змуч..ли а вона ро..пачливо всміхает..ся Сонце сон..чко глянь я сміюсь! Осінь шарпнула шати кр..лавії аж до ніг їй упали розсипавшись не/покрита ні/чим не/захищена застогнала Іди бо вже час (*За Лесею Українкою*).

13. Виконання вправ із підручника

VI. Підсумок уроку

1. Рефлексія

- Що було для вас цікавим і корисним?
- Які труднощі у вас виникли?
- Над чим ще треба попрацювати?

2. Гра «Мовознавчий турнір»

Клас ділиться на дві команди. Одна команда називає слова з орфограмами, а друга – називає орфограму й пояснює написання слів. Потім команди міняються місцями.

VII. Домашнє завдання

1. Повторити теоретичний матеріал.
2. Підібрати текст, підкреслити всі вивчені пунктограми.

УРОК 7

Тема. Пряма й непряма мова. Розділові знаки при прямій мові. Культура мовлення й стилістика. Інтонація речень із прямою мовою

Мета: формувати ключові та предметні компетентності і компетенції шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань: поглиблювати знайомство учнів з особливостями будови речень з прямою й непрямою мовою, учити правильно інтонувати їх; удосконалювати вміння правильно розставляти розділові знаки в реченнях з прямою мовою; сприймати й відтворювати текст, що містить пряму мову; розвивати логічне мислення, пам'ять і увагу; учити самоорганізовуватись до пошукової діяльності, орієнтуватись в інформаційному просторі, формулювати мету власної діяльності та робити висновки; виховувати любов і повагу до мови, ввічливість, повагу до співрозмовників.

Обладнання: підручник, таблиці.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів

1. Бесіда

1. Який розділ мовознавчої науки вивчає речення?
2. Яка синтаксична одиниця називається реченням?
3. Які основні ознаки речення?
4. Чим може ускладнюватися просте речення?

2. Метод «Мозковий штурм»

Назвіть пунктограми, що можуть вживатися в простому ускладненому реченні.

(Кома в реченнях з однорідними членами, крапка з комою в реченнях з однорідними членами; двокрапка й тире при узагальнювальних словах у реченнях з однорідними членами; кома в реченнях зі звертаннями; знак оклику в реченнях зі звертаннями, коми в реченнях із вставними словами й словосполученнями; кома, тире й дужки в реченнях із вставленими конструкціями; кома в реченнях з відокремленими реченнями; тире в реченнях з поширеними прикладками; кома в реченнях з уточнювальними членами речення.)

3. Пунктуаційний практикум

Спишіть речення, розставте розділові знаки. Свій вибір аргументуйте.

Розлившись безбережним морем понад землю й позапалювавши на небі незлічимі свічки ніч пустилася на чари. Дмухнула по лугах і покрила густими сивими туманами пари що стояли непорушно мов полки готові в далекий похід. Широчезною долонею вона погладила по ланах і полях. І колосисті лани жита й пшениці похилившись із легким шелестом під тією долонею вирівнялися й стали тихі непорушні. Здавалося вся природа стишилась завмерла на мить у якомусь німому очікуванні (За І. Франком).

Підкресліть орфограми. Поясніть написання цих слів.

III. Мотивація навчання

Прочитайте виразно вірш «Наша мова солов'їна». Які почуття викликала ця поезія? Яка особливість будови речень?

Солов'ї розливаються ніжно
У зеленім веснянім гаю,
Син до матері каже:
Ця пісня
Дуже схожа на мову твою.

Посміхається мати до сина:
– Пам'ятай, моє миле дитя,
Рідна мова завжди солов'їна,
Зігріває людей все життя.

Наша мова живе й буде жити,
Бо вона, ніби подих весни –
Пам'ятай ти завжди про це, сину,
Рідне слово теплом огорни.

В. Кленц

IV. Повідомлення теми й мети уроку

V. Опрацювання навчального матеріалу

Учитель. У процесі спілкування в мовців виникає потреба передавати чи відтворювати висловлювання інших. Існує пряма передача чужої мови (пряма мова, діалог, цитата) та непряма (непряма мова).

1. Робота з опорною схемою «Пряма мова»

Розгляньте схему й сформулюйте визначення прямої мови.

Відтворює	Супроводжується	Утворює	Розміщується
чуже висловлювання, у якому збережено його лексичні, синтаксичні та інтонаційні особливості	словами автора, які вказують, кому вона належить, за яких обставин і як вона була висловлена	разом зі словами автора речення з прямою мовою	після слів автора, перед ними або всередині них
<i>До булави треба голови!</i>	<i>казали запорожці</i>	<i>«До булави треба голови!» – казали запорожці.</i>	

2. Лінгвістичне дослідження

Порівняйте речення. Чим вони відрізняються? Яке з речень точніше передає інформацію?

«От розбійники! – басить дід. – Чайок не можна зобиджати. То ж санітари морські» (Ю. Збанацький).

Дід сказав дітям, що чайок не можна зобиджати, бо вони є морськими санітарами. Дід переконував дітей в необхідності охороняти чайок як морських санітарів.

Висновок. Непряма мова – це чуже мовлення, що передається не дослівно, а зі збереженням лише основного змісту висловлювання. Непряма мова не відтворює лексичних, синтаксичних особливостей, емоційного забарвлення чужого висловлювання.

3. Творчий переказ

Прочитайте текст. Знайдіть речення з прямою мовою. Яку будову вони мають. Перекажіть зміст, замінивши речення з прямою мовою на речення з непрямою.

Подорожували якось разом Вода, Вогонь і Честь. Прийшли на роздоріжжя, де їм треба було розійтися. Вогонь сказав: «Якщо загубите мене і захочете знайти, то підіть у той бік, де відчуваєте тепло». «А коли мій загубите слід, то шукайте разом з тими, хто хоче втамувати спрагу», – мовила Вода.

Честь стояла мовчки, слухаючи своїх друзів. «За якими ознаками тебе знайти, коли загубимо?» – запитали Вода і Вогонь. «Той, хто загубить мене, – тихо мовила Честь, – уже ніколи знайти не зможе. Я буваю тільки з тими, хто мене не втрачає» (Нар. творчість).

4. Творче конструювання

Перебудуйте подані синтаксичні одиниці спочатку на речення з прямою мовою, а потім на речення з непрямою. Прокоментуйте різницю між ними та їхнім інтонаційним оформленням.

О земле рідна, знаєш ти свій шлях у бурі, у негоді! (М. Рильський). Ах, скільки радості, коли ти любиш землю, коли гармонії шукаєш у житті (П. Тичина).

Поясніть розділові знаки.

5. Лінгвістичне повідомлення

Опрацюйте опорний конспект. Підготуйте повідомлення на тему «Розділові знаки в реченнях з прямою мовою». У якості прикладів використовуйте речення з довідки.

Місце прямої мови	Схеми	Приклади
Пряма мова стоїть перед словами автора	«П», – а. «П?» – а. «П!» – а. «П...» – а.	
Пряма мова стоїть після слів автора	А: «П». А: «П?» А: «П!» А: «П...»	
Пряма мова стоїть усередині слів автора	А: «П», – а. А: «П?» – а. А: «П!» – а. А: «П...» – а.	
Слова автора розривають пряму мову	«П, – а, – п». «П, – а, – п?» «П... – а, – п». «П, – а, – п...» «П, – а, – п!»	
Слова автора розривають пряму мову, яка складається з кількох речень	«П, – а. – П». «П... – а. – П». «П? – а. – П». «П(!?), – а: – П». «П? – а. – П».	

Довідка. У цілого війська девіз був один: «За волю, за рідну Україну!» (Леся Українка). «Ні, світла не здолає тьма», – сказав давно поет (Л. Дмитерко). «Мамо, – питаю, – то льони цвітуть?» (О. Гончар). «Я б сонце засліпив, – розхвастався Ліхтар, – якби мене хтось підіймав до хмар!» (В. Симоненко). Усі на кутку кажуть: «З вашого Тараса, мабуть, щось добре вийде», – промовив сусід (С. Васильченко). «Чи бачили таке! – сказав батько і, помовчавши, додав: – Готовий хлібороб, одним словом» (А. Головка). «Чого ж ви стоїте? – перебив їх нараз гетьман. – Сідайте!» (Б. Лепкий).

6. Пунктуаційний практикум

Запишіть речення, розставте розділові знаки. Свій вибір аргументуйте.

А куди ви ідете, люди добрі? осмілився спитати Павлусь (А. Чайковський). Помилуйте! йому Ягнятко каже На світі я ще й году не прожив (Л. Глібов). Прощайте, люди добрі! Прощайте! голосно прощався з козаками бранець Повісять мене вражі ляхи ні за нюх абаки (Я. Качура). Нема Січі; очерети у Дніпра питають Де-то наші діти ділись, де вони гуляють? (Т. Шевченко). Ну що, покатати тебе на літаку? запитав Михайло в брата і, побачивши благальні очі Андріяна, додав Тобі не можна, малий ще (О. Копиленко). Та й

дивлюсь нишком, чи не пізнаю його де, коли чую Ой мені лишенько! жажнулася Катря обік мене (Марко Вовчок). Наші діти вчив Макаренко це майбутні творці історії...

7. Дослідження-відновлення

Відновіть речення, уставляючи подані в довідці слова автора, попередньо з'ясувавши їх місце відповідно до змісту. Поясніть розділові знаки.

1. Яку ви любите найбільше мову?
2. Хто в тій діброві гуляє?
3. Оце так! А ще кого ти любиш?
4. Глядіть, лишень не перехваліть його.
5. Учитель не може бути тільки добреньким і простодушним.

Довідка. І тільки закінчилося це, як дівчата заспівали про зелену діброву, питаючи в неї; оторопів Ярослав, потім запитав грубо, щоб приголомшити її і приглушити власні болі; доводив Сухомлинський; я всіх питаю із щирою душею; сміється Катря дівчатам.

Увага! Якщо слова автора вжито перед прямою мовою, то в них спочатку стоїть підмет, а потім – присудок, якщо ж після чи всередині, то спочатку вживається присудок, а потім підмет.

(Я всіх питаю із щирою душею: «Яку ви любите найбільше мову?» (Д. Білоус). І тільки закінчилося це, як дівчата заспівали про зелену діброву, питаючи в неї: «Хто в тій діброві гуляє?» (В. Шевчук). «Оце так! Оторопів Ярослав, – потім запитав грубо, щоб приголомшити її і приглушити власні болі: – А ще кого ти любиш?» (М. Стельмах). «Глядіть, лишень не перехваліть його, – сміється Катря дівчатам (Марко Вовчок). «Учитель не може бути тільки добреньким і простодушним, – доводив Сухомлинський.)

Учитель. Пряма мова і слова автора вимовляються з різною інтонацією. Пряма мова передається розповідними, питальними й спонукальними реченнями й вимовляється з відповідною інтонацією.

Слова автора завжди супроводжуються розповідною інтонацією. Темп і паузи залежать від місця слів автора.

8. Робота з опорною схемою

Опрацюйте схему. Прочитайте речення, дотримуючись правильної інтонації.

Слова автора розміщуються	Вимовляються	Приклади
перед прямою мовою	вимовляються з пониженням голосу й невеликою паузою	Я так завзято благаю слово: «Не мовчи! Бо краще вмерти, все сказавши, аніж мовчати, живучи» (Г. Чубач).
після прямої мови	вимовляються трохи прискорено і з пониженням голосу	«Любіть Україну, всім серцем любіть!» – закликав Володимир Сосюра.
усередині прямої мови	виділяються паузами з обох боків, вимовляються з інтонацією вставних слів, у кінці голос знижується	«Дорогі мої пташата, – ледь стримуючи сльози, думав Василь Олександрович, – спасибі вам за ніжність, і щирість, і вашу доброту» (І. Цюпа).

11. Виконання вправ із підручника

VI. Підсумок уроку

1. Творча робота

Побудуйте речення з прямою мовою, взявши за основу вислів Костянтина Паустовського: «Людина, байдужа до рідної мови, – дикун». Поясніть розділові знаки. Прочитайте речення, правильно їх інтонуючи.

2. Бесіда

- Що таке пряма мова?

- Чим непряма мова відрізняється від прямої?
- З якою метою люди використовують пряму мову?
- У чому особливості інтонування речень з прямою мовою.

3. Оцінювання навчальних досягнень учнів

VII. Домашнє завдання

Записати п'ять висловів про мову, оформивши їх як речення з прямою мовою.

УРОК 8

Тема. Заміна прямої мови непрямою

Мета: формувати ключові та предметні компетентності і компетенції шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань відповідно до змістових ліній: подати відомості про непряму мову як засіб передачі чужої мови; формувати вміння перебудовувати речення з прямою мовою на речення з непрямою мовою; правильно інтонувати їх; удосконалювати орфографічні й пунктуаційні навички, культуру усного й писемного мовлення; розвивати логічне мислення, пам'ять і увагу; уміння добирати аргументи й робити висновки, самоорганізовуватись до пошукової діяльності, орієнтуватись в інформаційному просторі; виховувати любов і повагу до мови, до рідної землі, до захисників рідного краю; ввічливість, чесність, повагу до співрозмовників.

Обладнання: підручник, таблиці.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Мотивація навчання

Учитель. Прослухайте гумореску. Чи можете ви уявити себе на місці героя?

Учителька пояснила

Учням пряму мову.

Розкажи, як ти засвоїв, –

Просить вона Вову.

Той підвівся, посопів,

Упер очі в раму:

– Тому мова ця пряма,

Що пишеться прямо.

Звичайно ж, ваші відповіді були б зовсім іншими, бо про пряму мову ми вже говорили. А сьогодні, сподіваюся, ви дізнаєтеся ще багато нового.

III. Актуалізація опорних знань учнів

1. Гра «Так – ні»

- Пряма мова завжди супроводжується словами автора – (так).
- Слова автора завжди стоять перед прямою мовою – (ні).
- Пряма мова з обох боків береться в лапки – (так).
- Пряма мова складається лише з одного речення – (ні).
- Слова автора після прямої мови пишуться з великої літери – (ні).
- Непряма мова зберігає лише зміст висловленої думки – (так).
- Слова автора вимовляються окличною інтонацією – (ні).

2. Завдання з кодуванням

Прочитайте речення. З'ясуйте, якій схемі вони відповідають. Поряд з номером схеми запишіть номер речення.

1. «П, – а, – п». 2. «П!» – а. 3. «П! – а. – П!» 4. А: «П?»

5. «П, – а, – п?» 6. А: «П». 7. «П, – а: – П».

1. От спасибі крикнув лицар (Леся Українка). 2. Зажди просить хлопчина Не тікай від мене, візьми мене із собою, перевези!» (Б. Лепкий). 3. Рано ти каже батько закінчив науку (Остан Вишня). 4. Тут поет не втерпів Хто там? (Леся Українка) 5. Знаю, що по закону

сердито відповів на те Лозовий і додав Вишняку шкода (*В. Дрозд*). 6. Як ударив вдруге – вона й попросилась Не рубай, коханий, бо я – твоя мила (*Нар. балада*). 7. Що ви кажу шукаєте? (*Л. Костенко*).

Код: 1 – 3, 2 – 1, 3 – 2, 4 – 4, 5 – 7, 6 – 6, 7 – 5.

IV. Повідомлення теми й мети уроку

V. Опрацювання навчального матеріалу

Учитель. Речення з прямою мовою найчастіше вживаються в художній літературі та усному мовленні, оскільки за допомогою прямої мови найяскравіше передаються індивідуальні особливості мовця. Але іноді немає потреби зберігати форму та інтонацію висловлювання. Тоді використовуються речення з непрямою мовою.

1. Проблемне питання.

Чим відрізняються речення лівої і правої колонки. Яке з них точніше передає мовлення персонажа?

«Я цієї пісні раніше не чув, – сказав студентові Тарас. – Ви її всю знаєте?» (<i>О. Іваненко</i>).	Тарас сказав студентові, що цієї пісні він раніше не чув, і запитав, чи той її всю знає.

Учитель. Існує кілька способів заміни прямої мови непрямою.

2. Робота з таблицею

Опрацюйте таблицю й підготуйте лінгвістичне повідомлення на тему: «Способи заміни прямої мови непрямою».

Якщо для заміни прямої мови непрямою використовують складнопідрядне речення			
Речення прямої мови є:	Засоби зв'язку	Приклади	
розповідне	сполучники: що, щоб, ніби, мов, немов, наче	«Земля найкраще пахне восени», – говорить сам до себе Тимофій (<i>М. Стельмах</i>).	Тимофій говорить сам до себе, що земля найкраще пахне восени.
питальне	сполучники чи сполучні слова: хто, що, який, чий, котрий, де, коли, як тощо	«Кого ж ти, княже, залишив замість себе в Києві? – спитав єпископ (<i>В. Малик</i>).	Єпископ запитав у князя, кого той залишив замість себе в Києві.
спонукальне	сполучник щоб	«Любіть Україну, всім серцем любіть!» – закликав Володимир Сосюра.	Володимир Сосюра закликав, щоб всім серцем любили Україну.
Якщо для заміни прямої мови використовується просте речення			
Просте речення ускладнюється вставною конструкцією, що вказує на джерело повідомлення		Гідрометцентр повідомив: «Із наступного тижня очікується похолодання».	Із наступного тижня, за повідомленням Гідрометцентру, очікується похолодання.
Просте речення ускладнюється поширеним додатком		Тарас Шевченко закликав: «І чужому научайтесь, й свого не цурайтесь...».	Тарас Шевченко закликав і чужому научатись, і свого не цуратись.

Увага! При заміні прямої мови непрямою займенники і дієслівні форми 1-ї та 2-ї особи замінюються займенниками та дієслівними формами 3-ї особи. Якщо пряма мова складається з кількох речень, то при заміні її непрямою мовою утворюється

багатокомпонентне складне речення. Вигуки, вставні слова й частки звичайно опускаються. Звертання або опускається, або перетворюється на член речення.

3. Вправа «Реконструкція»

Замініть речення з прямою мовою на всі можливі варіанти речень з непрямою мовою.

Григорій Сковорода казав: «Природа – усьому початкова причина й рушійна сила». «Я, коли виросту, теж садівником буду!» – не зводячи очей з дядька Степана, палко промовив Юрко (*І. Цюпа*). «Бути хорошим гравером, – часом говорив Тарас, – значить розповсюджувати прекрасне й повчальне в народі» (*О. Ільченко*). «Чи є що дорожче на землі?» – у мудреця спитали якось люди. Подумав трохи й відповів мудрець: «Дорожча дружба є, була і буде!» (*М. Познанська*). «Заспокойся, Аркадій...» – благала Софія Петрівна (*М. Коцюбинський*). Показує дід на темне небо, на зорі і каже Тарасові: «Ото Чумацький Шлях» (*О. Іваненко*). «А так! – підтвердив дідусь. – Отам, на плесі, завжди качки є (*Остан Вишня*). Діти кажуть: «Ми Вігчизну нашу любимо святу!» (*П. Тичина*). Передихнула, промовила вголос: «Я вільна» (*Р. Іваничук*).

4. Вправа «Редактор»

Відредагуйте речення з непрямою мовою.

Багатий каже вбогому братові, що віддай мені корову назад. А вбогий відповів, що я ж тобі за неї відробив. Зустріла донька батька й питає, чого Ви плачете. Каже вбогий, що є в нього дочка Маруся, то це вона мене навчила. Пан наказав убогому, щоб нехай його дочка із стеблини льону витче сто ліктів полотна. Пан запитав чоловіка, чи той знає, що у світі наймиліше, найпрудкіше, найсильніше? Пан розсердився, що він такий розумний, а вона проста дівка та мої загадки повідгадувала (*За народною казкою «Мудра дівчина»*).

5. Творчий переказ

Напишіть творчий переказ, перебудувавши речення з прямою мовою на речення з непрямою мовою. Доповніть текст власними роздумами про місце рідної землі в житті людини.

«Земля дає все і забирає все», – говорили стародавні орачі. «Земля – мати наша, всіх годує і пестить», – стверджували їхні нащадки. «Хто на землі сидить, той не впаде», – вчили селяни своїх дітей. Крім того, вони закликали: «Не випускай землі з рук, тримайся міцно за неї – вона єдина вас не зрадить».

Впевнений у собі лицар-козак, цілуючи землю або навіть з'їдаючи її, вигукував: «Клянусь землею!».

Землею лікувалися, прикладаючи її до ран, як оберіг землю брали з собою в дорогу.

(За В. Супруненьком)

6. Дослідження-трансформація

Перебудуйте речення з непрямою мовою на речення з прямою мовою. Запишіть можливі варіанти.

1. Тарасик запитав у брата, коли вони поїдуть у ліс. 2. Мати звеліла дочці полити квіти. 3. Я запитав у товариша, чому він такий сумний. 4. Учителька сказала, що всі діти закінчують навчальний рік з хорошими показниками успішності. 5. Подруга написала мені в листі, що влітку поїде відпочивати на море. 6. Я поцікавився в однокласника, чи він зрозумів тему сьогоднішнього уроку.

7. Лінгвістичне спостереження

Учитель. У художніх творах трапляються випадки «проникнення» прямої мови в авторську. Це буває тоді, коли автор передає разом із власними словами роздуми героя, його мрії зі збереженням багатьох точних деталей мови персонажа. Такий спосіб передачі чужої мови називається невласне прямою мовою. Невласне пряма мова, або вільна непряма мова, становить суміш непрямої мови з елементами прямої мови.

Виділіть елементи прямої мови в реченнях з невласне прямою мовою.

Соломія сиділа, обнявши голову руками, і думала. Ні! Вона не хоче гинути отут! Як тільки на світ займеться і можна буде йти, вона піде, піде просто... (*М. Коцюбинський*).

Вона згадала про ті два карбованці, що у волості залишила. Навіщо вони їх задержали? Хіба не все з нас узяли, що треба було? Піду...піду ... своє візьму... (Панас Мирний).

Тут він пас панську худобу. Панську! Тим-то й ба, що панську. Та й хіба він за весь свій двадцятилітній вік не був панською худобою?.. (М. Коцюбинський).

8. Творча реконструкція

Прочитайте речення. Знайдіть серед них речення з непрямою та невластивою прямою мовою. Запишіть, замінивши їх на речення з прямою мовою. Пригадайте, із якого твору взято ці рядки.

Максим зірвався на рівні ноги і сплеснув у долоні, аж забряжчали його пута. Радість, радість! Се тухольці працюють! Се вони будують оту заваду, що спинить монголів і не дасть йому бути зрадником!

Він радив тухольській громаді не спиняти монголів перед тісніною, а впустити їх у кітловину. Тут можна їх обступити і вирубати до останнього, а коли ні, то виморити голодом.

У тій хвилині в тіснині дався чути крик тухольських вартових: «Монголи! Монголи!» – і вслід за тим прибігли вартіві, голосячи, що монголи в незліченній силі показалися в долині над Опором. Тут приходилося рішати живо, що діяти, як боронитися? Захар Беркут ще раз обстав за тим, аби впустити монголів в тухольську кітловину і тут, обскочивши їх, вирізати або виморити всіх до ноги (За І. Франком).

9. Виконання вправ із підручника

VI. Підсумок уроку

1. Творча робота

Напишіть твір-мініатюру за поданим початком. У тексті використовуйте речення з прямою і непрямою мовою.

Початок твору. У листі до свого сина Сухомлинський писав: «У щасливий день свого життя прийди на могилу героїв, схили голову і поклади квіти»...

2. Оцінювання навчальних досягнень учнів

VII. Домашнє завдання

Записати 5-6 прислів'їв про любов до Батьківщини, увівши їх у речення з прямою та непрямою мовою.

УРОК 9

Тема. Діалог. Розділові знаки при прямій мові й діалозі. Культура мовлення й стилістика. Інтонація речень із діалогом

Мета: формувати ключові та предметні компетентності і компетенції шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань відповідно до змістових ліній: поглибити знання учнів про діалог як різновид прямої мови; формувати вміння правильно інтонувати речення з діалогами, виразно їх читати, правильно розставляти розділові знаки в реченнях з прямою мовою та діалогами, сприймати й відтворювати текст, що містить пряму мову чи діалог; розвивати логічне мислення, пам'ять і увагу, вміння правильно будувати репліки й складати діалогічні тексти, добирати аргументи й робити висновки; розвивати вміння самоорганізовуватись до пошукової діяльності, опрацьовувати й узагальнювати інформацію з наочного матеріалу; виховувати любов та повагу до природи, до поетичного слова, ввічливість, повагу до співрозмовників.

Обладнання: підручник, таблиці.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Мотивація навчання

Учитель. Як ви вважає, що найголовніше на уроці?

А хороший настрій має значення?

Прослухайте гумореску й посміхніться.

Коли вивчиш?

- Чому ти, Петре, не вивчив урок?
- Підручника не було.
- А де ж твій підручник?
- Батько привезли на зиму сіно й привалили...
- А коли ж ти все-таки підготуєш урок?
- Коли корова сіно з'їсть.

Учитель. Як передається пряма мова в цій гуморесці? Отже, сьогодні ми будемо говорити про діалог. Підручники ваші на місці, зошити – теж, і бажання отримати нові знання, сподіваюся, є.

III. Актуалізація опорних знань учнів

1. Бесіда

- Назвіть способи передачі чужого мовлення.
- Які способи заміни прямої мови ви знаєте?
- Чим відрізняється пряма мова від непрямой?
- Які розділові знаки вживаються в реченнях з прямою мовою?
- Що потрібно пам'ятати, замінюючи речення з прямою мовою на речення з непрямую мовою?

2. Диктант з коментуванням

Запишіть уривок з поезії Лесі Українки «Осінь». Поясніть орфограми й пунктограми.

Рветься осінь. Терни невидимі
їй все тіло поранили, змучили,
а вона розпачливо всміхається:
«Сонце, сонечко, глянь, я сміюсь!»

Заховалось за горами сонечко,
з гір повіяло холодом, вогкістю,
сиві хмари на небо насунули,
«Ось я йду!» – обізвалась зима.

Осінь шарпнула шати кривавії,
аж до ніг їй упали, розсипавшись,
непокрита, нічим не захищена,
застогнала: «Іди, бо вже час...»

3. Творча майстерня

За мотивами поезії Лесі Українки напишіть твір-мініатюру. Речення з прямою мовою замініть на речення з непрямую мовою.

IV. Повідомлення теми й мети уроку

V. Опрацювання навчального матеріалу

1. Лінгвістичне спостереження

Прочитайте текст. Якими способами передано в тексті чужу мову? Поясніть різницю між цими способами. З якою метою автор вдається до різних способів передачі чужої мови?

Бабусина казка заколисує маленьких онуків. Вони засинають.

А вранці прокидаються і бачать: бабуся Марія вже порасться на кухні. Готує їм сніданок.

Одного разу Миколка й питає:

- Бабусю, а коли ви спите?
- Як вас покладу...
- А встаєте коли?
- Як вам ще лишається три години спати.

- А хто ж вам казку розповідає, бабусю?
 Бабуся Марія усміхнулася й нічого не відповіла.
 А Миколка думав: «Справді, хто ж розповідає бабусі казку?» (В. Сухомлинський).

2. Повідомлення на лінгвістичну тему

Опрацюйте опорний конспект і підготуйте повідомлення про діалог.

Семантика	Структурно-граматичні ознаки	Інтонація	Розділові знаки
Діалог – це пряма мова, що передає розмову двох або кількох осіб.	Діалог складається з реплік. Це слова кожної особи, яка бере участь у розмові. Репліки можуть супроводжуватися словами автора.	Інтонація реплік залежить від мети висловлювання. Може бути розповідна, питальна чи спонукальна, а також оклична. Слова автора мають розповідну інтонацію.	А: – Р. – Р, – а. – Р? – а. – Р, – а. – р. «Р». – «Р». – «Р?»

Увага! У художній літературі більш поширений діалог, у якому репліка починається з нового рядка. Але репліки можна записувати і впродовж рядка. Тоді вони беруться в лапки.

3. Лінгвістичне спостереження

Прочитайте текст, правильно інтонуючи репліки діалогу. Зверніть увагу на постановку розділових знаків. Чому в діалозі так мало слів автора?

Одного разу дідусь прийшов із лісу та й каже:

- Павлику, а я фазана бачив.
- Де ти, діду, фазана бачив?
- У нашому лісі!
- Якого фазана?
- Такого, як ото ми бачили в зоологічному парку.
- Із отаким червоним хвостом? З отаким великим, що аж дугою загинається?
- З таким самим! Фазанів, Павлику, привезли у наш ліс аж із далекого Казахстану!

Привезли й пустили в нас! Тепер вони у нас плодитимуться.

- Дідусю, візьми мене, будь ласка, в ліс фазанів полювати!

Дідусь якось так загадково посміхнувся та й каже:

- Добре, Павлику! Завтра підемо в ліс до фазанів.

Вийшли наступного дня дідусь з Павликом з хати. Підійшли до повітки. А там дідусь ще вчора наготував кілька снопів ячменю. Не вимолочених, із зерном. Та серед великих снопів і кілька маленьких було – для Павлика!

– От з якими «рушницями» полюватимемо на фазанів ми з тобою, Павлику, – сказав дідусь (За Остапом Вишнею).

4. Пунктуаційний практикум

Спишіть текст. Розставте розділові знаки.

Раптом я побачив як до горіха злодійкувато оглядаючись підійшов хлопець і здоровою палицею заходився гамселити по гілках. Він намагався збити незрілі горіхи.

Хлопець був старший за мене але я вже не думав про це. Швидко кинувся до нього

Ти нащо дерево нівечиш Хіба не бачиш що горіхи зелені А скільки гілок пооббивав...

А ти хто такий Воно що – твоє

Моє! Моє і твоє. Достигнуть – тоді й приходь.

Незнайомиць глипнув на мене постояв трохи певно вирішував що йому робити далі махнув рукою

- А-а-а... Нехай росте. Бувай!

І пішов своєю дорогою

А мені стало так добре. Я підійшов до горіха й тихенько йому сказав Рости, горішку. Рости й не бійся. Я тепер тебе завжди захищатиму (За В. Заблоцьким).

Учитель. Яка тема об'єднує два тексти, що ми опрацювали?

5. Робота в групах. Мовний калейдоскоп

Із поданих реплік і слів автора складіть гуморески про шкільне життя. Підберіть заголовок.

(**Увага!** У словах автора, що стоять перед реплікою, підмет знаходиться перед присудком, якщо слова автора стоять після репліки, то на першому місці буде присудок.)

I група 1. Я в школу не піду. 2. запитала бабуся. 3. Чому? 4. Першокласник Сергійко, повернувшись зі школи, сказав 5. Бо там треба писати й читати, а я не вмію; а розмовляти я вмію, так на уроках не дозволяють.	Першокласник Сергійко, повернувшись зі школи, сказав: – Я в школу не піду. – Чому, – запитала бабуся. – Бо там треба писати й читати, а я не вмію; а розмовляти я вмію, так на уроках не дозволяють.
II група 1. Учні довго сиділи притихлі, а потім один не витерпів і питає 2. Учитель заспокоїв учнів і наказав їм 3. Ну коли вже та муха пролетить 4. Сидіть мені тихо, щоб, як муха пролетить, і то чути було	Учитель заспокоїв учнів і наказав їм: – Сидіть мені тихо, щоб, як муха пролетить, і то чути було. Учні довго сиділи притихлі, а потім один не витерпів і питає: – Ну коли вже та муха пролетить?
III група 1. Молодець, синку! Ти став краще вчитись? 2. Мамо, мене вже більше не звать найгіршим учнем 3. питає матуся 4. Ні, до нас прийшов новий хлопець, який вчиться ще гірше	– Мамо, мене вже більше не звать найгіршим учнем. – Молодець, синку! Ти став краще вчитись? – питає матуся. – Ні, до нас прийшов новий хлопець, який вчиться ще гірше.
IV група 1. чи зумів би ти із заплученими очима написати своє прізвище 2. Татку 3. Звичайно 4. То напиши його, будь ласка, у моєму щоденнику 5. питає хлопчик	– Татку, – питає хлопчик, – чи зумів би ти із заплученими очима написати своє прізвище? – Звичайно. – То напиши його, будь ласка, у моєму щоденнику.

6. Завдання - реконструкція

Замініть репліки діалогу на речення з прямою мовою. Запишіть трансформований текст. Поясніть, як при цьому змінилася пунктуація. Який текст краще сприймається? Чому?

Найгарніша мама

Випало Совеня із гнізда та й повзає лісом. Побачили його птахи та й питають:

– Хто ти такий, де ти взявся?

– Я Совеня, – відповідає мале. – Я шукаю маму.

– Хто ж твоя мама? – питає Соловей.

– Моя мама Сова, – гордо відповідає Совеня.

– Яка ж вона? – питає Дятел.

– Моя мама найгарніша. У неї голова, вуха й очі такі, як у мене, – з гордістю відповідає Совеня.

– Ха-ха-ха! – зареготали птахи. – Та ти ж потвора. Виходить, і мати твоя така сама потвора.

– Неправда! – закричало Совеня. – Моя мама найгарніша!

Почула його крик мама, прилетіла потихеньку, взяла Совеня за лапку й повела до рідного гнізда. Совеня уважно подивилося на маму: вона була найгарніша.

(За В. Сухомлинським)

7. Складання діалогів відповідно до запропонованої ситуації

Уявіть, що ви журналіст. Вам потрібно написати статтю про необхідність охороняти природу. Ви берете інтерв'ю у представника природоохоронної організації. Розмову запишіть у вигляді діалогу.

8. Лінгвістичне спостереження

Учитель. Іноді в діалозі слова автора можуть бути взагалі відсутні. Таке часто зустрічається в поетичних творах. Прочитайте тексти. Зверніть увагу на особливості запису діалогів. Чому не використовуються слова автора? Усно доповніть текст словами автора. Як змінився при цьому зміст? Зробіть висновок про різні способи оформлення діалогів.

«Що найкрасивіше в світі?» – «Фіалка в горах». – «Що красивіше, ніж фіалка в горах?» – «Любов». – «Що найяскравіше в світі?» – «Сонце ранкове в горах». – «Що яскравіше сонця ранкового в горах?» – «Любов» (Расул Гамзатов).

– На добридень, ти моя голубко!

«На добридень, мій коханий друже!»

– Що ж сьогодні снилось тобі, любко?

«Сон приснився, та дивненький дуже».

– Що ж за диво снилось тобі, мила?

«Мені снились білі лелії...»

– Тішся, мила, бо лелія біла –

Квітка чистої та любої надії!

«Мені снились білі лелії,

Що хитались в місячному світлі,

Мов гадали чарівнії мрії,

І пишались гордії, розквітлі...»

(Леся Українка)

Учитель. Який із текстів не відповідає правилам постановки розділових знаків, які ми розглянули? Чому й коли таке оформлення діалогу можливе?

9. Робота в парах. Творче моделювання

Прочитайте текст. Обговоріть зміст поданого висловлювання. На його основі створіть діалог. Чи будете ви в усному мовленні використовувати слова автора?

Радість праці своєрідна. Її можна порівняти хіба що з почуттям, яке переживає людина, підіймаючись на вершину високої гори. Важкий кам'янистий шлях, кожен крок дається ціною великих зусиль, але перед людиною благородна мета – досягти вершини. Піднявшись на вершину, людина звеличує себе, утверджує власну гідність. Вона відчуває себе сильною і мужньою, готовою до подолання нових труднощів (За В. Сухомлинським).

10. Виконання вправ із підручника

VI. Підсумок уроку

1. Бесіда

- Що таке діалог?
- Як будується діалогічний текст?
- Які розділові знаки можуть вживатися при діалозі?
- Чи можна діалог замінити прямою мовою?

2. Вправа «Реконструкція»

Прочитайте уривок із твору Лесі Українки «Місячна легенда». Запишіть його так, щоб не використовувалися лапки. Як зміниться постановка розділових знаків?

«Гей, хлопче, послухай, щось маю казати!» –

Співець на хлопчину гукає.
Хлопчина покинув в сопілочку грати,
Сопілочку в торбу ховає.
«Послухай, ти чий? І з якої ти хати?» –
«Іванів, – ген з тої, що скраю!» –
«Коли ж се і хто тебе вивчив так грати?» –
«Я сам. Я давно на ній граю». –
«А пісні тієї від кого навчився?» –
«Та я вже давно її знаю». –
«Куди ж ти тікаєш? Чого заспішився?» –
«Ей, пане, я часу не маю».

3. Оцінювання навчальних досягнень учнів

VII. Домашнє завдання

Виписати з улюбленого твору діалог. Перебудувати його на висловлювання, щоб були речення з прямою мовою.

УРОК 10

Тема. Розвиток мовлення №3. Діалог, складений відповідно до пропонованої ситуації, розігрування діалогу

Мета: формувати ключові та предметні компетентності і компетенції шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань відповідно до змістових ліній: повторити, узагальнити й поглибити теоретичні відомості про діалог та стилі мовлення; актуалізувати знання щодо розігрування діалогу; удосконалювати творчі вміння й навички виділяти головне та відтворювати відповідно до стильових вимог тексту в діалозі, добираючи необхідний мовний матеріал; збагачувати словниковий запас учнів; удосконалювати культуру усного мовлення учнів, вміння логічно будувати власне висловлювання; розвивати спостережливість, образне мислення, пам'ять; творчі здібності учнів, увагу, вміння добирати аргументи й робити висновки; викликати позитивні емоції шляхом ігрових вправ; виховувати ввічливість, повагу до співрозмовника, потребу вести здоровий спосіб життя.

Обладнання: підручник, словники, пам'ятка «Як вести діалог».

Тип уроку: урок розвитку мовлення.

Скажи мені що-небудь, щоб я тебе побачив.

Сократ

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

1. Перевірка домашнього завдання

2. Проблемне запитання. Робота з епіграфом

Епіграфом нашого уроку є вислів грецького філософа Сократа: «Скажи мені що-небудь, щоб я тебе побачив». Поясніть, як ви його розумієте.

III. Оголошення теми й мети уроку

Психологічна вправа «Очікування»

Зважаючи на тему, скажіть, що ви очікуєте від уроку. Які вміння вдосконалюватимемо?

(Учні висловлюють свої очікування на уроці і записують їх у зошит за таким зразком:

- *Я хочу...*
- *Я прагну...*
- *Я намагатимуся...*
- *Я вдосконалюватиму...)*

Так, сьогодні на уроці ми вдосконалюватимемо вміння починати діалог, реагувати на репліку, підтримувати розмову, стимулювати співрозмовника.

IV. Мотивація навчання

1. Спостереження-дослідження «Перлинки мудрості»

Прочитайте афоризми. Поясніть їх зміст. Сформулюйте за ними тему й мету уроку.

1. Більшість людей шукають суспільства не стільки з метою слухати, скільки говорити (*Олександр Поп*). 2. Дефіцит спілкування привів до того, що воно з розкоші перетворилося на предмет першої необхідності (*С. Лузан*). 3. Єдина відома мені розкіш – це розкіш людського спілкування (*Антуан де Сент Екзюпері*). 4. Без багато чого може обходитися людина, але тільки не без людини (*Людвіг Берне*). 5. Для одних форма спілкування – діалог, для інших – монолог (*Ілля Шевелєв*).

2. Бесіда

- Чому вміння спілкуватися з людьми пов'язане з успіхом?
- Які види мовленнєвої діяльності ви знаєте?
- Що таке діалог?
- Із чого складається текст діалогу?
- Які види діалогу ви знаєте?
- Що таке монолог?

V. Опрацювання навчального матеріалу

1. Розповідь учителя з елементами бесіди та аналізу

Діалог (гр. dialogos – «розмова двох») – двосторонній обмін інформацією (розмова, спілкування) між двома людьми у вигляді питань та відповідей. У повсякденному житті людина потрапляє в різні мовленнєві ситуації й користується, залежно від стилю мовлення, кількома видами діалогів: побутовим, навчальним, художнім, офіційно-діловим та ін.

2. Робота із випереджувальним завданням

Мікрогрупи отримали випереджувальне завдання: знайти й пояснити види діалогів: зокрема побутовий та офіційно-діловий.

Побутовий діалог являє собою неофіційну розмову, яку використовують у повсякденному спілкуванні в невимушених обставинах, під час щоденних бесід удома, у школі, на роботі тощо. Йому притаманні такі риси: незапланованість, різноманітність обговорюваних тем (особисті, соціальні, політичні), використання відповідних мовних засобів; часті відхилення від теми; відсутність, як правило, цільових настанов і необхідності прийняття рішення; самопрезентація особистості; розмовний стиль мовлення. (*Відеоролик: побутовий діалог.*)

Офіційно-діловий діалог являє собою акт прямої взаємної комунікації в офіційно – діловій сфері. Офіційна розмова має такі особливості: диференційований підхід до предмета обговорення; швидкість реагування на висловлювання співрозмовника; критична оцінка думок, пропозицій і заперечень співрозмовника; відчуття відповідальності у вирішенні обговорюваної в бесіді проблеми. (*Відеоролик: діловий діалог.*)

– Залежно від провідної функції, яку виконує той чи інший діалог, які розрізняють види діалогів? (*Діалог-розпитування, діалог-домовлення, діалог-обмін враженнями (думками), діалог-обговорення (дискусія), діалог-інтерв'ю.*)

– Які діалоги розрізняють, за жанровими особливостями? (*Бесіда, дискусія, диспут, дебати, полеміка...*)

3. Словникова робота.

Поясніть, що означають слова дискусія, диспут, полеміка, дебати. Що між ними є спільного і відмінного? За потреби скористайтеся словником.

Дискусія – (від лат. – дослідження) коректне за формою публічне обговорення будь-якого суперечливого наукового питання; для неї характерні чіткість формулювання теми, бажаність дійти єдиної думки, знайти загальне рішення, встановити істину, що дозволяє віднести дискусію до вищого розряду полемічного діалогу.

Дебати – (від фр. – сперечатися) обмін думками на зборах чи засіданні, як правило, у процесі обговорення доповіді.

Диспут – (від лат. – сперечатися, розмірковувати) публічне обговорення спірного наукового чи суспільно важливого питання; для нього характерна, як і для дискусії, бажаність дійти єдиної думки, встановити істину.

Полеміка – (від грец. – ворожий, войовничий) зіткнення різних або протилежних поглядів у процесі обговорення питань, гострий спір. Мета полеміки – не досягнення згоди, а перемога над протилежною стороною, ствердження власної позиції з використанням будь-яких засобів.

Зорієнтувавшись у ситуації спілкування, кожен співрозмовник має спланувати своє висловлювання. Для цього треба продумати тему висловлювання, основну думку, форму і стиль.

– Які основні ознаки властиві діалогу? *(Для діалогів характерна стислість висловлювань.)*

– Які розділові знаки при діалозі? *(Діалогічна мова записується з виділенням кожної репліки в абзац.)*

Коли пряму мову передають у формі діалогу, тоді кожну репліку починають із нового рядка, перед нею ставлять тире й не вживають лапок. Інші розділові знаки ставляться, як при прямій мові.

Якщо репліки записуються одна за одною в рядок, то кожна репліка береться в лапки, а між репліками ставиться тире (усі інші розділові знаки – як при прямій мові). Перед кожною реплікою (у тому числі й перед першою) можна також ставити тире, тоді кожну парну репліку слід брати в лапки.)

– У які мовленнєві ситуації ви потрапляєте найчастіше?

– Яку розмову вести легше: офіційну чи неофіційну? Чому?

4. Робота з пам'яткою «Як вести діалог»

Пам'ятка

«Як вести діалог і дотримуватися вимог спілкування»

1. Дотримуватися теми й мети спілкування.
2. Під час спілкування не перебивати співрозмовника.
3. Будувати репліки так, щоб заохотити співрозмовника висловити власну думку.
4. Говорити конкретно, щоб не викликати двозначності у тлумаченні власних висловлювань (якщо це офіційна розмова).
5. Слухати зацікавлено й доброзичливо.
6. Дбати про те, щоб своїми висловлюваннями не образити співрозмовника.
7. Не вживати просторічної й емоційно-зabarвленої лексики (під час офіційної розмови).
8. Дотримуватися етикетних норм і правил поведінки під час діалогу.

5. Випереджувальне завдання. Розігрування діалогу.

Інсценізація уривку з драми-феєрії «Лісова пісня»

Лукаш

Березу ти сестрою називаєш?

Хто ж ти така?

Мавка

Я – Мавка лісова.

Лукаш *(не так здивовано, як уважно придивляється до неї).*

А, от ти хто! Я від старих людей

про мавок чув не раз, але ще зроду

не бачив сам.

Мавка

А бачити хотів?

Лукаш

Чому ж би ні?.. Що ж, – ти зовсім така,
як дівчина... ба ні, хутчій, як панна,
бо й руки білі, і сама тоненька,
і якось так убрана не по-наськи...
А чом же в тебе очі не зелені? (*Придивляється*).

Та ні, тепер зелені... а були,
як небо, сині... О! Тепер вже сиві,
як тая хмара... ні, здається, чорні,
чи може карі... Ти таки дивна!

Мавка (*усміхаючись*).

Чи гарна ж я тобі?

Лукаш (*соромлячись*).

Хіба я знаю?..

Мавка (*сміючись*).

А хто ж те знає?

Лукаш (*зовсім засоромлений*).

Ет, таке питаєш!..

Мавка (*щиро дивуючись*).

Чому ж сього не можна запитати?

Он бачиш, там питає дика рожа:

«Чи я хороша?»

А ясень їй киває в верховітті:

«Найкраща в світі!»

Лукаш

А я й не знав, що в них така розмова,
я думав – дерево німе, та й годі.

Мавка

Німого в лісі в нас нема нічого.

Лукаш

Чи то ти все отак сидиш у лісі?

6. Творче списування

Записати діалог, розставивши розділові знаки. Прочитайте виразно.

Кажуть, ви вже одержали призначення? звернувся до Інни археолог після мовчанки. Так, незабаром з училищем розпрощаюсь. Берете курс на Кураївку. Кличе вас берег любові... Звідки ви це знаєте? здивовано запитала дівчина. Багато що про вас знаю. Цікавлюсь. Це лише ви не хотіли помічати моїх зацікавлень зітхнув він. Аж дивно чути. Нічого дивного. Люди шукають скарби. Та не завжди шукають їх там, де вони лежать. А вони, може, під тобою. Отут, де стоїш, під нашаруванням пилу та сміття. Знов якось загадково. Ви бажаєте ясності чіткості різкості? Не знаю, як треба говорити в таких випадках, Інно... Колись для цього була вичерпна формула: ось вам моя рука і серце! Розумієте? Прийміть, не відкидайте їх, Інно, і він простягнув їй руку. Ви жартуєте? сказала дівчина, хоч бачила, що він не жартує. Рука і серце повторив він зміненим стверділим до різкості голосом. Не годиться такими речами жартувати... Які жарти! (*О. Гончар*).

7. Мовно-етикетна гра «Хто швидше»

(Змагання 2-х команд: хто швидше змоделює народні вислови, дібравши їх продовження з другої колонки, складе правила мовного етикету й підготує коментар до них.)

Краще мовчати,	а слово на відповідь.
Всякому слову	де що сказати.
Меле,	свій час.

Бережи хліб на обід,	не кажи їх сам.
Треба знати,	аніж брехати.
Базіка –	мовний каліка.
Не хочеш почути дурних слів,	те наперед обміркуй.
Говорить,	наче три дні не їв.
Бесіди багато,	як діжка з горохом.
Слово до слова –	як порожній млин.
Що маєш казати,	зложиться мова.
Заторохкотіла сорока,	а розуму мало.

(Ключ. 1. Крайце мовчати, аніж брехати. 2. Всякому слову свій час. 3. Меле, як порожній млин. 4. Бережи хліб на обід, а слово на відповідь. 5. Треба знати, де що сказати. 6. Базіка – мовний каліка. 7. Не хочеш почути дурних слів, не кажи їх сам. 8. Говорить, наче три дні не їв. 9. Бесіди багато, а розуму мало. 10. Слово до слова – зложиться мова. 11. Що маєш казати, те наперед обміркуй. 12. Заторохкотіла сорока, як діжка з горохом.)

8. Ділова гра «Знайомство»

Скласти діалог, користуючись даними настановами.

- Відрекомендуйте себе.
- Розпочніть розмову з того, що цікавить співрозмовника.
- Виявіть його інтереси.
- Визначте, чи є в співбесідника бажання для підтримки діалогу.
- Якщо відповідь позитивна, обміняйтеся координатами.
- Після закінчення бесіди потисніть руку один одному. Жестами, мімікою дайте зрозуміти, що були раді зустрічі.

9. Гра «Редактор»

Прослухайте гумореску П. Глазового назвіть недоліки, допущенні в діалозі.

Кухлик

- Дід приїхав із села,
- Ходить по столиці.
- Має гроші – не мина
- Жодної крамниці.
- Попросив він: – Покажіть
- Кухлик той, що з краю.
- Продавщиця: – Што? Чєво?
- Я не панімаю.
- Кухлик, люба, покажіть,
- Той, що збоку смужка.
- Да какой же кулік здесь,
- Єслі ето кружка!
- Дід у руки кухлик взяв
- І насупив брови:
- В Україні живете
- Й не знаєте мови...
- Продавщиця теж була
- Гостра та бідова.
- У меня есть свій язык,
- Ні к чему мне мова.
- І сказав їй мудрий дід:
- Цим пишатися не слід,
- Бо така сама біда
- В моєї корови:
- Має, бідна, языка

– І не знає мови!

Павло Глазовий

10. Робота в групах

1 група. Працюючи парами, складіть та розіграйте діалог-ситуацію за самостійно обраною темою.

(Діалог в книжному магазині)

– Добрий день!

– Добрий день!

– Чим я можу вам допомогти?

– Я хочу придбати у вас книгу сучасних авторів.

– А детальніше?

– Ну, щось про підлітків та їхні цікаві, непередбачувані, часом незвичні історії життя.

– Гаразд. Я вас зрозуміла. Можу вам порекомендувати книги Любка Дереша.

– А що саме?

– У нас є такі книги: «Поклоніння ящірці», «Культ».

– О, я дуже люблю його твори.

– Я можу вам порекомендувати його твір під назвою «Трохи пільми».

– О, дякую. Думаю це те, що я хотіла.

– Так, звісно. Дуже вдалий вибір, автор намагається завжди правдиво передавати сучасність, тому пише живою розмовною мовою.

– Ось візьміть.

– Дякую. Заходьте ще!

– Гаразд. До побачення!

– До побачення!

2 група. Працюючи парами, виконайте творче конструювання.

Уявіть, що ви журналіст і розмовляєте з представником певної професії (учитель, економіст, лікар, менеджер, дилер тощо). Візьміть у нього інтерв'ю, задавши запитання:

– Чим приваблює ця професія?

– Що вам відомо про її виникнення?

– Наскільки вона важлива сьогодні та в перспективі?

– Які ділові якості допомагають вам у професійній діяльності?

Підготуйте презентацію професії у формі інтерв'ю.

11. Аналіз. Рецензування

Прослухати діалоги, складені однокласниками, назвати недоліки в їх змісті, мовному чи мовленнєвому оформленні та вказати на шляхи їх подолання.

12. Вправи з підручника на закріплення матеріалу

VI. Підсумок уроку

1. Скласти сенкан «Діалог»

(1. Діалог.

2. Побутовий, офіційно-діловий.

3. Дізнаюся обговорюю, домовляюся.

4. Використовую в діалозі неповні речення.

5. Бесіда.)

2. Бесіда

– Що таке діалог?

– Як будується діалогічний текст?

– Розказати про розділові знаки при діалозі.

– Чи можна діалог замінити прямою мовою? Що при цьому зміниться?

3. Рефлексія. Метод «Мікрофон»

- Сьогодні на уроці я навчився (навчилася...)
- Найбільше мені запам'яталось...
- Мені сподобався діалог ..., тому що....
- Мені було складно...
- Я зробив (зробила) для себе такий висновок, що успіх в житті залежить...

4. Оцінювання навчальних досягнень

VII. Домашнє завдання

1. Вивчити теоретичний матеріал у підручнику.
2. Виписати з художніх творів три діалоги різних видів, обґрунтувати свій вибір.
3. Пригадати уривок з улюбленого твору. Відтворити його по пам'яті. Записати діалог, дотримуючись пунктуаційних норм при його оформленні.

УРОК 11

Тема. Цитата як спосіб передачі чужої мови

Мета: формувати ключові та предметні компетентності і компетенції шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань відповідно до змістових ліній: ознайомити учнів із цитатами як способом передачі чужої мови; формувати вміння вводити цитати в речення, розставляти розділові знаки в таких реченнях; інтонувати речення з цитатами; розвивати вміння знаходити цитати у висловлюваннях, правильно добирати й використовувати їх в усному та писемному мовленні; розвивати образне, логічне та нестандартне мислення, пам'ять і увагу, уміння опрацьовувати та узагальнювати інформацію, добирати аргументи й робити висновки; виховувати любов та повагу до праці, до рідної мови, ввічливість, повагу до співрозмовників.

Обладнання: підручник, таблиці.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів

1. Бесіда

- Що називається діалогом?
- Яку будову має діалог?
- Які розділові знаки вживаються при діалозі?
- Коли доречно пряму мову записувати як діалог?

2. Пунктуаційний практикум. Робота з картками

Прочитайте байку Глібова. Розставте розділові знаки. Свій вибір поясніть.

Цвіла Троянда у садочку
 А недалечко у куточку
 Між бур'яном бринів Будяк.
 І каже він Троянді так
 На що се ти колючок начіпляла
 А ти нащо? вона його спитала.
 Я? Обізвавсь Будяк
 Я серденько не проста штука
 Я степовий козак!
 Мені колючка як шаблюка
 Щоб ворогів страшить
 Щоб всім було спокійно жить.
 Вам більш нема ніякої роботи
 Цвісти, пахтіть, а не колоти.
 Не все ж колоть і Будякам

Троянда каже треба й нам
Щоб Крученії Паничі боялись
І до Троянди не чіплялись.
Сунеться який біс
Йому колючка в ніс
Щоб не забувся
Як слідТрояндушанувать
А не знічев'я обвивать.
Хіба! сказав Будяк і усміхнувся.
Скомпонував я сей примір
Для наших любих дочок;
Нехай вони його змотають у клубочок
Як кажуть панночки на сувенір.

III. Мотивація навчання

Учитель. Порівняйте два речення. Чим вони відрізняються? У якій ситуації може вживатися перше речення?

1. Образ Прометея Шевченко використав як символ мужності, нескореності й перемоги: «Не вмирає душа наша. Не вмирає воля».

2. «Сьогодні на уроці ми вивчатимемо поему Т. Шевченка «Кавказ», – сказав учитель.

Готуючи доповіді, повідомлення, характеризуючи образи героїв твору, ви часто використовуєте для підтвердження своєї думки чийсь слова. А чи завжди ви правильно це робите?

Отже, сьогодні на уроці ми будемо говорити, як ви, мабуть, здогадалися, про цитати.

IV. Повідомлення теми й мети уроку

V. Опрацювання навчального матеріалу

Учитель. Цитата – це точно переданий уривок з якогось твору, чийсь слова, що вживаються для пояснення, підтвердження чи заперечення якоїсь думки. Це різновид прямої мови. Вона може становити собою окреме речення, кілька речень, частину речення (скорочені цитати).

1. Лінгвістичне спостереження

Прочитайте речення, зверніть увагу, як можуть цитати вводитися в текст. Зробіть висновки. Зверніть увагу на розділові знаки.

Праця робить людину Людиною. Про це багато говорили і письменники, і філософи. Так, наприклад, Олесь Гончар стверджував: «Ніяка інша сила так не робить людину великою і мудрою, як це робить сила праці...»

Павло Тичина шанував творчість Г. Сковороди і казав про нього: «Великий наш філософ щедрю залишив нам спадщину по собі...»

Глибоку повагу відчувала людина до землі-трудівниці, яка «парує та людям хліб готує».

Потрібно поважати культуру й традиції всіх народів. «І чужому научайтесь, й свого не цурайтесь», – говорив Т. Шевченко.

Чи погоджуєтесь ви з думкою видатного вченого Є. Патона: «Знати, чого ти хочеш досягти в житті – велике щастя».

Тарас Шевченко закликав, «щоб усі слов'яни стали добрими братами і синами сонця правди».

В. Симоненко любив свою країну. Про це він часто говорив у своїх поезіях:

Земле рідна! Мозок мій світліє,
І душа ніжнішою стає,
Як твої сподіванки і мрії
У життя вливаються моє

2. Робота з таблицею

Опрацюйте таблицю й підготуйте повідомлення про способи введення цитат у текст.

Спосіб уведення цитати	Оформлення на письмі	Приклади
1. Супроводжується словами автора	Як пряма мова	Г. Сковорода понад усе цінував свободу, тому говорив: «Мені моя сопілка і вівця дорожчі царського вінця».
2. Як частина речення	Береться в лапки, але пишеться з малої літери	І Франко стверджував, що «мова росте разом із душею народу».
3. Наводиться не повністю	Як пряма мова, але на місці пропущених слів ставиться три крапки	«Найбільше і найдорожче добро в кожного народу – це його мова... його багата скарбниця, в яку народ складає і своє давнє життя, і свої сподіванки...» – писав Панас Мирний.
4. Як епіграф	Пишеться без лапок, а вказівка на автора розміщується нижче епіграфа праворуч	Мову чудову, глибинне і пружне слово, немов гостру зброю, дав нам народ. <i>П. Тичина</i>
5. Віршовані рядки	Якщо записана у вигляді строфи, пишеться без лапок	... Возвеличу Малих отих рабів німих! – писав Г. Шевченко
6. Супроводжується посиланням на автора	Вказівка на джерело береться в дужки, після дужок ставиться крапка	«Той, хто не знає рідної материнської мови або цурається її, сам засуджує себе на злиденність душі». (<i>І. Цюпа</i>).

Увага! У цитаті нічого не можна змінювати (навіть розділових знаків).

3. Пояснювальний диктант

Запишіть речення з цитатами, поясніть розділові знаки.

«Ніколи не думав, що світ такий гарний, що клапоть неба, дерево, сміх, голос людини – приносять глибоку радість і, як повітря, потрібні людям», – писав Михайло Коцюбинський. У своїх сонетах Рильський часто висловлював «пейзажем те, для чого слів нема людських».

(*Епіграф*) Земле, моя всеплодющая мати...

Іван Франко

Д. Луценко говорив про українське слово так:

Ти частка тих, хто вже давно померли,

Їх кров живуца, їх жага нетлінна,

Безсмертне і величне, як Говерла,

Багате і дзвінке, як Україна.

В. Скуратівський стверджував, що «ввічливість, уважність і чемність – основна вимога мовного етикету».

В. Яворівський у своїй статті про хліб пише: «...Вся історія нашого народу пов'язана з історією хліба...».

4. Вправа «Редактор»

Відредагуйте речення з цитатами.

Царизм Шевченко затаврував в образі орла, який «споконвіку Прометея там орел карає, що день божий довбе ребра й серце розбиває». Вступ до поеми «Мойсей» Франко закінчує словами про те, що, народі український, «прийде час, і ти огнистим видом засяєш у народів вольних колі». М. Стельмах з теплою говорив, що «я люблю тебе, незрадлива мудросте книг, твої сонця чи світильники, і скорботу твою, і радість твою».

(*Епіграф*) «У щастя людського два рівних є крила: троянди й виноград, красиве і корисне» (*М. Рильський*)

«Борітеся – поборете,

Вам Бог помагає!

За вас правда, за вас сила

І воля святая!» –

цими словами Т. Шевченко став на захист усіх поневолених народів.

Олесь Гончар пише, що Леся Українка: «Поряд із Шевченком, Франком, Панасом Мирним, Коцюбинським наполегливо розвивала й зміцнювала нашу сучасну літературну мову...». Франко зазначав, що в очах кожного каменяра «Горить любові жар».

5. Творча робота

Напишіть твір-мініатюру за поданим початком. Введіть у твір у якості цитат рядки з відомих вам поезій Тараса Шевченка. Намагайтесь використовувати різні способи введення цитат.

Юрій Мушкетик, аналізуючи творчість Великого Кобзаря, сказав: «Тарас Шевченко – це дух, який у всі часи витав над нашими душами». І з цими словами важко не погодитися...

6. Вправа «Творча реконструкція»

Поділіть текст на окремі цитати. Складіть з ними речення, використовуючи різні способи введення цитат.

Радість праці своєрідна. Її можна порівняти хіба що з почуттям, яке переживає людина, піднімаючись на вершину високої гори. Важкий кам'янистий шлях, кожен крок дається ціною великих зусиль, але перед людиною благородна мета – досягти вершини. Піднявшись на вершину, людина підносить себе, утверджує власну гідність. Вона відчуває себе сильною і мужньою, готовою до подолання нових труднощів.

Той, хто пізнав це почуття, збагнув ази життєвої мудрості: радощі життя оплачуються працею, їх треба здобувати (В. Сухомлинський).

7. Вправа «Мовний калейдоскоп»

Відновіть речення з цитатами.

(Учні на окремих аркушах отримують вислови і слова автора, з них конструюють речення з цитатами. Розділові знаки в кінці фрагментів речення відсутні.)

Увага! Щоб не помилитися, конструюючи речення, звертайте увагу на зміст висловлювань і на те, з якої літери написано той чи інший фрагмент.

І. 1. Людину прикрашають чарівність і розум, а душевний спокій і внутрішня гармонія осяває її риси 2. ...Нам потрібно любити і гордитися своєю найпрекраснішою матір'ю 3. мова – це не просто спосіб спілкування, а щось більш значуще

4. На душі ані хмарини

Гарно в рідній стороні

Кущ осінньої калини

Паленіє у вікні

5. Яке це щастя – в радощах земних

Трудів і днів спивати кубок повний!

ІІ. 1. О. Гончар говорив, що 2. писав Тарас Шевченко про Україну 3. стверджувала Ольга Корніяка 4. писав Рильський у вірші «Труди і дні» 5. Чудовий настрій передає Микола Луків поетичними рядками

(Результати роботи мають бути такі:

1. «Людину прикрашають чарівність і розум, а душевний спокій і внутрішня гармонія осяває її риси», – стверджувала Ольга Корніяка.

2. «...Нам потрібно любити і гордитися своєю найпрекраснішою матір'ю», – писав Тарас Шевченко про Україну.

3. О. Гончар говорив, що «мова – це не просто спосіб спілкування, а щось більш значуще».

4. Чудовий настрій передає М. Луків поетичними рядками:

На душі ані хмарини,

Гарно в рідній стороні.

Кущ осінньої калини

Паленіє у вікні.

5. Яке це щастя – в radoшax земних
Трудів і днів спивати кубок повний! –
писав Рильський у вірші «Труди і дні».

9. Виконання вправ із підручника

VI. Підсумок уроку

1. Бесіда

- Що таке цитата?
- Які способи введення цитат у речення знаєте?
- Чи можна в цитатах щось змінювати?

2. Робота в парах. Складання діалогів

Поділіться враженнями від уроку.

3. Оцінювання навчальних досягнень учнів

VII. Домашнє завдання

Підібрати вислови відомих людей про мову. Увести їх у речення, використовуючи різні способи оформлення цитат.

УРОК 12

Тема. Розвиток мовлення №4. Усний стислий переказ тексту публіцистичного стилю

Мета: формувати ключові та предметні компетентності і компетенції шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань відповідно до змістових ліній: повторити теоретичні відомості, узагальнити й поглибити, знання про стилі мовлення й публіцистичний стиль зокрема; удосконалювати творчі вміння працювати з текстом, визначати його тему й основну думку, знаходити мовні засоби зв'язку речень у тексті, ділити його на мікротеми, складати складний план висловлювання; формувати навички усного й писемного мовлення; розвивати творчі здібності, спостережливість, мовне чуття, логічне мислення, увагу, комунікативні вміння; удосконалювати культуру усного й писемного мовлення; формувати вміння складати усні монологічні висловлювання на основі прочитаного; збагачувати словниковий запас учнів; навчати висловлювати власну думку; за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу формувати особливості національної та загальнолюдської культури, виховувати почуття патріотизму, гуманізму; ввічливість, повагу до співрозмовника.

Обладнання: підручник, таблиці «Основні ознаки публіцистичного стилю мовлення», «Вимоги до мовлення», дидактичний матеріал про публіцистичний стиль мовлення, текст переказу.

Тип уроку: урок розвитку мовлення.

Ментальність – це жити так, як жили твої батьки.

І все. Ти можеш жити по-іншому... Якщо захочеш.

Святослав Вакарчук

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда.

- Що таке стиль мовлення?
- Який розділ науки про мову вивчає стилі мовлення? (*Стилістика – розділ науки про мову, що вивчає функціональні стилі – різновиди літературної мови, що обслуговують різні галузі суспільно-громадського життя.*)
- Які ви знаєте стилі мовлення?
- Назвіть сфери застосування кожного з них.
- Перевірте свої знання за таблицею.

III. Повідомлення теми й мети уроку

Коментування епіграфа до уроку

Кожен новонароджений, який приходить у конкретний етнос, проходить крізь «національні ворота». У момент народження дитина отримує національний код – матеріал (ментальність). Ці записи діють і на клітинному рівні: передають сигнал генам для творення фізичного тіла з відповідним типом, кармою роду, кармою нації. Сьогодні ми будемо досліджувати менталітет рідного народу та стисло переказувати текст публіцистичного стилю.

IV. Мотивація навчання

Учитель. Ми живемо в час, коли кожний українець зобов'язаний не тільки мати чітку громадянську позицію, а й повинен уміти обґрунтовано й переконливо її висловити. А для цього потрібно володіти основами знань про публіцистичний стиль мовлення.

Публіцистичний стиль – це функціональний різновид літературної мови, яким послуговуються в засобах масової інформації (газетах, часописах, пропагандистських виданнях).

Дослідження-аналіз

Прочитайте (прослухайте) матеріал про особливості публіцистичного стилю мовлення. Доповніть текст своїми прикладами.

– Яке основне призначення публіцистичного стилю? (*Основне призначення стилю – обговорення, відстоювання і пропаганда важливих суспільно-політичних ідей, формування відповідної громадської думки, сприяння суспільному розвитку.*)

– Які ознаки публіцистичного стилю ви знаєте? (*Головні ознаки публіцистичного стилю: популярний, чіткий виклад, орієнтований на швидке сприймання повідомлень, на стислість і зрозумілість інформації, використання суспільно політичної лексики: державність, громадянин, поступ, єдність, національна ідея, актуальність тощо. Типовими є емоційно забарвлені слова, риторичні запитання, повтори, фразеологічні одиниці, що зумовлюють емоційний вплив слова. Тон мовлення пристрасний, оцінний.*)

– У яких жанрах реалізується публіцистичний стиль? (*Публіцистичний стиль реалізується в таких жанрах: виступ, нарис, публіцистична стаття, памфлет, фейлетон, дискусія, репортаж.*)

– Поміркуйте, що спільного має публіцистичний стиль з художнім. Які риси єднають публіцистичний стиль із науковим, із розмовним?

Основні ознаки публіцистичного стилю мовлення

Мета мовлення	Інформування, вплив на слухача або читача, формування ставлення людей до суспільно важливих подій (інформативна та агітаційна функції)
Сфера спілкування	Суспільно-політичне життя
Стильові ознаки	Інформативність, логічність, доказовість, послідовність, точність, образність, емоційність, яскравість, експресивність, відверта оцінка
Види (жанри) висловлювань	Виступ, промова на зборах, мітингах, у радіо- та телепередачах суспільного змісту, публікації в суспільно-політичній пресі (стаття, нарис, інтерв'ю, репортаж, огляд, фейлетон, памфлет тощо)
Мовні особливості	Уживання суспільно-політичної лексики, емоційно забарвлених та оцінних слів, окличних, спонукальних та питальних речень, повторів, вигуків, риторичних запитань та звертань, фразеологізмів

V. Опрацювання навчального матеріалу

1. Інструктаж учителя про основні вимоги до усного стислого переказу тексту публіцистичного стилю

Як працювати над стислим переказом

1. Прослухайте текст, визначте тему і основну думку.
2. Встановіть адресата і мету висловлювання.
3. Виділіть в тексті всі частини (основні і другорядні).

4. Визначте, які частини можна зняти, об'єднати, узагальнити.
5. Складіть план стислого переказу.
6. У кожній частині тексту виділі головні частини.
7. Користуючись планом, коротко перекажи текст.

Вимоги до мовлення

Яким повинно бути мовлення	Яких правил мовлення потрібно дотримуватись
Змістовним	Підпорядковуйте своє висловлювання темі й основній думці, не говоріть і не пишть зайвого
Послідовним	Стежте за порядком викладу думок
Багатим	Уживайте різноманітні слова і речення: намагайтесь не повторювати тих самих слів і однакових речень
Точним	Уживайте найбільш точні слова
Виразним	Добирайте слова і вирази, які найбільш яскраво передають основну думку
Доречним	Завжди зважайте, з ким розмовляєте і в яких умовах спілкування
Правильним	Правильно вимовляйте слова, правильно будуйте речення

2. Читання тексту вчителем

Ментальність українського народу

Ментальність українського народу формувалася під впливом складних історичних обставин. Основну роль відіграло геополітичне розташування України на перехресті історичних шляхів зі Сходу на Захід і з Півночі на Південь.

Ця обставина обумовила химерне поєднання у світогляді українця західної (активно-раціоналістичної, індивідуалістичної, матеріалістичної) та східної (пасивно-споглядальної, спрямованої на вищі істини) ментальності. Українець, не відмовляючись від раціоналістичної думки, велику увагу надає виявам почуттів та емоцій. Інколи він може видаватися навіть сентиментальним і надто ліричним. Поряд з ліричністю має місце певна українська замкненість стосовно зовнішнього світу, настанова на іншу, вищу правду. Якщо українцеві доводиться емігрувати, він важко звикає до нового оточення.

Українець дуже прив'язаний до своєї родини, у якій намагається будувати міцні і надзвичайно близькі стосунки. Для його ментальності характерно піклуватися. Українці, як правило, оточують своїх близьких турботою, своєрідною материнською опікою. Дітей підтримують до зрілого віку, і часто ще й у зрілому віці. Така щільність родинних стосунків певною мірою теж визначається історичним минулим: на території, що лежала на перехресті західного й східного світів, практично не припинялися війни і грабіжницькі напади. Жити тут було небезпечно, панування часто змінювалося, і зберегтися як єдине ціле можливо було лише замкнувшись у колі найближчих.

Довгий час суспільство поділялося на тих, хто годував країну (селянство), і тих, хто її боровив (козацтво). Це породжувало дві майже протилежні форми свідомості. Перша – тип захисника, воїна, шаленого, нестримного і авантюрного, що п'яніє від парубоцького запалу, здатного на афективні, нерозсудливі і героїчні вчинки. Другий тип свідомості українців визначався поміркованістю і миролюбністю, яка дозволяла «перечекати» численні негоди історичної долі. Цей тип свідомості виявлявся у певній замкненості характеру, схильності до оборони проти зовнішнього світу і звернення психічної енергії на розбудову внутрішнього життя.

Виключна перевага селянського класу в деякі періоди української історії мала також і позитивний вплив на українську ментальність: селянський побут, який більшою мірою узалежнює людину від природи, ніж від іншої людини, спричинює високе емоційне переживання природи, спокійну, витриману вдачу, елегійність, ніжність і схильність до рефлексії. Водночас українцям властиві такі позитивні риси як працелюбність, гостинність,

потяг до освіти, здоровий оптимізм, мужність, універсальність, розбудова міцних сімейних стосунків.

Для української родини традиційно характерна велика роль жінки і передусім матері. Зі смертю чоловіка саме вона завжди виступала на перший план, ставала главою сім'ї – навіть тоді, коли вдруге виходила заміж. Українська жінка брала участь в усіх справах родини не лише після смерті чоловіка, а й за його життя. «Чоловік за один кут хату тримає, а жінка – за три», – говорить приказка. У давнину, коли в Європі панували патріархальні стосунки, в Україні було можливим сватання дівчини до парубка. (407 слів)

(З інтернет-порталу)

3. Бесіда за текстом переказу

- Визначте адресата мовлення та мету висловлювання.
- Сформулюйте тему й головну думку тексту.
- З'ясуйте стиль мовлення. Свою думку обґрунтуйте.

4. Словникова робота

- Поясніть лексичне значення й правопис слів *ментальність*, *елегійність*, *афект*.

(*Ментальність* – спосіб мислення, загальна духовна налаштованість, установка індивіда або соціальної групи до навколишнього світу.

Елегійність – сумовитий, журливий; який викликає меланхолійну задумливість.

Афект – пристрасть, душевне хвилювання, надто сильний і відносно короткочасний за тривалістю емоційний процес (лють, жах, відчай, екстаз), під час якого знижується ступінь самоволодіння: дії та вчинки здійснюються за особливою емоційною логікою, а не за логікою розуму.)

- Поясніть значення вислову «афективні вчинки». (Те, що робиться у гніві, в «нападі страху», «приступі відчаю».)

– Доберіть синоніми до слів: *авантюрний* (*ризикований, небезпечний, пригодницький*), *вдача* (*характер*), *пестливий* (*ніжний, ласкавий, лагідний*), *поважливо* (*шанобливо*).

- Зверніть увагу на правопис слів *активно-раціоналістичної, миролюбностію*.

5. Колективне складання плану переказу

Орієнтовний складний план

1. Умови формування української ментальності.
2. Хиמרне поєднання рис у світогляді українця:
 - а) почуття та емоцій;
 - б) прив'язаність та піклування про свою родину;
 - в) дві протилежні форми свідомості;
 - г) позитивні риси українців.
3. Велика роль жінки-матері.

6. Повторне читання тексту вчителем

7. Колективна робота над ущільненням тексту

8. Переказ тексту учнями

9. Аналіз і редагування відповідей

VI. Підсумок уроку

Інтерактивна справа «Мікрофон»

- Сьогодні на уроці мені вдалося (не вдалося)...
- Одержані знання допоможуть мені...
- Свої знання з теми я б оцінив (оцінила) на...

VII. Домашнє завдання

Підготувати письмове повідомлення на запропоновану тему: «Традиції і звичаї – духовна спадщина українського народу», «Духовна культура українського народу».

УРОК 13

Тема. Контрольна робота №1 (тестування) з теми «Синтаксис. Пунктуація. Пряма й непряма мова». Розвиток мовлення №5. Контрольне читання мовчки

Мета: визначити рівень сформованості ключових та предметних компетентностей і компетенцій шляхом виконання контрольних навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань відповідно до змістових ліній: з'ясувати рівень засвоєння мовних знань та сформованості вмінь і навичок із теми «Синтаксис. Пунктуація. Пряма й непряма мова»; формувати вміння й навички застосовувати здобуті теоретичні знання на практиці, з'ясувати можливі недоліки у процесі опанування мовної теорії та прийняття рішень щодо подальшої організації навчальної діяльності; виховувати працьовитість, самостійність, відповідальність за свою роботу.

Обладнання: тест (варіант I, II), текст для контрольного читання мовчки.

Тип уроку: урок перевірки й корекції знань, умінь та навичок.

«Ти можеш!» - повинен нагадувати вчитель учневі.

«Він може!» - повинен нагадувати колектив.

«Я можу!» - повинен повірити в себе учень.

В. Шаталов

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Мотивація навчання

Коментування епіграфа до уроку.

III. Повідомлення теми та мети уроку

IV. Основний зміст роботи

1. Інструктаж щодо виконання тесту

2. Орієнтовне оцінювання тестових завдань

Завдання 1 – 8 – вибір однієї правильної відповіді з чотирьох запропонованих – 0,5 бала за кожне виконане завдання (всього за 8 тестів – 4 бали).

Завдання 9 – 10 – завдання на встановлення відповідності – по 0,5 бала за кожен правильний варіант (всього за два тести – 4 бали).

Завдання 11 – по 1 балу за кожне речення (всього 3 бали).

Завдання 12 – 1 бал за правильно виконане завдання.

3. Виконання учнями контрольної роботи

Варіант I

1. Віднайдіть просте неускладнене речення (розділові знаки пропущено).

А Місяць блід від ранкового сонця потім повільно й ніби крадькома пробирався за обрій (Ю. Збанацький).

Б Дніпро розкішно ллється більше версти завширшки попід самими горами (І. Нечуй-Левицький).

В Нагулявшись під землею вода шукає шляхи на її поверхню (Паола Утевська).

Г Про щастя здобутеє нами шепочуть зелені жита (В. Сосюра).

2. Укажіть речення з поширеним звертанням (розділові знаки пропущено).

А Який ти світе теплий і широкий! (А. Малишко).

Б О спинися прекрасна ранкова ця мить (Г. Донець).

В Кобзарю знаєш нелегка епоха оцей двадцятий невгамовний вік (Л. Костенко).

Г Вийся жайворонку вийся над полями розважай людську тугу ти піснями (М. Рильський).

3. Визначте речення, ускладнене відокремленим означенням.

А По цих непролазних пущах, певно, ніколи не ступала людська нога (М. Коцюбинський).

Б Там, на горах, ще розкошувало сонце (І. Цюпа).

В І наша земля, засніжена й біла, кличе в простори свої (В. Сосюра).

Г Навчаючи інших, ми вчимося самі (Сенека).

4. Укажіть речення з прямою мовою (розділові знаки пропущено).

А Співають у пісні що нема кращого на вроду як ясна зоря в погоду (П. Куліш).

Б Хан Батий невільник мовив повелів усім сказати що коли життя вам миле то повинні Київ здати (В. Малик).

В От спинивши його й питаю чи давно він з коша і чи далеко Господь несе? (Т. Шевченко).

Г Господи як не хочеться лишати нагрітого місця як тяжко розлучатися з солодким ранішнім сном (М. Коцюбинський).

5. Укажіть правильно побудоване речення з непрямою мовою.

А Майборода говорив, що усяке діло вимагає досвіду.

Б Ми запитали в жінки, хто посадив цю тополя і чи давно вона росте тут?

В Стара мати говорить до невістки, що от лихі люди, от недобрі, Марусечко.

Г І тихо-тихесенько я промовляла, що, сон літньої ночі, мені тебе жаль.

6. Укажіть речення, у якому правильно розставлено розділові знаки.

А «Земля найкраща восени, – говорить сам до себе Тимофій» (М. Стельмах).

Б Розрив-трава каже – «Я – відкриваю таємниці» (В. Голобородько).

В «Нічого, згодяться кошики, – мовить Овдій, – Руки в людини для того, щоб робити ними роботу» (В. Чухліб).

Г «Писанка ще мало досліджена, – говорить учений і додає: – Але є переконливі докази, що вона була відома ще задовго до нашої ери» (В. Скуратівський).

7. Укажіть речення, у якому правильно оформлено цитату.

А Сухомлинський вважав, що: «вміння читати – означає бути чутливим до змісту й краси слова, до його найтонших відтінків».

Б Конфуцій зазначав, що «Мудра людина не робитиме іншим того, чого вона не бажає, щоб зробили їй».

В Шевченкове «...треба миром, громадою обух сталить...» стало афоризмом.

Г Іван Франко назвав Нечуя-Левицького «Всеобіймаючим оком Правобережної України».

8. Укажіть правильне твердження.

А Коли слова автора стоять перед прямою мовою, то після них ставиться тире.

Б Непрямою мовою називається чуже мовлення, що передається дослівно.

В Окремі повідомлення й запитання, з яких складається діалог, називаються репліками.

Г Розділові знаки при цитатах завжди ставляться так само, як і при прямій мові.

9. Установіть відповідність між поняттями й реченнями.

1. Діалог	А Слова – полова, але вогонь в одязі слова!...» – писав Франко.
2. Пряма мова	Б Запала тиша, як в страшному сні, Горбань сказав: «Причому тут пісні?» (Л. Костенко).
3. Цитата	В Батько гукнув з подвір'я, щоб Василько йшов до нього.
4. Непряма мова	Г – Навіщо ти збрала сміття? – запитала Оля. – Це ж у лісі... Ніхто не бачить... – Соромно перед соловейком, – тихо відповіла Ліда (В. Сухомлинський).
	Д Яке високе блакитне небо висне в нас над головою! (І. Цюпа).

10. Установіть відповідність між схемами та реченнями (розділові знаки при прямій мові пропущено).

1. «П, – а, – п»	А Вус Яворницького сердито ворухнувся То не ідеал, до якого йдуть через руїни (О. Гончар).
2. «П», – а.	Б Оце, діти, планета рука вчительки лягає на глобус наша красуня-планета (О. Гончар).
3. «П? – а. – П?»	В Свій мед, першої взятки не втерпів боцман, щоб не похвалитись, і, звертаючись до Марії, додав Уже чотири вулики маємо (О. Гончар).
4. «П, – а: – П».	Г В умовах власної держави Довженко виріс би на світового генія сказав у своєму виступі Євген Маланюк.
	Д Та ви смієтесь вигукнув лейтенант Не бачите, яка це в мене радість (П. Загребельний).

11. Запишіть речення, розставте розділові знаки та в разі потреби замініть малу літеру великою.

1). Г. Іванов зазначав творчість це не розкіш для обраних а загальна біологічна потреба інколи не усвідомлена нами.

2). А тепер розкажи нам Нателло усміхаючись говорив інженер як ти відкрила Оленяче джерело (О. Гончар).

3). Мамо каже Оленка вранці ой як люблю я вас...

А чого ти мені це говориш непокоїться мати.

Бо хочу щоб ви мене любили не менше ніж Петрика...

Мама полегшено зітхнула й каже

Піди Оленко Сонця запитай як воно ділить своє тепло між людьми (В. Сухомлинський).

12. Перебудуйте речення так: спочатку на речення з прямою мовою, а потім – з непрямою мовою.

Неможливо виростити повноцінну людину без виховання в ній почуття Прекрасного (Р. Тагор).

Варіант II

1. Віднайдіть просте ускладнене є речення (розділові знаки пропущено).

А Дорога ліворуч була наглухо закрита дубовими завалами (О. Гончар).

Б Рідний батько це найвища святиня у світі (Панас Мирний).

В Тут навіть повітря здавалось несло в собі золотисті відтінки (О. Гончар).

Г Тимко озирнувся назад ромашка кивала йому голівкою (Г. Тютюнник).

2. Укажіть речення із вставним словом (розділові знаки пропущено).

А Південний край Як тепер далеко лежиш від мене ти (Леся Українка).

Б Неначе човен в синім морі то виринав то потопав (Т. Шевченко).

В Безмежна краса ночі скорила б здається мертво каміння (В. Гжицький).

Г За вікном згори було видно шуміло вирувало налите сонцем місто (С. Скляренко).

3. Визначте речення, ускладнене відокремленою обставиною.

А Там, здавалось, без утоми одбувався танець праці (В. Винниченко).

Б А пісня, наростаючи, пливла над берегом (О. Гончар).

В Він, вісімнадцятилітній хлопець, повертався з весняного лісу, засіяного синім рясом і прозоро-голубими дзвониками (М. Стельмах).

Г Крім спеціальної освіти, потрібне ще яскраве обдаровання (Й. Кисельов).

4. Укажіть речення з прямою мовою (розділові знаки пропущено).

А Прилетіла ластівочка стала собі щебетати господаря викликати Вийди вийди господарю подивися на кошару (Нар. творчість).

Б Серед перших ударів грому загубили вони присягу свою бо слово «священна» не дзвеніло в їх серцях урочистим дзвоном (О. Довженко).

В Думається батькові чи то часом не син пролетів та й розсипався тасьмою в небі над рідним вранішнім степом (О. Гончар).

Г Народна мудрість стверджує що за добро добром платять.

5. Укажіть правильно побудоване речення з непрямою мовою.

А Гриць запитав, чи бачиш, хлопче, скелю, на якій живе Мати Вітрова.

Б Хлопчик сказав, що не хочу, і глянув угору.

В Мені натякнули, що краще не втручатися в мої справи.

Г Ще древні єгиптяни говорили, що на світі немає нічого кращого за книги.

6. Укажіть речення, в якому неправильно розставлено розділові знаки.

А Дивуюсь, радію, у серця питаю: «Скажи, віще серце, чи скоро світ буде?» (П. Куліш).

Б «Хто творить розумну і добру людину – найкращий майстер», – таке було рішення стариків (В. Сухомлинський).

В «Воскресни, Україно! – пристрасно мовив Я. Гоян, – Воскресни в козацьких степах під своїм високим блакитним небозводом».

Г – Тату! Татку! – упізнали діти.
- Голуб'ята! – батько простер руки (П. Тичина).

7. Укажіть речення, у якому правильно оформлено цитату.

А І. Котляревський у поемі «Енеїда» правдиво змалював волелюбність українського народу:
«Де общее добро в упадку,
Забудь отця, забудь і матку,
Лети повинність ісправлять».

Б П. Тичина говорив, що: «мова завжди живе поряд з піснею, сестрою її рідною».

В Б. Шоу був переконаний, що «Ні мертва мова, ні цивілізація ніколи не можуть схвилювати світ».

Г Свого часу філософ Дж. Локк говорив, що «немає нічого в інтелекті, чого не було б в почутті».

8. Укажіть правильне твердження.

А Коли слова автора стоять після прямої мови, то перед ними ставиться двокрапка.

Б Чуже висловлювання, передане від імені оповідача разом із словами автора, називається непрямою мовою.

В Цитати завжди пишуться з великої літери.

Г У діалозі слова автора завжди відсутні.

9. Установіть відповідність між поняттями й реченнями.

1. Діалог	А Мати благала Миколу: «Сину, не зачіпай ти осавули» (І. Нечуй-Левицький).
2. Пряма мова	Б – Мамо! А чи сонце має діти?
3. Цитата	- Має.
4. Непряма мова	- А де ж вони ? - Де? А на небі... (М. Коцюбинський).
	В «Шевченко й Франко – це справді ті два могутніх крила, які винесли українське слово, українську культуру на простори світові», – зазначав Олесь Гончар.
	Г Дівчина грайливо запитала, а що, коли вона й справді лісова мавка.
	Д Поезії Кобзаря народжені для того, щоб не вмирати ніколи.

10. Установіть відповідність між схемами та реченнями (розділові знаки при прямій мові пропущено).

1. «П, – а, – п»	А Ніхто не питає Де ти була, що робила (Т. Шевченко).
2. «П», – а.	Б Іди, доню каже мати не вік дівувати (Т. Шевченко).
3. А: «П?»	В Пізно, Володько, сказала і додала тим самим легким смішком Ех ти сторож! (І. Сенченко)
4. «П, – а: – П».	Г А я знаю, як тебе звати довірливо каже дівчина (М. Стельмах).
	Д А що дітки? питає бабуся Чого прийшли мої соколятка? (Марко Вовчок)

11. Запишіть речення, розставте розділові знаки та в разі потреби замініть малу літеру великою.

1). Д. Павличко характеризує українське слово стверджував мова найголовніший організатор духовного життя єдності й розвитку народу.

2) У кожного народу своя мова зазначає К. Крапива це великий скарб який треба шанувати берегти і розумно збагачувати не завдаючи йому ніякої шкоди.

3). Вже сутеніти стало коли підвівся дідусь питає

Чому це ти сидиш на дереві внучку

Боюся струсити на вас краплі дідусю...

Злазь Андрійку... (В. Сухомлинський).

12. Перебудуйте речення так: спочатку на речення з прямою мовою, а потім – з непрямою мовою.

Дітей не відлякаєш суворістю, вони не переносять тільки брехні (О. Толстой).

Відповіді

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Варіант I	Б	Б	В	Б	А	Г	В	В	1Г, 2Б, 3А, 4В	1Б, 2Г 3Д, 4В
Варіант II	В	В	Б	А	Г	В	Г	Б	1Б, 2А 3В, 4Г	1Б, 2Г 3А, 4В

4. Бесіда

- Які види мовленнєвої діяльності ви знаєте?
- Назвіть стилі та типи мовлення.
- Які види читання потрібно опанувати людині?

5. Здійснення учнями контрольного читання мовчки

Київська князівна

«Тестем Європи» нарекли Ярослава Мудрого сучасники. Усі дев'ять Ярославових дітей – шість синів і три дочки – вступили в династичні шлюби. Наша розповідь про одну з Ярославен, про Анну.

З-поміж сестер Анна була найвродливіша. Від бабці Рогніди перейняла гордовитий норов. Від батька – любов до книг. Як і брати, любила полювати. Звісно, її цікавила не здобич. Вабила гонитва за звіром, коли вітер шумів у вухах, а гілки шмагали обличчя. Тоді в руській Діані прокидалася й нуртувала кров предків – і скандинавських лицарів, і слов'янських воїнів.

Яким було її життя? Київ, дівочий терем поряд з батьківським палацом, лови у Вишгороді, сестри-голубоньки. ...Та мудрий Іларіон научав її: прийде час, і великий князь Ярослав її долю вирішить своєю волею і потребою держави.

Побралися старші брати. Одна по одній покинули родинне гніздо сестри. Єлизавета стала норвезькою королевою, Анастасія наділа корону королеви Угорщини. Надійшла черга Анни.

Чи знала засватана королем франків князівна Анна, що з батьками прощається назавжди? Їй, єдиній з Ярославен, випав жереб іти заміж без любові, без найменшого уявлення про свого обранця. Її наречений Генріх був королем держави, яка прагнула започаткувати відносини з Руссю для посилення протизваги в боротьбі з германським королем, нормандським герцогом і папою римським. Русь же хотіла заручитися підтримкою франків для протистояння своїм ворогам. Чого ж на тлі цієї політичної гри була варта доля однієї людини?

...Отримавши звістку про приїзд нареченої, король миттєво помчав їй назустріч. Ми не маємо свідчень про цей, безперечно, найромантичніший епізод біографії нашої землячки. Дослідники «підкидають» єдину версію – розчарування Анни й прихильність до неї Генріха.

Хай там що, Анна пам'ятала батьків наказ: її обов'язок – жити для добра Русі. Вона коронувалася у Реймсі, старовинній столиці франків. Присягу на вірність Франції королева Анна складала на Євангелії, привезеній нею з Києва. На цій книзі з бібліотеки Ярослава Мудрого аж до подій Великої французької революції присягалися потім усі французькі королі...

Перша освічена жінка на французькому престолі, Анна, по суті, стала співправителькою держави.

Бог послав їй трьох синів – Філіппа, який став 39-м королем Франції й правив державою 48 років, Роберта (він помер у 14-річному віці) та Гуго. Після Філіппа династія мала продовження в особах ще 10 королів, прямих нащадків Анни.

Подружнє життя Анни Ярославни тривало 11 років. По смерті 52-річного короля Генріха, згідно з його заповітом, вона стала опікуншею восьмирічного короля Філіппа.

Змучена придворними інтригами, оточена хижаками-васалами, Анна, як мудра жінка, розуміла, що їй, іноземці, не керувати країною навіть на правах регента.

Залишивши старшого сина в Парижі, Анна усамітнилася в королівській резиденції, у містечку Скенлісі, за 40 кілометрів від столиці. Від життя молода вдова не чекала нічого несподіваного...

Рауль III граф де Крепі і де Валуа був наймогутнішим після покійного короля. І саме такий чоловік закохався в Анну! Закон, церква, придворний етикет – усе було проти їхнього щастя. Як королева-вдова Анна не мала права виходити заміж за підданого свого чоловіка й сина. Рауль був одружений. Та любов, спалахнувши в їхніх серцях, відмела страх перед судом – і людським, і Божим.

Рауль розіграв викрадення Анни. Привіз «полонянку» до свого замку, де підкуплений і заляканий кюре обвинчав закоханих. У злагоді й любові промайнуло 12 років. Після смерті Рауля Анна повернулася до двору. Повнолітній Філіпп уже 8 років правив державою.

Рік смерті Анни, як і місце її поховання, невідомі. Принісши королівську корону на вівтар любові, Анна пішла з життя як графиня де Валуа. Отож, поховали її відповідно до нового, некоролівського сану. Але і для нас, і для французів Анна Ярославна назавжди залишиться княжною Київською, королевою Французькою (За Н. Крутенко, 590 слів).

6. Тестові завдання до тексту «Київська князівна»

1. Згадайте, що перейняла Анна від батька.

- А любов до книг
- Б гордовитий норів
- В управлінську мудрість
- Г любов до багатства

2. Укажіть, як нарекли сучасники Ярослава Мудрого.

- А «батьком Європи»
- Б «тестем Європи»
- В «наймогутнішим правителем Європи»
- Г «сватом Європи»

3. Визначте, який обов'язок пам'ятала Анна за батьківським наказом.

- А жити для добра Русі
- Б служити чоловікові
- В стати великою правителькою
- Г займатися вихованням дітей

4. Визначте причину, через яку Анна вийшла заміж за короля франків.

- А щиро покохала
- Б батько змусив
- В це було в інтересах держави
- Г була заручена з дитинства

5. Укажіть, якою була Анна на французькому престолі.

- А найбільшою інтриганкою
- Б першою освіченою жінкою
- В владною правителькою
- Г найскромнішою королевою

6. Згадайте, як довго тривало подружнє життя Анни з королем.

- А 5 років
- Б 10 років
- В 11 років
- Г 12 років

7. Продовжте твердження: «Син Анни Філіпп став».

- А 14 королем Франції
- Б 39 королем
- В 52 королем

Г він не був королем

8. Визначте, яка доля спіткала Анну після смерті Генріха.

А стала одноосібною правителькою

Б усамітнилася в королівській резиденції

В одразу вийшла заміж

Г продовжувала при дворі виховувати дітей

9. Визначте причину, через яку Анна не мала права виходити заміж за графа де Валуа.

А одразу став би королем

Б був підданим короля

В позбавив би дітей Анни спадку

Г був вигнанцем

10. Укажіть місто, де коронувалася Анна.

А Париж

Б Реймс

В Скенліс

Г Київ

11. Згадайте, скільки років прожила Анна у другому шлюбі.

А 10

Б 12

В 15

Г 17

12. . Визначте причину, через яку рік смерті й місце поховання Анни невідомі.

А син Філіпп велів зберегти це в таємниці

Б останні роки життя Анна провела у вигнанні

В жінок при французькому дворі ховали без почестей

Г вийшовши заміж вдруге, вона втратила титул і право бути похованою, як королева

Відповіді

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
А	Б	А	В	А	В	Б	Б	Б	Б	Б	Г

V. Підбиття підсумків уроку

Вправа «Ланцюжок думок»

(Відповіді на запитання, що виникли в учнів під час виконання контрольної роботи.)

VI. Домашнє завдання

Повторити теоретичний матеріал із теми «Пряма й непряма мова».

УРОК 14

Тема. Складні речення без сполучників, із сурядним і підрядним зв'язками

Мета: формувати систему предметних компетентностей і компетенцій шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань відповідно до змістовних ліній: уточнити та поглибити структурні відмінності простих і складних речень, складних речень із сурядним і підрядним зв'язком; практикуватись у вміннях визначати граматичні основи складного речення, засоби зв'язку між його частинами; удосконалювати культуру усного й писемного мовлення; формувати вміння й навички роботи з підручником і таблицею, збагачувати й уточнювати словниковий запас учнів культуру усного і писемного мовлення; виховувати повагу й любов до рідної мови, любов до рідної землі та її природи.

Обладнання: підручник, проектор, мультимедійна дошка.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Мотивація навчання

Прочитайте подані складні речення. Визначте, зі скількох частин, що мають будову простих речень, складається кожне з них. Як пов'язані ці частини – за допомогою сполучників та інтонації чи лише інтонації? Зробіть висновок про особливості складних речень.

1. Поет не боїться від ворога смерті, бо вільная пісня не може умерти (*Леся Українка*).
2. Земля моя готується до сну, але я довго ще не буду спати (*В. Сосюра*).
3. Дорогою з шумом промчала автомашина, десь мукнула корова, коло криниці брязнуло відро (*Б. Харчук*).
4. Степи не дишуть спекою і пилом, і вітер сушить роси на траві (*В. Симоненко*).

III. Повідомлення теми й мети уроку

IV. Опрацювання навчального матеріалу

1. Доведіть, що в кожній групі одне з трьох речень є складним. Випишіть складні речення, підкресліть у них граматичні основи (речення спроектовані або записані на дошці).

Варіант I. 1. Як у травні дощ надворі, то восени хліб у коморі (*Нар. творчість*). 2. Я на гору круту крем'яную буду камінь важкий підіймати і, несучи вагу ту страшную, буду пісню веселу співати (*Леся Українка*). 3. Жовтогаряча осінь стоїть над Осокорами, розкинувши високо над землею блакитні небеса (*І. Цюпа*).

Варіант II. 1. Небо звисало одною сірою, мрячною масою над землею (*О. Кобилянська*). 2. На боці, зверненому до півночі, кора дерев товща, грубіша і темніша (*І. Занчковський*). 3. У тебе розум добрий, та язик дуже довгий (*Нар. творчість*).

2. Подані речення запишіть у такій послідовності: складні сполучникові речення; складні безсполучникові.

1. Ще зими не видно і в бінокль, і гойдає хвиля цвіт латаття, та вже вітер вищипнув листок із чуприни клена коло хати (*А. Качан*). 2. Надворі почастішали дощі, з'явилася їдка іржа на вітах, легким батистом бабиного літа куйовдяться смородинні кущі (*Д. Луценко*). 3. Вечірнє сонце ткало лукам шати, дощ іскор дзвінко брязкав по корі, немов на флейтах апасіонато, акорд блакиті блимнув угорі (*О. Фішер*). 4. Дощ подався вдалеч, земля довкруз полегшено зітхнула, сипнуло сонце із-за хмар проміння — іскристо засвітилися калюжі (*М. Косякевич*). 5. Сонце скотилося на поле, а з долини прилетів теплий вітерець, зашелестів важкими, вологими стеблами пшениці (*В. Добрянський*).

3. Утворіть із поданих попарно простих речень сполучникові складні речення. Запишіть їх, уникаючи повторів.

1. Був зорепад і зелен сад. Ми були у парі (*За В. Кудрявцевим*). 2. Леся Українка і багато інших – поети не тільки свого народу. Леся Українка і багато інших – поети всіх народів, усього людства (*За Остапом Вишнею*). 3. Час летів, немов на крилах. Мов сон, життя минало (*За Лесею Українкою*). 4. Зорі падають до ніг. Вітер в полі свище (*За Л. Дмитерком*). 5. Чи то мені здається. То справді свист тихшає (*За М. Коцюбинським*). 6. Ох, не такою я була й малою. У той час летіла зірка над Сулою (*За Л. Костенко*). 7. Праця стає великим вихователем. Праця входить у духовне життя наших вихованців (*За В. Сухомлинським*).

4. Диктант із коментуванням. У кожному з речень підкреслити граматичні основи. Вказати речення сполучникові й безсполучникові. Позначити в словах орфограми.

Калина доливає жаром вінця, й верба журу гойдає над ставком, а розпашіле від роботи сонце ляга щокою в хмарний бурелом. Ген-ген лелека гострить крила чинно, тут тиша голуба – до синіх брів, ось сосни з усієї України бредуть на віче збратаних борів (*В. Лупейко*). Дихання осені уже на квіти впало, у зелені дерев сумує де-не-де уже пожовклий лист (*В. Сосюра*). Осінь лагідна, імлиста ще святкує, та за мить положке легеньке листя облетить і полетить (*В. Терен*).

5. Пунктуаційний практикум. Спишіть текст, розставляючи пропущені розділові знаки. З'ясуйте, якими за будовою є речення тексту.

Надворі пахне молодим осокорячим листям а з грядок тягне торішніми бур'янами і мокрим попелом. Садок уже одцвівся і земля густо вкрита білими пелюстками. Вітер щодня

потроху вигортає їх на шлях. Коли вночі їде якась заблукана машина вони рожевим валком котяться за нею слідом аж до мосту. Там падають у річку й тоді вже річка вкривається білою порошею... (За Григором Тютюнником).

6. Вправа з підручника

V. Підсумок уроку

Рефлексія. «Продовж речення ...»

- Складним називається речення ...
- Частини складного речення можуть з'єднуватися за допомогою ...
- Складні речення утворюються ...
- Між частинами складного речення... зв'язок.

VI. Домашнє завдання. Випишіть із підручника біології чи фізики по два речення в такій послідовності: а) складносурядні; б) складнопідрядні; в) безсполучникові.

УРОК 15

Тема. Складносурядне речення, його будова й засоби зв'язку в ньому

Мета: формувати систему предметних компетентностей і компетенцій шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань відповідно до змістовних ліній: дати поняття про складносурядне речення, пояснити, якими сполучниками пов'язуються його частини; практикуватись у вміннях визначати граматичні основи складного речення, засоби зв'язку між його частинами, розряди сполучників сурядності, якими з'єднуються частини складносурядного речення; удосконалювати культуру усного й писемного мовлення; формувати пунктуаційну грамотність, вміння й навички роботи з підручником і таблицею, збагачувати й уточнювати словниковий запас учнів; культуру усного і писемного мовлення; виховувати любов до краси рідної природи.

Обладнання: міні-тести, збірки прислів'їв і приказок, підручник, мультимедійна дошка.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

ХІД УРОКУ

I. Перевірка домашнього завдання. Міні-тест

1. Віднайдіть просте речення.

- А Далеко чути звуки, гучно линуть голоси.
- Б Ясної тихої днини кружляє над землею, сідає на обличчя павутиння.
- В Пташині зграї злітають високо в небо, і від того здіймається вітер.
- Г Осінь не забарилася, бо закони природи невблаганні.

2. Визначте складне речення.

- А Хто ставить завдання простіші, той швидше мети досягає.
- Б Он ліс знімає золотистий бриль, прощаючись із відлетілим літом.
- В Білий пилок сіявся з неба, устеляв сивою памороззю трави.
- Г Зоря, здавалось, просвітила знову борцям визвольний, легендарний шлях.

3. Укажіть складне сполучникове речення.

- А Мудрість, кажуть, приходить з роками.
- Б Про людину кажуть, що вона велетень, бог, гігант.
- В Наче зачарований велетень, стояв ліс, опушений білим інеєм.
- Г Грими, моя пісне могутня, ясна, на всім українським роздоллі.

4. Визначте складне безсполучникове речення.

- А Верби, схилившись над тихим Дінцем, розчісують коси зелені.
- Б На заході ще жевріло небо, а в степу вже заходила ніч.
- В Липневий день мандрує пішки, казки нашіптує малечі.
- Г Пішла дорога то маленькими сосновими лісками, то болотами, то полями.

5. Визначте складне, сполучникове, складносурядне речення.

А Люблю я осінні квіти, прощальну красу вечорів і сині оголені віти, і вітру холодного спів

Б Він же, лелека, рятуючи себе, відразу полетів геть од пожежі, забувши про свою родину

В Серед майстрового люду найбільшої слави зажив мій дід Дем'ян, якого знав увесь повіт

Г І діти сміються, і вітер привітно в каштанах шумить.

6. Визначте складне, сполучникове, складнопідрядне речення.

А У шістнадцятому столітті, за описом 1572 року, в Житомирі, окрім невеликого замку, було всього 142 двори

Б Мене ліси здоров'ям напували, коли бродив у їхній гущині

В Ішли межі стін, грубо зложених з сірого каменю, вишитих блідими перами папороті

Г Шуру Ясногорську, згідно з її бажанням, призначили командиром санітарного взводу в третій батальйон

Відповідь: 1-Б, 2-А, 3-Б, 4-В, 5-Г, 6-Б.

II. Мотивація навчання

Прочитайте подані складносурядні речення. Простежте, чи можна в кожному з них від однієї частини до іншої поставити питання. Зробіть висновок: рівноправними чи нерівноправними в синтаксичному відношенні є частини складносурядного речення.

1. Реве Дніпро, й лани широкополі медами пахнуть, колосом шумлять (А. Малишко).
2. Ось вітер шарпнув хмару лісу щосили, а блискавка яструбом кинулась з висі (М. Петренко).
3. Пісня та йому прошила серце райдужно-солодкою стрілою, і поніс її хлопчина в люди (М. Рильський).

III. Повідомлення теми й мети уроку

IV. Опрацювання навчального матеріалу

1. Спишіть речення (спроектовані на мультимедійній дошці) в такій послідовності: а) складносурядні; б) прості, ускладнені однорідними членами.

1. Ластівка день починає, а соловей його кінчає (Нар. творчість).
2. Рота Бідулі втратила в лютому бою понад три чверті бійців, але не відступила й на крок (Ю. Збанацький).
3. Ось скоро буде зовсім тепло, і вона з Тарасом піде до лісу.
4. Ми троє побраталися і поклялись ніколи не розлучатись.
5. Катря почала розповідати, а Тарас, припавши до неї, ловив кожне слово.
6. Пани перемогли, але не вбили вільного духу, поривання до боротьби за правду й волю.
7. Накрапав дощик, але пожежа не вщухала.
8. Тарас ще звечора збирався в гості до діда Івана і тепер став благати сестричку провести його.
9. Легенький вітерець повіяв із саду і дихав пахощами яблук.
10. Хату батьків Тараса замело до стріхи, а дерева тільки верхками виглядали з-під снігу (Із тв. Д. Красицького).

2. Робота біля дошки. Записати речення, підкреслити в кожному граматичні основи. Довести, що речення є складносурядними. Визначити, до яких розрядів належать сполучники, якими з'єднано частини речень.

І. Відшуміло вже літо, і осінь прийшла (Г. Хорташко). Що то? Дощова хмара висовує з-за гори своє верхів'я чи темний ліс дримає на сонячній спеці? (Панас Мирний). Або гори Карпати сповиті в синяві мряки, або непроглядні густі праліси синіють здалека (О. Кобилянська). Сузір'я бігли за Чумацьким возом, а ми плвли в чумацькому човні (В. Стус). Чи то я заспівав, чи то мною земля заспівала? (Є. Гуцало). Із-за темного дуба то калинова вітка витягнеться, то колюча рожа покаже дрібні листочки й пахучу квіточку (Марко Вовчок). У полі коли-не-коли сюркне цвіркун або здалека донесеться крик перепела (Панас Мирний). Дороги розмиті, і чується крик журавлиний (Л. Костенко). Чи в вас в п'ятні посліпили очі, чи сил немає в вас іти, чи жити з вас ніхто не хоче? (Олександр Олесь). Росинка заблукає в павутинці, й сивішатиме небо що не день, а літо з осінню, лишившись наодинці, довірливу розмову поведе (С. Тихолоз).

3. Спишіть речення, розкриваючи дужки. Визначте межі частин складносурядних речень і поставте між ними коми. Підкресліть сполучники. Накресліть схеми речень.

1. Вітер напинає вітрило а (в)далині височіють вітряки, повернувши крила вітрові (на)зустріч (Ю. Белічко). 2. Дерева мене ч(е,и)кають і падає листя наст(е,ж,ш)ку і падають зорі в долоні і падає сон у траву... (І. Драч). 3. В'ється смуга сірого бетону під крилом могутнім літака і Бориспіль в(е,и)чоровий тане в пов(е,и)ні зеленій вишняка (М. Боровко). 4. Ні людей, ні хат не було але смужечка синього диму снувалася (по)між деревами (Б. Лепкий). 5. Не тільки тужна пісня лилася із змученої душі матері а й протікали сльози гарячі на її обли(ч,чч)і (Г. Тютюнник). 6. Свіча плакала і крізь ті сльози попливли перед очима картини пережитого (В. Сичевський). 7. Стихне м(е,и)лодія й (з,с) хлипне поволі срібна хмаринка перлистим дощем (З. Мороз). 8. Минає дощ та від його краплин не стане на душі моїй т(е,и)пліше (Л. Гудзь).

4. Вправа з підручника

5. Добудувати складносурядні речення, самостійно додаючи до поданої частини другу. Утворені речення записати. Визначити, до яких розрядів належать вжиті сполучники.

Я люблю читати, і То стискається над улюбленими сторінками серце, то Нічого не замінить мені спілкування з улюбленою книжкою, але Художнє слово полонило мене, проте Я надзвичайно люблю творчість Тараса Шевченка, і... .

6. Робота в групах. Об'єднайтеся в групи. Випишіть із довідникової літератури прислів'я, які за будовою є складносурядними реченнями. Виграє та команда, яка зможе за визначений час дібрати якнайбільше прислів'їв.

V. Підсумок уроку

Рефлексія. «Мікрофон»

1. Яке речення називається складносурядним? Наведіть приклад.
2. Назвіть ознаки, за якими визначають, що речення складносурядне.
3. Чим воно відрізняється від простого речення з однорідними членами?
4. Як поєднуються частини складносурядного речення?
5. Розкажіть, на які групи за значенням поділяються сполучники сурядності. Наведіть приклад речення зі сполучником кожної групи.

VI. Домашнє завдання. Складіть і запишіть складні речення за поданими схемами.

1. [], і [].
2. Або [], або [].
3. [], і [], але [].
4. [], однак [].
5. Не тільки [], але й [].

УРОК 16 - 17

Тема. Розвиток мовлення №6. Контрольний докладний переказ тексту публіцистичного стилю з творчим завданням

Мета: формувати ключові та предметні компетентності і компетенції шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань відповідно до змістових ліній: з'ясувати рівень сформованості в учнів письмово переказувати тексти публіцистичного стилю, виконувати творчі завдання до них; удосконалювати культуру писемного мовлення; розвивати творчу уяву, логічне та нестандартне мислення, пам'ять, увагу; формулювати мету власної діяльності та робити висновки за її результатами; розвивати здатність учнів використовувати рідну мову як засіб формування ціннісної позиції поваги до родини та людини взагалі.

Обладнання: текст для переказу.

Тип уроку: урок розвитку мовлення.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Мотивація навчання

Учитель. Тексти публіцистичного стилю покликані впливати на читача поданою інформацією, а також спонукати до певної дії. Як ви вважає, до чого можуть спонукати розповіді про історичне минуле народу, про його традиції?

Сподіваюсь, сьогодні на уроці ви не залишитеся байдужими до цієї інформації, яку отримуєте. Крім того, у вас буде можливість висловити свої роздуми й почуття.

III. Актуалізація опорних знань учнів

Бесіда

- Які стилі й типи мовлення вам відомі?
- Назвіть найхарактерніші ознаки тексту публіцистичного стилю. (емоційність та експресивність, використання питальних речень, зокрема й риторичних питань, використання аргументів...)
- Як ви розумієте поняття «переказ із творчим завданням»?
- Поясніть лексичне значення слів «престиж» і «престижність».

IV. Повідомлення теми й мети уроку

V. Опрацювання навчального матеріалу

1. Виразне читання тексту вчителем

Батьки і діти

Якось до редакції журналу надіслала листа восьмикласниця. У ньому йшлося про те, що дівчина соромиться своїх батьків: вони обмежені, неосвічені, немодно одягаються, неправильно наголошують слова «документ» і «кулінарія».

Протягом останнього року авторка жодного разу не вийшла з дому з батьками. Коли у школі призначають батьківські збори, дівчина навмисне не повідомляє про це батькам. Не вистачає, щоб учителі побачили, які вони «відсталі»!

Що ж перешкоджає дівчині шанувати людей, які дали їй життя? Наївно думати, що причиною є немодне вбрання чи неправильна вимова слів. Щось тут глибше й важливіше. Що ж саме?

Дорослішаючи, юнаки та дівчата починають серйозно замислюватися над своїм місцем у суспільстві. У їхньому лексиконі з'являються слова «престиж» та «престижність». Особистий престиж пов'язується із престижем родини.

Що ж таке престиж? Це – громадянська оцінка суспільної значущості людини. Діти намагаються скласти оцінку поведінці членів сім'ї, їхнім характеристам, моральним рисам. Їх починає цікавити становище батьків у суспільстві, їхні посади, ставлення до них співробітників, знайомих, сусідів. Якщо освіченість батьків, їхні досягнення визначаються й поважаються значним колом людей – це предмет особливої гордості дітей.

Та чи кожен чотирнадцятилітній спроможний зрозуміти, що посада й зарплата – лише зовнішні вияви значущості будь-якої людини? Що справжнє багатство сім'ї визначається не наявністю або відсутністю автомобіля, а душевною щедрістю, чесністю, безкорисливістю, трудолюбством рідних?

Чимало видатних людей залишили спогади про батьківський дім, про батьків та матерів. І що цікаво: виходить так, що у більшості непересічних людей були виняткові матері! Розумні, терплячі, лагідні. У чім тут справа? Очевидно, видатні люди тому й стали видатними, що мали досить розуму й спостережливості, аби в усьому вміти виділити головне, суть. У матері вони, насамперед, помічали самовідданість, цінували любов і її намагання зрозуміти власну дитину.

Кожне наступне покоління відрізняється від попереднього. Тому й кажуть у народі: «Стався до батьків так, як хотів би, щоб діти твої ставилися до тебе». (За О. Лосото, 320 слів).

2. Бесіда за прочитаним

- Визначте тему й головну думку тексту.
- Доведіть, що це текст публіцистичного стилю.
- Підберіть синоніми до слова «престиж».

3. Самостійне складання плану тексту

(Орієнтовний план

1. Лист восьмикласниці.
2. Що перешкоджає шанувати батьків.
3. Престиж родини.
4. У чому справжнє багатство сім'ї.

5. Спогади видатних людей про батьків.
6. Стався до батьків так, як хотів би, щоб діти твої ставилися до тебе.)

6. Оголошення творчого завдання

Уявіть, що ви отримали завдання від редакції дати відповідь на лист восьмикласниці. Про що б ви хотіли їй сказати? Напишіть лист-відповідь, свою позицію намагайтеся висловити якомога переконливіше.

7. Повторне читання тексту вчителем

8. Самостійна робота учнів над переказом і творчим завданням

VI. Підсумок уроку

1. **Відповіді на запитання, що виникли під час написання контрольного переказу**
2. **Обмін враженнями**

VII. Домашнє завдання

Підібрати й записати 5-6 прислів'їв про родину, пошану до батьків.

УРОК 18

Тема. Сміслові зв'язки між частинами складносурядного речення

Мета: формувати систему предметних компетентностей і компетенцій шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань відповідно до змістовних ліній: ознайомити зі смисловими зв'язками, наявними між частинами складносурядних речень; розвивати логічне мислення, удосконалювати навички виконання таких мисленневих дій, як аналіз, порівняння, конкретизація, розвивати усне й писемне мовлення, увагу, пам'ять; удосконалювати культуру усного й писемного мовлення; формувати вміння визначати смислові зв'язки між частинами складносурядних речень; культуру усного і писемного мовлення; виховувати любов до краси рідної природи.

Обладнання: міні-тести, підручник, мультимедійна дошка.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

ХІД УРОКУ

I. Перевірка домашнього завдання. Міні-тест

1. Продовжте визначення: «Простим є речення...».

А Шипшина вбралась у коралове намисто, і літо бабине вплелось між намистин (Є. Гуцало).

Б Потягли ген осіннього воза вересневі натруджені дні, їх, бува, обпікає морозом, вони йдуть по колючій стерні (Г. Дудка).

В Не заgrimів ні грім у хмарах, ні зловісні блискавки не розкраяли неба врочистим спалахом, ні бурі не повивертали з корінням могутніх столітніх дубів (О. Довженко).

Г Стояло літо з високим сонцем, з високим небом, з високими надіями (М. Стельмах).

2. Продовжте визначення: «Складним є речення...».

А Не тільки день, а й кожна мить – то крок до честі, слави чи неслави (М. Луків).

Б Сашко скинув на сніг кожушину, хукнув у долоні, ще раз оглянувся, поліз на берест (М. Вінграновський).

В Є в житті кожного народу часи, коли нікому ніщо не прощається (О. Довженко).

Г Якись красуні, всупереч вікам, до нього йшли по місячній доріжці (Л. Костенко).

3. Визначте речення з єднальним сполучником.

А Лиш небо гуде неокрає, та сім'я журавлина на крилах весну підіймає, та ясними ночами зорі світять на Дону, на Дніпрі, на Дунаї (А. Малишко).

Б Сонце незабаром зайшло зовсім, однак небо ще жевріло згасаючим багрянцем (А. Шиян).

В Чи до мети я певної дійду, чи без пори скінчу свій шлях тернистий (Леся Українка).

Г Ясно ще осіннє сонце сяє, та холодом осіннім вже в повітрі потягає (І. Франко).

4. Визначте речення з протиставним сполучником

А Огнем тремтячим блиснула луска, але ще раз правиця відпуска у темну воду красеня золотого (М. Рильський).

Б На самій полонині вгніздилось сонце, і в його проміннях золотяться смереки (М.Ткач).

В Щасливо співати і жити у ріднім краю, і зорям щасливо світити на землю мою (В.Сосюра).

Г То замрячить дощем, то сипоне мокрим снігом (І.Цюпа).

5. Визначте речення з повторюваним сполучником.

А У долині персики цвітуть, а в горах знову сніг (М.Рильський).

Б Скінчився денний труд, і з брами заводської ідуть робітники (В.Сосюра).

В Чи до мети я певної дійду, чи без пори скінчу свій шлях тернистий (Леся Українка).

Г Чорніє млин, рум'яна спить вода, і солов'їна пісня молода пливе струмком із росяного саду (М.Рильський).

6. Установіть відповідність між складносурядними реченнями та видами сполучників, які поєднують між собою прості частини.

Види сполучників

Речення

1 єднальні

А Через годину зала була повна, але вже нікому було виступати (М. Хвильовий).

2 протиставні

Б То заблищить самотня зірка, то сріблястим сяйвом вкриваються контури сизуватої хмари (А. Шиян).

3 розділові

В І місяць зорями сіяв, і соловейко на калині то затихав, то щебетав (Т. Шевченко).

Г Не щебечи, соловейку, під вікном близенько; не щебечи, малюсінький, на зорі раненько (Н. Забіла).

Відповідь: 1-Г, 2-В, 3-А, 4-А, 5-В, 6. 1- В, 2-А, 3-Б.

II. Мотивація навчання

Прочитайте речення. З'ясуйте, у якому з них: а) події, про які йдеться в різних частинах, відбуваються одночасно; б) зміст першої частини протиставляється змістові другої частини; в) йдеться про дії, які повторюються, взаємно чергуючись.

1. То вітерець дихне по ниві, то коник в житі засюрчить, то бджілка радісно з добутом, злетівши з квітки, задзижчить (Л. Глібов). 2. Коріння навчання гірке, зате плід його солодкий (Нар. творчість). 3. І гомоніла травами долина, і річка бистра поміж трав текла (Г. Чубач).

III. Повідомлення теми й мети уроку

IV. Опрацювання навчального матеріалу

1. Переписати, на місці крапок уставляючи пропущені літери. Визначити смислові зв'язки між простими реченнями у складносурядних.

1. Під хатою дідусь с..венький с..дить, а сонечко н..зенько уже спустилось над Дніпром (Т. Шевченко). 2. Поїдемо поговорити з лісом, а вже тоді я можу і з людьми (Л. Костенко). 3. Поговорю з д..ревами, і стане душа л..генька, мов кульбаби цвіт (Н. Поклад). 4. Чи вітер крізь курай свище, чи тоскно хтось наспівує поблизу (О. Гончар). 5. Так тихо сіється ранкова мла, і в сквері горобина ро..цвіла, і парки будять голоси д..тячі (М. Самійленко). 6. Часом на цій вересневій сині вил..тими дзвіночками кол..халися грона жолудів або виділявся обрис пташини (М. Стельмах).

2. Спишіть складносурядні речення в такій послідовності: а) з єднальними смисловими зв'язками; б) з протиставними смисловими зв'язками; в) з розділовими

смисловими зв'язками; 2) із зіставними смисловими зв'язками. Підкресліть сполучники, визначте їхню групу за значенням.

1. Кілька човнів, припнутих ланцюжками, злегка погойдувались на воді, а поміж ними чувся плескіт і безперервне клекотання хвиль (А. Шиян). 2. Ніде ні травички не колихнеться, ні пташка не пролетить (І. Нечуй-Левицький). 3. Ідуть зі мною чесні люди, і хліб росте без гіркоти (А. Малишко). 4. Хуртовина гуде, замітає стежину людині, а людина торує свій слід, не зважає на сніг (А. Малишко). 5. Чи то життя шумить по той бік прірви, чи даленіє електрички шум? (В. Базилевський). 6. Або печі пиріжки, або не прийдуть дружки (Нар. творчість). 7. Палахкотять, згорають дні, в заграві гаснуть до останку, але щоразу на світанку життя всміхається мені (Л. Петрова). 8. Хліб і сіль для друга й брата, а для ката – грім (В. Коломієць).

3. Спишіть, розставте розділові знаки між частинами складних речень. Поділіть кожне речення на дві логічні частини за змістом, показавши межі такого поділу двома вертикальними рисками. Накресліть схеми речень.

Зразок. Веселий день давно вже одгорів, і даль доносить пісню журавлину, // а я іду у морі ліхтарів, закоханий в безсмертну Україну (В. Сосюра). [], і [], а [].

1. Повіяв свіжий лагідний вітерець але червнєве опівденне сонце досить-таки припікало й учні охоче розташувались у затінку коло каменя (Б. Антоненко-Давидович). 2. І гадуються землею тріщини-розколинки і жовкне трава а полин стає каламутно-сірий (З. Тулуб). 3. Минуло трохи часу і мого човна знову винесло на відкрите місце та я не чув більше нізвідки ніяких криків (Марк Твен). 4. Туман почав розходитись і крізь його тонкий просинюватий серпанок виступили по горі бузкові вали, і яблуні старі, похилені ще замолоду буйними вітрами з Дніпра, і вишневі чагарі з молодого пагіння а над кручею з червоної глини цвіли терни (Г. Тютюнник).

4. Об'єднайте прості речення у складні, використовуючи сполучники сурядності, і запишіть відновлені речення. Зробіть усний аналіз речень у такій послідовності: 1) із скількох частин складається; 2) головні члени речення; 3) сполучники; 4) смислові зв'язки в складносурядному реченні.

1. А ранки цвітуть перламутром. Падають вранішні зорі в туман дальнього бору (За М. Хвильовим). 2. Мені війнула в очі сивина. Я нічого не везу додому (За Д. Павличком). 3. Я принесу тобі свою надію. Подарую смуток і біду (За В. Симоненком). 4. Пошлю Енея до Плутона. Сам в ад копирсну (За І. Котляревським). 5. Верхів'я дерев тісно спліталися. Сонячні промені не досягали землі. Внизу стояли прохолодні зеленкуваті сутінки (За В. Маликом). 6. Життя було таке широке й безмежне. Вік мій такий коротенький, як носик горобчика (За М. Хвильовим). 7. Хвиля материнського тепла піднімалась у її грудях. У цю мить начебто десь далеко відступали всі кривди, образи. Душа сповнювалася світлом доброти (За Є. Гуцалом).

5. Вправа з підручника

6. Перепишіть прислів'я. Замість крапок уставте пропущені сполучники сурядності

1. Життя не має ціни, ... воля дорожча за життя. 2. ... розумне казати, ... зовсім мовчати. 3. Один засіває поле, ... інший збирає плоди. 4. Коріння навчання гірке, ... плід його солодкий. 5. Язик має й коняка, ... вона не балака. 6. ... печі пиріжки, ... не прийдуть дружки. 7. Ви мовчіть, ... ми будемо підтакувати.

V. Підсумок уроку

Рефлексія. «Інтерв'ю»

- Які речення називаються складносурядними? Навести приклад.
- Які смислові зв'язки бувають між частинами складносурядних речень?
- Які сполучники вживаються в складносурядних реченнях з відношеннями одночасності, послідовності або причинно-наслідковими смисловими відношеннями між частинами?

- За допомогою яких сполучників передаються протиставні відношення між частинами?
- Які смислові відношення між частинами складносурядного речення виражаються за допомогою розділових сполучників або, чи, а, чи, то...то?

VI. Домашнє завдання. Побудуйте і запишіть складносурядні речення, додаючи до поданої частини самостійно складену другу.

1. Я люблю читати, і 2. Надзвичайно люблю творчість Тараса Шевченка, і 3. То стискається над улюбленими сторінками серце, то 4. Нічого не замінить мені спілкування з улюбленою книжкою, але 5. Художнє слово полонило мене, проте

УРОК 19

Тема. Розділові знаки між частинами складносурядного речення. Інтонація складносурядного речення

Мета. Формувати систему предметних компетентностей і компетенцій шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань відповідно до змістовних ліній: пояснити правила вживання розділових знаків між частинами складносурядного речення; розвивати увагу, логічне мислення, усне й писемне мовлення, удосконалювати орфоепічні навички й навички роботи з таблицею та з роздавальним матеріалом; удосконалювати культуру усного й писемного мовлення; формувати правописні навички, пунктуаційну грамотність; культуру усного і писемного мовлення; виховувати любов до краси рідної природи.

Обладнання: міні-тести, підручник, мультимедійна дошка.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

ХІД УРОКУ

I. Перевірка домашнього завдання. Міні-тест

1. Визначте складносурядне речення.

А Ляж вигідненько та засни гарненько.

Б Мені він до сподоби, — добрий хлопець, такий увічливий...

В Воно ж, бач, і московки не туркені, а так чомусь ото в них повелося.

Г Бувало, там, у батенька, все сниться, що я літаю *(Із тв. Лесі Українки)*.

2. Визначте речення з причино-наслідковим зв'язком між його частинами.

А Вітерець заснув - і гілочки по садках, дримаючи, ледве-ледве колишуться.

Б Перед ним усі шапки познімали, а він іде собі, надувшись...

В І золоті промені від нього обсіпали усю землю, і самії небеса стали ніби ще кращими

Г Сонце не сходило, і місяць негарзд зайшов... *(Г. Квітка-Основ'яненко)*.

3. Визначте складносурядне речення, у якому його частини протиставлені одна одній.

А Та ось блискавка влучила в серцевину лісу, і він засвітився ліхтарем *(М. Стельмах)*.

Б А на подвір'ї старої Баглаїхи чуть веселощі, і солов'ї тьохкають по-весняному *(О. Гончар)*.

В Не баранці, а білі коні по морю синьому летять *(М. Рильський)*.

Г На столі з-під рушника виглядає житній хліб, а поряд темніють волошки *(С. Васильченко)*.

4. Віднайдіть складносурядне речення, у якому виділений сполучник сурядності виражає смислові зв'язки протиставлення.

А Минав день, **та** наставала таємна, зимова ніч *(А. Любченко)*.

Б Хлопець заплющив очі, **та** бажання спати, як терпкий важкий покров, застелило його думки млою *(В. Підмогильний)*.

В Настає вечір, **та** лізе на небо червоний місяць *(Ю. Яновський)*.

Г Повернувшись до батьківської хати, я надумав на місці старого саду посадити новий, **та** тямущі у садівництві люди розраяли *(О. Аврамчук)*.

5. **Зазначте смислові зв'язки у складносурядному реченні, поєднавши цифри з відповідними буквами.**

Складносурядне речення

Смислові зв'язки у складносурядному реченні

1 Сушило сонце землю, і дощі воложили її (Н. Рибак).

А Одночасність.

2 Дмухнув вітер — і листя спало з дерев.

Б Послідовність.

3 Зберемо з тобою стиглих вишень, і вариво на зиму буде!

В Причино-наслідковий зв'язок.

4 Вітру на морі не було, проте клекотав сильний прибій.

Г Протиставлення.

Відповідь: 1-В, 2-А, 3-Г, 4-Б, Г 5.1-А, 2-В, 3-Б, 4-Г.

II. Мотивація навчання

Прочитайте вголос речення. Визначте граматичні основи. Поясніть, чому в одних випадках перед сполучником і є кома, а в інших – немає. Укажіть складносурядні речення, накресліть їхні схеми.

1. Був літній ранок, і все навколо зеленіло і пахло (Г. Тютюнник). 2. По дніпровських золотих прикметах ходить осінь в золотих наметах і збирає в запашні долоні від калини кетяги червоні (Л. Забашта). 3. А в житі стежка заповітна і перепілка не змовка (Д. Луценко). 4. Буде чисте небо ніжне і тривожне, і земля вбереться в золоту красу (С. Жадан). 5. Щоразу до нас прилітають і відлітають журавлі, і щороку люди з якимось дивним почуттям зустрічають і прощаються з ними (В. Земляк). 6. Всихає непокірне верховіття, і літне листя бронзою дзвенить (П. Перебийніс).

III. Повідомлення теми і мети уроку

IV. Опрацювання навчального матеріалу

1. Спишіть речення, ставлячи, де треба, тире. Прочитайте їх виразно, дотримуючись відповідної інтонації. Які особливості мають складносурядні речення з тире?

1. Черкне хтось сірник і на мить виткнеться з п'тьми з десяток сірих облич (М. Коцюбинський). 2. Ударив грім і зразу шкереберть пішло життя (В. Стус). 3. Минулася буря і сонце засяло (М. Рильський). 4. Соломія приклала до рани мокру ганчірку і Остапові стало легше (М. Коцюбинський). 5. Минула осінь з падолистом і вже чекай на морозець (І. Гайдук). 6. Діамант малий а краси багато (Б. Василяшко). 7. Як добре у житті закоханим і як тривожно в світі їм! (А. Кацнельсон). 8. Людина без імені що сонце без світла: світло погасло і сонця нема (А. Дімаров).

2. Спишіть речення, розставляючи пропущені розділові знаки та розкриваючи дужки. У яких реченнях обидві частини мають спільне слово (сполучення слів)? Підкресліть це слово (сполучення слів).

1. Сяйливо блима (ясно)зорий сад і місяць тане в ночі на долоні (Г. Дудка). 2. Місяць зблід і разом з цим зблідли скорботні солдатські обли(ч,ч)я (Г. Тютюнник). 3. А за Дніпром купалися в мар(е,и)ві знайомі мені вже села й куріли димки над садками (Г. Тютюнник). 4. Або рибку з'їсти або на дно сісти (Нар. творчість). 5. Уже давно стояла ніч над з(е,и)млею і зорі виблискували з темного неба (Панас Мирний). 6. І вже каштанам (ні)коли дрімати і сонце (не)надивиться (з)гори на їх носи, рум'яні і кирпаті, на витівки, на ігри дівтори (В. Симоненко). 7. Десь пл(е,и)вуть дощі по ши(б,п)ках і бредуть сніги в полях (Є. Саранулова).

3. З кожної пари простих речень утворіть складносурядні. Запишіть їх. Поясніть уживання розділових знаків

- Відлітають птахи. Тихо стає в лісах, полях і садах.
- Довго сумуватимемо ми за дзвінками піснями. Лише раною весною розвеселять нас галасливі ластівки; й стрижі.
- Сніг і крига замурують землю. Втішать людей прудкокрилі синички.

4. Вправа з підручника

5. Спишіть текст, розставляючи пропущені розділові знаки

За узліссям розкішно підіймалися вікові дуби і шматочки неба врзалися в них... Часом на цій вересневій сині ви литими дзвіночками колихалися грона жолудів або виділявся обрис пташини. Зовсім недалеко мов перекупки почали сваритися сойки на якусь хвилину вони порушили чистоту лісових звуків але ясніше розкрили чутливу глибочінь лісу. Під склепінням черемхи й дикої яблуні глибоко дихало лісове джерело і його дихання народжувало чистий мов сльозинка струмок. Обабіч нього зеленим пушком кучерявилась дрібненька і напрочуд тонка травиця (За М. Стельмахом).

6. Трансформуйте подані речення у складносурядні й запишіть утворені речення. Проаналізуйте інтонацію в них. Поясніть пунктограми в утворених реченнях.

1. На деревах багато листя було зеленого, а багато жовтого. 2. Музика вразила і душу, і серце. 3. Дівчина швидко поснідала і побігла до школи. 4. Сонце ще не гріло, але вже яскраво світило у небесній висоті. 5. Діти часто наслідують своїх батьків не тільки зовнішністю, а й вдачею. 6. Батько ввійшов до кімнати і зупинився біля вікна. 7. Хлопець уважним поглядом удивлявся вдалечінь та щиро посміхався.

V. Підсумок уроку

Рефлексія. «Мікрофон»

1. Які розділові знаки ставляться у складносурядних реченнях?
2. З'ясуйте, чому кома не ставиться в реченні *На небі вигравали блискавки і густо супились хмари.*
3. Сформулюйте правила вживання крапки з комою і тире в складносурядних реченнях. Наведіть приклади.
4. Розкажіть про інтонаційні особливості складносурядних речень.

VI. Домашнє завдання. Складіть і запишіть текст-роздум (обсяг – 7-8 речень) на тему «Що я можу і маю вибирати?». Уживайте складносурядні речення з різними видами змістових відношень між частинами.

УРОК 20

Тема. Синонімічність складносурядних речень із різними сполучниками, а також складносурядного речення й простих речень

Мета: формувати систему предметних компетентностей і компетенцій шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань відповідно до змістовних ліній: аналізувати й оцінювати виражальні можливості складносурядних речень та інших синонімічних конструкцій; розвивати увагу, логічне мислення, усне й писемне мовлення, удосконалювати орфоепічні навички й навички роботи з таблицею та з роздавальним матеріалом; удосконалювати культуру усного й писемного мовлення; складати речення й тексти різних стилів, використовуючи виражальні можливості складносурядних речень і потрібні за змістом сполучники сурядності; культуру усного і писемного мовлення; виховувати любов до краси рідної природи.

Обладнання: міні-тести, підручник, мультимедійна дошка.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

ХІД УРОКУ

I. Перевірка домашнього завдання. Міні-тест

1. Укажіть рядок, у якому неправильно розставлені розділові знаки.

А Загомоніли десь пташки, і лист зашелестів (М. Терещенко).

Б У долині персики цвітуть, а в горах знову сніг (М. Рильський).

В Вже пізно, а спати не хочеться (В. Собко).

Г То вітрець дихне по ниві, то коник в ниві засюрчить, то радісно бджола з добутком злетівши з квітки задзижчить (*Л. Глібов*).

2. Укажіть рядки, у яких правильно розставлені розділові знаки.

А Минає день і світ згасає, і найсвітліший промінь згас (*М. Рильський*).

Б Погане без ніг повзе а добре на крилах летить (*Народна творчість*).

В Повітря тремтить від спеки, і в срібнім мареві танцюють білі, тополі.

Г Дощ пройшов — і Київ зеленіє (*М. Рильський*).

3. Визначте речення, у якому на межі його частин ставимо тире. Деякі розділові знаки пропущено.

А. Зрештою, полум'я грози пригасає й тільки лиш грім озивається з вершини.

Б. Мене ще й на світі не було тоді а я навіч бачу дядька Павла Трохимовича Музику.

В. А червоні знамена горять а транспаранти палають і все так гарно понаписувано на них.

Г. Марія дмухає на гасничок і комишевий гнотик стухає (*Є. Гуцало*).

4. Визначте речення, у якому на межі його частин кому не ставимо. Розділові знаки пропущено.

А. Цвіла у серці квітка й надив очі знайомий погляд ...

Б. У вікна дивиться степ і все спливає як безконечне море.

В. Десь за комишами в озері крякають жаби і гуде бугай...

Г. Тепер тільки розумний та хитрий здолає жити а дурні мусять вигинути (*М. Коцюбинський*).

5. Установіть відповідність між пропущеними розділовими знаками та складносурядними реченнями.

Розділові знаки

Складносурядні речення

А. Кома

1. На хуторі минає день і потроху стихає шум.

Б. Тире

2. Зумійте бути вольними і будете вольними.

В. Крапка з комою

3. Уночі була гроза а ранок виявився на диво ясным.

Г. Кому не ставимо

4. Мабуть людині не можна відриватися від рідного берега.

5. Час зупинився застиг та ось краплини гойднулися невблаганно донизу, зникаючи одна по одній.

Відповідь: 1-Г, 2-А,Г, 3-Г, 4-В, 5. А-3, Б-2, В-5, Г-1.

II. Мотивація навчання

- Які речення називають складносурядними?
- Назвіть сполучники сурядності за групами.
- Які смислові зв'язки між частинами складносурядного речення?
- Що таке синоніми? Для чого вони використовуються у мовленні?

III. Повідомлення теми і мети уроку

IV. Опрацювання навчального матеріалу

1. Пояснення учителя

Частини складносурядного речення мають будову простих речень, однак вони тісно пов'язані між собою змістом та інтонаційно оформлені як єдине граматичне ціле.

Порівняйте: *А літо йде полями і гаями, і вітер віє, і цвіте блакить (А. Малишко).* – *Літо йде полями і гаями. Вітер віє. Цвіте блакить.*

Частини складносурядних речень своєю граматичною будовою можуть відповідати називним, означено-особовим, неозначено-особовим і безособовим типам речень: *Морозом скувало степ, а потім враз розгасло (О. Гончар).*

У складносурядному реченні його частини з'єднуються як синтаксично однорідні складники, засобами зв'язку тут є сурядні сполучники – ті самі, що слугують для поєднання однорідних членів. Сполучники сурядності поділяються на групи за значенням: єднальні (і(й), та (в значенні і), ні – ні, ані, також): *Рече Дніпро, й лани широкополі медами пахнуть, колосом шумлять (А. Малишко)*; протиставні (о, але, та (в значенні але), проте, зате, однак): *Скоро казка мовиться, та не скоро діло робиться (Нар. творчість)*; розділові (або, то, чи, хоч, то – то, не то – не то, хоч – хоч, або – або): *Чи що було сьогодні, чи нічого не було (М. Коцюбинський).*

Складносурядним реченням притаманне використання синонімічних засобів зв'язку. **Порівняйте:** *Обід уже давно був готовий, проте роздавати його не було наказу (О. Гончар).* — *Обід уже давно був готовий, але роздавати його не було наказу.*

Відповідно до вживання сполучників сурядності у складносурядних реченнях утворюються синтаксичні смислові зв'язки між його частинами.

Складносурядне речення можна замінити синонімічними конструкціями – простими реченнями, простими ускладненими, іншими складносурядними, складнопідрядними, безсполучниковими.

- Прочитайте всього Коцюбинського, і ви відчуєте велич прозаїка. (*Складне складносурядне речення зі змістовим відношенням послідовності дій*).
- Прочитайте всього Коцюбинського – і ви відчуєте велич прозаїка. (*Складне складносурядне речення із причиново-наслідковим змістовим відношенням дій*).
- Прочитавши всього Коцюбинського, ви відчуєте велич прозаїка. (*Просте речення, ускладнене поширеною обставиною – дієприслівниковим зворотом*).
- Коли ви прочитаєте всього Коцюбинського, тоді відчуєте всю велич прозаїка. (*Складне складнопідрядне речення*).
- Прочитайте всього Коцюбинського! Ви відчуєте велич прозаїка. (*Два простих речення – односкладне означено-особове і двоскладне*).
- Прочитайте всього Коцюбинського – відчуєте велич прозаїка. (*Складне безсполучникове речення*).

2. Доберіть і запишіть усі можливі синонімічні конструкції до поданих складносурядних речень.

1. Небо захмарилося, і стало холодно. 2. Придивіться до себе й оточення, і ваше життя зміниться. 3. Ви прочитали цю книгу, і вона вам сподобалася? 4. Ішов дощ, але світило сонце. 5. Чи гілка від вітру торкнулася скла, чи хтось постукав у вікно? 6. Хай вам буде весело і хай завжди сяють усмішками ваші обличчя!

3. Із поданих речень утворіть і запишіть складносурядні речення.

1. Ми зустрілися, щоб пригадати минулорічний похід у Карпати. 2. Випав сніг. Земля одяглася в біле вбрання, як наречена. 3. Настав день, який приніс нові надії. 4. Життя, прожите для людей, принесе користь і тобі самому. 5. Усміхається дитина – світлішає на душі.

4. Вправа з підручника

5. Запишіть речення. Поміркуйте, які сполучники доцільно вставити замість крапок. Обґрунтуйте свій вибір.

1. Кличе велике життя, ... треба зразу кидатись у його вир (О. Копиленко). 2. Товчи правду в калюжу, ... вона все чиста буде (Нар. творчість). 3. ... іволга у пісні їх дзвенить, ... хлопчик, друзів кличучи, свистить, ... соловейко розсипає трелі, ... колесо немазане скрипить (М. Рильський). 4. Скоро проліски з-під снігу глянуть синіми очима ... повіє теплий вітер над розкованим Дніпром (В. Сосюра). 5. Тієї весни рано прокинувся ліс ... недовго дримали дуби

(В. Кучер). 6. Десь спереду гукнув паровоз ... здригнулись вагони (А. Головка). 7. Моя любов чолом сягала неба,... Гриць ходив ногами по землі (Л. Костенко). 8. Дівчина троянди поливала, ... сміялась осінь за вікном (За В. Сосюрою). 9. Ніч за вікном,... не хочеться спати... (Є. Летюк).

6. Складіть складносурядні речення, підметами яких мають бути пари поданих іменників. Запишіть їх. Усно трансформуйте речення, використовуючи синонімічні засоби зв'язку. Дослідіть, чи змінюється зміст і значення речення при заміні синонімічними сполучниками.

Суперництво – співробітництво; пісня – соловей; місяць – зірки; яблуня – сад; школярі – колектив; співрозмовники – бесіда; переконання – ідеал; літо – канікули.

7. Творче моделювання. Складіть складносурядні речення за поданими схемами й пояснити розділові знаки.

1. ..., і ... 2. ..., та ... 3. То ..., то ... 4. ..., а ... 5. ..., але ... 6. ..., і, ..., і ... 7. ... – і ... 8. Або ..., або ... 9. ..., проте ...

V. Підсумок уроку

Рефлексія. «Мікрофон». «Що необхідно знати кожному мовцю про складносурядне речення?»

VI. Домашнє завдання. Напишіть міні-твір (7-10 речень) на одну з тем: «Вдома й рідні стіни допомагають», «Мій дім — моя фортеця», використовуючи прості та складні речення.

УРОК 21

Тема. Контрольний диктант

Мета: формувати систему предметних компетентностей і компетенцій шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань відповідно до змістовних ліній: з'ясувати рівень засвоєння знань, сформованості вмінь і навичок з теми «Складне речення»; розвивати логічне мислення, пам'ять, формувати орфографічну й пунктуаційну грамотність, навички самостійної роботи, орфоепічні навички; удосконалювати культуру усного й писемного мовлення; формувати вміння й навички використовувати здобуті теоретичні знання на практиці відповідно до конкретної ситуації; культуру усного і писемного мовлення; виховувати любов до краси рідної природи.

Обладнання: текстові диктанти (на вибір учителя).

Тип уроку: урок перевірки й корекції знань, умінь та навичок.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Повідомлення теми й мети уроку

III. Основний зміст уроку

1. Інструктаж щодо написання диктанту

2. Написання диктанту

За татарським бродом

За татарським бродом коні топчуть яру руту й туман. За татарським бродом, на козачому, із сизого жита, з червоного маку викотився місяць, а коло козацької могили заскрипів, обертаючись навколо свого короля, старий вітряк. У цьому році буде йому вдосталь роботи: намахатися крилами, нагуркочеться жорнами, навігається з людьми. Данилові аж запахло свіжим борошном, першим разовим хлібом, який старі хлібороби не крають ножом, а побожно розламують руками. Як він любив цю переджнив'яну і жнив'яну пору, коли після всіх тривог тиха містерія нив ставала радістю душі, коли, дивлячись на схилений колос, ясніли людські думи і щось добре шептали уста.

Над степом зависла розімліла теплінь. Бреде в ній Данило Бондаренко, а обабіч сиве жито й червона пшениця шепочуть свою колискову. І вся земля, росяніючи, тепер здається колискою, колискою життя, надій. (М. Стельмах.) (129 слів.)

Виноградник

Із-за гори виїхав віз, налаштований жінками та дітворою, і нагнав Замфіра. Молдавани замінялись поглядами – і вмиль, немов зрозумівши один одного, підскочили на місці, пустили віжки, гукнули на коней. Коні, почувши волю, шарпнулись із копита, витяглися – і помчались стрілою наввипередки, згинувши незабаром у густій хмарі куряви...

Зараз від дороги, загороджений очеретяним тином, починався Замфірів виноградник... Тоненькі, штучно виплетені з очерету тини відділяли Замфірів виноградник від сусідніх, а буйна лоза, немов наперекір усім межам, перелазила через тини, спліталась вусиками з сусідніми лозами, по-братерськи єдналась у зеленому морі виноградників...

Зелене море листя грало долі всіма сутіннями барв, від чорно-зеленої до жовто-зеленої, а з гори вторувала тій мелодії барв безладна гармонія мідяних дзвоників отари, що паслись по горах, та тужлива чабанська сопілка...

«А пора збирання винограду?» – пригадує Замфір... Дорослі з піснями стинають стиглі кетяги в коновки та носять до бочки, а весела, замурзана солодким соком дітвора нишпорить попід куцями, вишукує непомічені грона. *(За М. Коцюбинським.) (149 слів.)*

Ранок

Ранок, роса притрусилася сивиною молоду траву в саду, а сад схилом горба збігає до річки Гнилоп'яті... Біля хати цвіте бузок, наче скипаючи важкими фіолетовими гронами, і цвітуть яблуневі дерева... Гармонію цієї весняної вроди довершують солов'ї. Співали звечора, не вмовкали вночі, а тепер їхні голоси ще там і сям спалахують поміж зелені...

Степан Іванович, учитель на пенсії (ми з ним учора вмовились піти на риболовлю), бере край хатнього причілка наготовані звечора снасті, і стежкою через час ми спускаємось до Гнилоп'яті. Свою леваду, від самої води, він обсадив вербами, поміж них збив дощаний поміст, і з цього помосту, що сягає в лепехату заводь, зручно закидати вудочки...

Славно о цій порі, і не хочеться думати про плин часу та минущість життя, а хочеться вірити в невмирущість усього суцього, у незнищенність часу. *(За Є. Гуцалом.) (129 слів.)*

IV. Підсумок уроку

Метод «Мікрофон»

– Що в диктанті виявилось найскладнішим?

– Поясніть найуживаніші пунктограми.

V. Домашнє завдання. Повторити теоретичний матеріал з теми «Складносурядне речення», підготуватися до контрольної роботи.

УРОК 22

Тема. Контрольна робота № 2 (тестування) з теми «Складне речення. Складносурядне речення». РМ № 7. Контрольне читання мовчки

Мета: формувати систему предметних компетентностей і компетенцій шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань відповідно до змістовних ліній: з'ясувати рівень засвоєння знань, сформованості вмінь та навичок щодо теми «Складне речення. Складносурядне речення»; з'ясувати рівень сформованості комунікативних умінь, зокрема читання мовчки; удосконалювати культуру усного й писемного мовлення; вміння застосовувати здобуті теоретичні знання на практиці, навички самостійної роботи, вміння читати мовчки, орфоепічні навички; культуру усного і писемного мовлення; виховувати любов до краси рідної природи.

Обладнання: тест (варіант 1, варіант 2), тести контрольного читання мовчки

Тип уроку: урок перевірки й корекції знань, умінь та навичок.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Повідомлення теми й мети уроку

III. Основний зміст уроку

1. Інструктаж щодо виконання тесту.

2. Виконання учнями контрольної роботи.

Контрольна робота

Тема. Складне речення. Складносурядне речення

Прізвище, ім'я учня / учениці _____

Клас _____

Дата _____

Варіант 1

Завдання 1-9 мають по чотири варіанти відповіді, серед яких лише ОДИН ПРАВИЛЬНИЙ. Потрібно вибрати правильний варіант відповіді.

1. Віднайдіть складносурядне речення, одна з частин якого є умовно простим односкладним реченням.	2. Віднайдіть складносурядне речення, частини якого виражають взаємовиключення явищ.
А До літа Вітько знав усіх людей на хуторі, і люди вважали його за свого. Б Якось і йти стало легше, і незабаром ми підішли до Шнурового двору. В Ланцюг зовсім уріс у стовбур, і тепер із наросня стирчать два з'єднаних іржавих кільця. Г Кропива жалить мої босі ноги і розхристані груди, а серце б'ється на весь малинник (Із тв. О. Аврамчука).	А Криве дерево, та яблука солодкі (Нар. творчість). Б Дбайте про ріллю та й вона про вас подбає (Нар. творчість). В Багато є таємниць у світі, і одна з найбільших з-поміж них – мова (І. Вихованець). Г Чи то синь озерна губиться в зелених масивах лісів, чи то зелені острови плавають у синій озерній? (В. Мірошниченко).
3. Визначте характеристику речення: «Пригріта молодим весняним сонцем земля парує-дихає на мене прілим торішнім зіллям і картоплинням, а я приношуюся до тих пахощів, наче до яблуневого цвіту». (О. Аврамчук)	4. Укажіть складносурядне речення, у якому перед сполучником і кома НЕ ставиться (розділові знаки випущено).
А Складносурядне речення, частини якого з'єднані сурядним протиставним сполучником і виражають протиставлення; інтонація переліку. Б Складносурядне речення, частини якого з'єднані сурядним розділовим сполучником і виражають зіставлення подій; інтонація зіставлення. В Складносурядне речення, частини якого з'єднані сурядним протиставним сполучником і виражають зіставлення подій; інтонація зіставлення. Г Складносурядне речення, частини якого з'єднані сурядним єднальним сполучником і виражають зіставлення подій; інтонація переліку.	А Зжаті стебла господиня клала навхрест і вони лежали до закінчення жнив (В. Скуратівський). Б За татарським бродом з червоного маку народжується місяць і коло козацької могили висікається старий вітряк (М. Стельмах). В Куди в селі сходяться всі стежки і де можна почути всі новини, найнеймовірніші чутки? (А. Данилюк). Г Пройшовся березень з підсніжником на шапці над татарським бродом і під його ходую вибухнули криги (М. Стельмах).
5. Укажіть складносурядне речення, у якому ставиться тире (розділові знаки випущено).	6. Визначте складносурядне речення, у якому виділений сполучник сурядності виражає смислові зв'язки протиставлення.
А Колена ниточка на рушнику любовно заплетена і з того вирізування просвічувалося лапасте дубове гілля (І. Цюпа). Б Господар лежить і все лежить (Нар. творчість).	А Минав день, та наставала таємна, зимова ніч (А. Любченко). Б Хлопець заплющив очі, та бажання спати, як терпкий важкий покрив, застелило його думки млою (В. Підмогильний). В Настає вечір, та лізе на небо червоний

В На хвилях перешіптувалися, шерехтіли крижини і кожна з них несла в далечінь шматки украденого щастя (<i>М. Стельмах</i>). Г У хаті мовчки сиділи зажурені люди а на столі лежало шість з восковими свічками хлібин (<i>М. Стельмах</i>).	місяць (<i>Ю. Яновський</i>). Г Повернувшись до батьківської хати, я надумав на місці старого саду посадити новий, та тямущі у садівництві люди роззяли (<i>О. Аврамчук</i>).	
Прочитайте текст і виконайте завдання 7-9		
1. Ліс був дуже великий. 2. Зразу росли кущі ліщини, тернини, дикої рожі і малиннику, а далі стояли великі столітні дерева. 3. Тут було спокійно і всі відчували себе затишно. 4. То птиці на верху дерев співали, то дятел стукав у тині дерев, видзьобуючи поживу. 5. Інколи показувалася білка, що скакала з одної гілки на другу. 6. Хлопці були дуже раді і тишилися, що під вечір розпалять вогонь. 7. На те вони збирали по дорозі повні оберемки сухого гілляччя, що з дерева пообпадало. 8. Розтаборилися під розлогим старим дубом і розвели вогонь. 9. Тут, у холодному лісі, не відчували спраги але голод їм таки добре докучав (<i>За А. Чайковським</i>).		
7. Визначте складносурядне речення із спільним другорядним членом.	8. Укажіть складносурядне речення, у якому допущено пунктуаційну помилку.	9. Визначте складносурядне речення, частини якого з'єднано розділовим сполучником.
А 2 В 3 В 4 Г 9	А 2 Б 3 В 7 Г 9	А 2 Б 3 В 4 Г 9
Завдання 10—12 мають по п'ять варіантів відповіді, серед яких ДВА ПРАВИЛЬНІ варіанти.		
10. Продовжте твердження: «Сполучник сурядності з'єднує частини складносурядних речень...».	А Добрий чабан дбає не про себе, а про отару. Б Було б бажання, а розум знайдеться. В Знання на плечі не тиснуть та з рук не виснуть. Г Корінь навчання гіркий, та плід його солодкий. Д Птах високо літає, та до гнізда все одно повертається (<i>Нар. творчість</i>).	
11. Визначте складносурядні речення.	А Кожна людина збирає останки сили, щоб не впасти (<i>О. Туринський</i>). Б Повітря ніби пом'якшало, почав падати рясний, пухнастий сніг (<i>А. Любченко</i>). В Мінялися нещодавні обриси, і все ставало майже рухомим (<i>А. Любченко</i>). Г Я йшов по дорозі, а збоку мене брели сторожі моєї душі (<i>М. Хвильовий</i>). Д Шумлять старі смереки, свище вітер у вігах каштанів (<i>У. Самчук</i>).	
12. Віднайдіть складносурядні речення, друга частина яких виражає наслідок (висновок) того, про що йдеться в першій частині (розділові знаки випущено)	А На небесній тверді весело іскрилися зірочки а серед них, мов золотий човен, тихо плив місяць (<i>О. Аврамчук</i>). Б Степан узяв у руки батіг та віжки, цмокнув і коні рушили поволі з гори над берег ріки (<i>А. Чайковський</i>). В То квітка зі сходом сонця з'явиться то травичка між яблунями випростана (<i>О. Аврамчук</i>). Г Гості і січова старшина посідали на почесних місцях і розпочався екзамен (<i>А. Чайковський</i>). Д Чумацький Шлях струменів молочним сяйвом а	

		білий, наче сметана небесна, сніг м'яко зітхав під підощвами (О. Аврамчук).
Завдання 13 передбачає встановлення відповідності. До кожного рядка, позначеного ЦИФРОЮ, потрібно дібрати відповідник, позначений БУКВОЮ. Кожна цифра може використовуватися ЛИШЕ один раз.		
13. Установіть відповідність між складносурядними реченнями і смисловими зв'язками, що виражають їх частини.		
Смисловий зв'язок	Речення	
1 Єднальний. 2 Протиставний. 3 Зіставний. 4 Розділовий	А Зійшов місяць, і забіліло рештками своїх класичних стін містечко (С. Плачинда). Б Чи село на березі дало назву озеру, чи озеро Світязь дало назву селу?(В. Мірошніченко). В То підступав холод, то вільне небо світилося синім дзеркалом (О. Луній). Г Степанида метнулася поглядом у бік будинку – та і його не стало (Г. Колісник). Д Дедалі ширше входять у наше життя штучні синтетичні матеріали, та жоден живий організм на землі не може існувати без води (І. Падалка).	
Завдання 14 потребує самостійного розв'язання.		
14. Запишіть речення, установіть потрібний за змістом сполучник сурядності. Визначте смислові зв'язки між частинами складносурядного речення, накресліть схему. Зробіть повний синтаксичний розбір відновленого речення		
Люди іноді бувають підступні, злі й скупі, ... сади – лише добрими, лише щедрими (О. Аврамчук).		

№	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	Загальна сума балів
Відповідь													1	
													2	
													3	
													4	

Контрольна робота

Тема. Складне речення. Складносурядне речення

Прізвище, ім'я учня учениці _____

Клас _____ Дата _____

Варіант 2

Завдання 1-9 мають по чотири варіанти відповіді, серед яких лише ОДИН ПРАВИЛЬНИЙ. Потрібно вибрати правильний варіант відповіді.

1. Віднайдіть складносурядне речення, одна з частин якого є умовно простим односкладним реченням.	2. Віднайдіть складносурядне речення, частини якого виражають чергування явищ.
А Минуло тільки два тижні, а вже готові до походу в море півсотні добрих чайок (А. Кащенко). Б У ХІХ столітті дослідники намагалися здійснити походи в чорні підземні нетрі, проте загроза обвалу щоразу зупиняла їх на шляху до незвіданого (В. Зубач). В Підійде сонце високо, а Тарас ще спить (А. Чайковський).	А Вітер напинає вітрило, а вдалині височіють вітряки, повернувши крила вітрові назустріч (Ю. Біличек). Б За кілька днів Петро викликав Тараса, і вони перепливли на більшу Хортицю в байрак. В Зібралася до кошового січова старшина, і тут розповів Тарас про свої пригоди (Із тв. А. Чайковського).

Г Ранку ще не було тут, у темній кімнаті, але там, поза кімнатою, надворі, він уже був (Ю. Смолич).	Г То вітерець дихне, то коник в житі засюрчить (Л. Глібов).		
3. Визначте характеристику речення: «Українські поети й композитори складають пісні про київські каштани, пов'язуючи їх квітування з весною, а художники малюють розквітлі дерева на тлі Хрещатика чи інших вулиць нашої столиці». (В. Грабовський)	4. Укажіть складносурядне речення, у якому перед сполучником і кома НЕ ставиться (розділові знаки випущено).		
А Складносурядне речення, частини якого з'єднані сурядним протиставним сполучником і виражають протиставлення; інтонація зіставлення. Б Складносурядне речення, частини якого з'єднані сурядним розділовим сполучником і виражають зіставлення подій; інтонація зіставлення. В Складносурядне речення, частини якого з'єднані сурядним протиставним сполучником і виражають зіставлення подій; інтонація зіставлення. Г Складносурядне речення, частини якого з'єднані сурядним єднальним сполучником і виражають зіставлення подій; інтонація переліку.	А Сніг падав щораз більший і холодний вітер проникав через одягу до самого тіла. Б На козацьких суднах залунала пісня і забриніла бандура. В Тарас напився води і йому полегшало. Г Тепер від воріт закричав пугач і в ту ж мить загорілись бочки зі смолою (Із тв. А. Чайковського).		
5. Укажіть складносурядне речення, у якому ставиться тире (розділові знаки випущено).	6. Визначте складносурядне речення, у якому виділений сполучник сурядності виражає смислові зв'язки послідовності дій.		
А Тут і трава буйніша і верба над водою росте свої гнучкі віти до води простягає. Б На другий день уранці задзвонили дзвони і люди поспішали на майдан коло церкви (Із тв. А. Чайковського). В Соломії жаль стало молодого змарнованого життя і вона заплакала (М. Коцюбинський). Г Петра поставив Тарас обозним і він тут тримав лад і кожному призначав роботу (А. Чайковський).	А Вистрілили обидві гармати, та це татар не спинило. Б Перехрестився Тарас, дав знак булавою, та військо рушило з місця. В Від щирої мови Бідолаха заснув, та Тарас не спав уже до ранку. Г Хліба було доволі, та пашні для худоби було мало (Із тв. А. Чайковського).		
Прочитайте текст і виконайте завдання 7—9			
1. Ми йдемо серед поля. 2. Три білих вівчарки і я. 3. Тихий шепіт пливе перед нами і дихання молодих колосків збирається в блакитну пару. 4. Десь збоку вогню підпадьомкає перепел і бренькає срібна струна цвіркуна. 5. Повітря тремтить від спеки, і в срібнім мареві танцюють далекі тополі. 6. Широко, гарно, спокійно. 7. Ліниво всі встали – і тепло дихнула в лице пухка чорна рілля, повна спокою й надії. 8. Спочивай тихо під сонцем, земле моя (М. Коцюбинський).			
7. Визначте складносурядне речення із спільним другорядним членом.	8. Укажіть складносурядне речення, у якому допущено пунктуаційну помилку.	9. Визначте складносурядне речення, частинам якого характерні смислові зв'язки	

		одночасності.
А 3	А 3	А 3, 4, 5.
Б 4	Б 4	Б 3, 5, 7.
В 5	В 5	В 4, 5, 7.
Г 7	Г 7	Г 3, 4, 7.
Завдання 10-12 мають по п'ять варіантів відповіді, серед яких ДВА ПРАВИЛЬНІ варіанти.		
10. Продовжте твердження: «Сполучник і з'єднує частини складносурядних речень...» (розділові знаки випущено).	А На шкільному подвір'ї враз здійсниться гамір і почнеться новий навчальний рік (В. Думанський). Б Удень татари ховалися в дідовій печері а вночі шпигували довкола села. В Тепер знову Тарас почав думати і складати різні плани на майбутнє. Г Відчинилися ворота і сотні виїхали в степ. Д Люди працювали невпинно і вже перестали хвилюватися через татар та на недолю нарікати (Із тв. А. Чайковського).	
11. Визначте речення, які НЕ є складносурядними (розділові знаки випущено).	А Уже й осінь настала і зима була за плечима. Б Цей бусурман пристав усім серцем до козаків ділив з ними всі невігоди і не раз ставав у пригоді своїм великим розумом. В Супроводжуючі козакам були тепер непотрібні та все ж не можна було залишати необізнаних з цим чужим краєм людей на поталу долі. Г Черкаський староста дав козакам лист із печатками і вони ж гаючись поїхали в Крим. Д Над ранком почули всі гарматний постріл від села і посхоплювалися на ноги (Із тв. А. Чайковського).	
12 Віднайдіть складносурядні речення, друга частина яких виражає наслідок (висновок) того, про що йдеться в першій частині (розділові знаки випущено).	А Турок просився та це нічого не допомгло (А. Чайковський). Б Творчий доробок Ейнштейна охоплює найрізноманітніші галузі знань а глибокі й надзвичайно оригінальні ідеї і досі не втратили своєї актуальності (А. Іваненко). В Розійшовся ранковий туман і на тлі наливої свинцевою сірістю хмари відбився тьмяний диск сонця (В. Гей). Г Легенький вітерець пробіг по вершечках дерев і вони озвалися враз тихо-тихо й ніжно (Н. Гордієлко-Андріанова). Д Співає одвічну пісню невпинний Черемош а її гучний відгомін западає в душу, наповнюючи почуттям (І. Пільгук).	
Завдання 13 передбачає встановлення відповідності.		
До кожного рядка, позначеного ЦИФРОЮ, потрібно дібрати відповідник, позначений БУКВОЮ. Кожна цифра може використовуватися ЛИШЕ один раз.		
13. Установіть відповідність між складносурядними реченнями і смисловими		

зв'язками, що виражають їх частини.	
Смисловий зв'язок 1 Єднальний. 2 Протиставний. 3 Зіставний. 4 Розділовий.	Речення А Мовні запозичення відбуваються по-різному, а іноді в процесі засвоєння чужих слів трапляються її курйози (<i>І. Вихованець</i>). Б Остап придержав пліт – і обоє вискочили на берег, утомлені й мокрі (<i>М. Коцюбинський</i>). В Чи то настане нічка темна, чи то веселий день шумить (<i>Л. Глібов</i>). Г Реве Дніпро, й лани широкі медами пахнуть, колосом шумлять (<i>М. Рильський</i>). Д Веслували так до вечора, і тоді судно спинилося (<i>А. Чайковський</i>).
Завдання 14 потребує самостійного розв'язання.	
14. Запишіть речення, уставте потрібний за змістом сполучник сурядності. Визначте смислові зв'язки між частинами складносурядного речення, накресліть схему. Зробіть повний синтаксичний розбір відновленого речення.	
Високі верби шуміли над ровом, ... небо між ними синіло, наче емаль (<i>М. Коцюбинський</i>).	

№	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	Загальна сума балів
Відповідь													1	
													2	
													3	
													4	

Відповіді: Варіант 1 1-Б, 2-Г, 3-В, 4-Б, 5-Б, 6-Г, 7-В, 8-Г, 9-В, 10-Б,Г, 11-В,Г, 12-Б,Г, 13.1-А, 2-В, 3-Д, 4-Б. 14 завдання оцінюється 5 балами Варіант 2 1-Г, 2-Г, 3-В, 4-Б, 5-Г, 6-Б, 7-Б, 8-А, 9-А, 10-А,Г, 11-Б,Д, 12-В,Г, 13.1-Г, 2-Д, 3-А,4-В. 14 завдання оцінюється 5 балами	Оцінювання контрольного тесту 24-23балів 12б. 12-11 балів 6б. 22-21балів 11б. 10-9 балів 5б. 20-19балів 10б. 8-7 балів 4б. 18-17балів 9б. 6-5 балів 3б. 16-15балів 8б. 4-3 балів 2б. 14-13балів 7б. 2-1 бал 1б.

3. Інструктаж щодо виконання контрольного читання мовчки

4. Виконання учнями контрольної роботи

«Маленький принц»

«Маленький принц» (1943) – філософська казка, написана і вперше видана в Нью-Йорку спочатку англійською, а потім французькою мовою. Сент-Екзюпері сам ілюстрував її, запрошуючи своїх товаришів позувати йому для більшої виразності та переконливості малюнків.

Авторські казки у ХХ ст. змінюються: вони вбирають знайому нам реальність (літаки, міжпланетні станції, люди-мутанти, роботи) і розкривають її з нового, несподіваного погляду.

Літературна казка вбирає в себе ознаки різних форм і стилів, може бути поемою, новелою, байкою, п'єсою, притчею.

У ній можуть бути елементи наукової фантастики, детективу, вона може пов'язуватися з історією конкретної країни, містити в собі риси філософських роздумів. Її авторові зовсім не обов'язково бути науковцем, істориком чи філософом – літературна казка порушує питання, зрозумілі й близькі людям: стан довкілля, очерствіння людської душі, наше співіснування поряд з іншими людьми – вічні проблеми боротьби добра і зла. Саме такою казкою і є «Маленький принц».

За тисячі кілометрів від Європи, охопленої пожежею Світової війни, дорослий чоловік – неодружений, бездітний – пише казку для дітей і дорослих, яка починається з довірливого прохання дивовижного хлопчика – Маленького принца: «Будь ласка, намалюй мені баранця».

Таке просте – і таке несподіване серед тисячомильної Сахари прохання переверне життя дорослої людини, нагадає прості істини, які він, колись малим, уже знав: коли стає сумно, варто подивитися, як сідає сонце; якщо любиш квітку, що одна-єдина у світі, цього досить, щоб почуватися щасливим; судити про інших треба за їхніми вчинками, а не за словами; насіння баобабів невидиме, та може бути дуже шкідливим, отож прибрався сам уранці – ретельно прибери й свою планету.

Сумна і лірична, ніжна і зворушлива казка-притча є прозорим натяком на сучасність. Написана на чужині, вона нагадує про особистий досвід письменника, який 1935 року зазнав аварії над Лівійською частиною Сахари і п'ять діб, 120 годин, блукав серед розпечених безжальним сонцем пісків без води і їжі, аж доки його, коли він майже вмирав від спраги, випадково неспідробрав караван бедуїнів. Може, саме тоді йому й примарився Маленький принц з астероїда В-5, схожий на нього самого в дитинстві – на Короля Сонце, який нагадав істину, відому старому Лисові: «Ми всі у відповіді за тих, кого приручили»?

Дорослі люди схильні ускладнювати прості речі: їм просто ніколи дивитися на зорі й милуватися ними – тож вони ховають їх у банки, ніколи спілкуватися – тож вони плещуть у долоні, ніяк не забути про свій сором – тож вони п'ють, а невміння шанувати духовність приховують за сухою наукою про речі, не здатні змінюватися.

А дитина зберігає в душі безпосередність, даровану їй Богом, бачить життя у світлі його простих істин, не підозрюючи про суєтність і жадібність дивних дорослих, які замість того, щоб пестити власний садок, ведуть війни, знищують ліси, ворогують із сусідами і наполегливо не бажають визнати, що потрібна насамперед джерельна вода і зірки в бездонному небі, вірний друг поряд і вміння турбуватися про ближнього.

Ці прості істини й покликана повернути до життя філософська казка. Маленький принц тільки ставить питання і наполегливо шукає відповідь, не моралізуючи і не повчаючи, а коли знаходить свою істину, тихенько зникає з планети Земля – повертається на власний астероїд, де на нього чекає примхливий, але вразливий друг, бо його присутність там, під холодним небом Всесвіту, доконче потрібна.

То що ж таке філософська казка, та ще й казка-притча?

Це невелика повчальна оповідь, яка використовує алегорію, щоб у простій і доступній формі донести до читача важливі духовні настанови. Інколи її ще називають параболою – за зовнішньою формою: автор розповідає історію, дедалі більше віддаляючись від того, що насправді його хвилює, а наприкінці оповіді історія повертається в те місце і в той час, звідки все й починалося.

(600 слів)

(Із підручника)

Контрольне читання мовчки

Прізвище, ім'я

учня/учениці _____

Клас _____

Дата _____

Тестові завдання до тексту «Маленький принц»

1. Укажіть рік написання твору.	2. Згадайте місто, у якому вперше було видано твір «Маленький принц».
☐ А у 1843-му	☐ А Відні

90

Б у 1943-му В у 1945-му Г у 1941-му	Б Парижі В Нью-Йорку Г Празі
3. Укажіть, хто намалював ілюстрації до твору.	4. Згадайте фразу, якою починається «Маленький принц».
☐ А І. Репін ☐ Б А. де Сент-Екзюпері ☐ В М. Реріх ☐ Г І. Айвазовський	☐ А «Будь ласка, намалюй мені зірку» ☐ Б «Будь ласка, намалюй мені квітку» ☐ В «Будь ласка, намалюй мені деревце» ☐ Г «Будь ласка, намалюй мені баранця»
5. Визначте жанр твору «Маленький принц».	6. Згадайте рік, у якому автор зазнав аварії над Лівійською частиною Сахари.
☐ А казка-притча ☐ Б поема ☐ В оповідання ☐ Г повість	☐ А у 1924-му ☐ Б у 1925-му ☐ В у 1935-му ☐ Г у 1945-му
7. Згадайте, скільки годин блукав А. де Сент-Екзюпері серед пустелі без їжі та води.	8. Визначте, на кого був схожий маленький принц.
☐ А 60 ☐ Б 120 ☐ В 140 ☐ Г 150	☐ А на Короля Сонце ☐ Б на Принца Радість ☐ В на Короля Зірку ☐ Г на Принца Квітку
9. Згадайте, кому з героїв належить вислів: «Ми всі у відповіді за тих, кого приручили».	10. Визначте, як ще називають твір.
☐ А Маленькому принцові ☐ Б Королю Сонцю ☐ В старому Лисові ☐ Г феї	☐ А еліпсом ☐ Б колом ☐ В параболою ☐ Г трикутником ☐
11. Визначте стиль тексту.	12. Визначте тип мовлення тексту.
☐ А художнього ☐ Б наукового ☐ В офіційно-ділового ☐ Г публіцистичного	☐ А розповідь ☐ Б роздум ☐ В опис ☐ Г розповідь з елементами роздуму

☐	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Загальна сума балів
Бал													

Відповіді: 1А; 2В; 3Б; 4Г; 5А; 6В; 7Б; 8А; 9А; 10В; 11Г; 12Г.

IV. Підсумок уроку

Вправа «Ланцюжок думок»

(Відповіді на запитання учнів, які виникли під час виконання контрольної роботи та контрольного читання мовчки.)

V. Домашнє завдання

Повторити вивчене про ССР.

УРОК 23

Тема. Складнопідрядне речення, його будова й засоби зв'язку у ньому

Мета: формувати ключові та предметні компетентності і компетенції шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань відповідно до змістових ліній: опрацювати теоретичні відомості про складнопідрядне речення, його будову та види, систематизувати знання учнів про складне речення; ознайомити учнів із найбільш уживаними сполучниками та сполучними словами; орієнтуватися в інформаційному просторі, опрацювати й узагальнювати інформацію з наочного матеріалу; удосконалювати культуру усного й писемного мовлення; розвивати спостережливість, творчі здібності, мовне чуття, вміння добирати аргументи й робити висновки; збагачувати й уточнювати словниковий запас учнів; вміння добирати й використовувати відомості, необхідні для досягнення комунікативної мети; культуру усного і писемного мовлення; виховувати почуття патріотизму, активної громадянської позиції.

Обладнання: підручник, таблиці «Ознаки складнопідрядного речення», «Сполучники і сполучні слова».

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів

1. **Аналіз контрольної роботи з теми** «Складне речення. Складносурядне речення».

2. **Експрес-завдання. Вибірковий диктант.** Виписати тільки підрядні словосполучення:

Повернутися додому, обійми й усмішки, через роки, дитячі спогади, відчувати тепло, не тільки у дитинстві, мама й тато, розуміти серцем, рідний поріг.

3. **Бесіда**

- Підрядний зв'язок у словосполученні встановлюється...
- Головним називається слово...
- Однорідні члени речення з'єднані ...

III. Мотивація навчання

Спостереження. Порівняйте записане у правій і лівій колонках.

1. Дитячі спогади	1. Тут прокидаються спогади, які живуть у пам'яті від дитячих років.
2. Відчувати тепло	2. І відчуваєш, як серце огортає тепло.
3. Повернутися додому	3. Хочеться повернутися туди, де відчуваєш себе вдома.

Що спільного ви помітили у цих синтаксичних конструкціях?

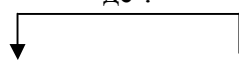
Очікувані відповіді: у синтаксичних конструкціях і правої, і лівої колонок зв'язок встановлюється за допомогою питання, отже, це підрядний зв'язок. Один із компонентів (слово чи просте речення) головний, інший залежний.

IV. Оголошення теми й мети уроку

V. Опрацювання навчального матеріалу

1. **Робота з таблицею «Ознаки складнопідрядного речення»**

1.	Частини СПР нерівноправні за змістом, одна з них незалежна (головна), а інша – залежна (підрядна). Від головної до залежної ставиться питання.	Добре тому жить (кому?), чия душа і дума добро навчилася любить. (Т. Шевченко).
2.	Граматичний зв'язок між частинами СПР встановлюється за допомогою інтонації та сполучного засобу – підрядного сполучника чи сполучного слова.	І тільки вона, мати, знає, яке в нього справді здоров'я (О. Гончар). Спогади були такими яскравими, наче все знову відбувалось насправді.

3.	Підрядне речення може стояти перед головним, у середині головного чи після нього.	Я родом з тих країв, де пахне небом і весно (І. Гринько). Над нашим містом, що стоїть над великою річкою , летять у далеч хмари. Хто в час пожежі край свій кине і вчужий втече , того весь вік вогонь пече (Олександр Олесь).
4.	На схемі головне речення позначається квадратними дужками, а підрядне – круглими. Підрядний сполучник чи сполучне слово завжди стоїть у підрядному реченні і на схемі пишеться в дужках.	Де рідний край, там під ялиною рай (Народна творчість) де ? (Де...), [].
5.	Усі підрядні речення за відношенням до головної частини поділяються на такі види: означальні, з'ясувальні та обставинні.	Ти п'єш із чистої криниці, яку ми щирістю зовем (Г.Сковорода)– <i>означальне</i> . Добре, коли людина знає своє коріння – <i>з'ясувальне</i> . Пишіть листи і надсилайте вчасно, коли їх ждуть далекі адресати (Л. Костенко) – <i>обставинне</i> .

2. Робота з підручником. Опрацюйте теоретичний матеріал. Зверніть особливу увагу на ті відомості, про які не йшлося на цьому уроці. Запишіть 2 запитання до теоретичного матеріалу. Поставте ці запитання своєму товаришеві. Підберіть власні приклади.

3. Гра «Мікрофон». Записані запитання учні по чергово ставлять однокласникам.

4. Коментоване письмо. Випишіть тільки складнопідрядні речення, назвіть головну і підрядну частини.

1. І скрізь, де тропа моя в'ється, лишив я часточки серця (Д. Луценко). 2. Ми не лукавили з тобою, ми просто йшли: у нас нема зерна неправди за собою (Т. Шевченко). 3. Та не молися мовою чужою, бо, на колінах стоячи, умреш (Д. Павличко). 4. Літа не повертаються до людини, але людина повертається до своїх літ (Народна творчість). 5. Слово «мама» росте разом з нами тихо, як тихо ростуть трави й дерева. 6. Розпитаю, як справи у сосен, і звірів, і птиць (Л. Костенко).

Пунктуаційний практикум. Поясніть розділові знаки у третьому і шостому реченнях.

5. Робота біля дошки. Визначте місце підрядної частини у реченні, накресліть схеми, поставте питання, назвіть сполучний засіб.

1. Кому легко на душі, до того весь світ сміється. 2. Любо неньці, як дитина в честі. 3. Спинюся я і довго буду слухать, як ходить серпень по землі моїй. 4. Тим загибелі нема, кому світять ідеали! 5. Мозком ти вrostи у зорі, як у горіх вrostа зерня.

6. Коментар учителя. Засобами зв'язку між частинами складнопідрядного речення можуть бути або сполучники, або сполучні слова. Аби навчитися їх розрізняти, скористайтесь такою таблицею:

	Сполучники	Сполучні слова
1	Не є членами речення, оскільки належать до службових частин мови, а отже, не відповідають на питання. <i>Я певен, що у кожному серці живе добро.</i>	Виконують синтаксичну функцію, адже є самостійними частинами мови – займенниками або прислівниками. <i>Не спиняйте покоління, що росте поетами.</i>
2	На них ніколи не падає логічний наголос. <i>Як не буде птахів, людське серце стане</i>	Найчастіше вони виділяються логічним наголосом. <i>Часто згадуємо із сестрою, як</i>

	<i>черствим.</i>	<i>любили слухати пташині голоси під нашим вікном.</i>
3	Можна замінити синонімічним сполучником. <i>Заплакали, розійшлися, бо (адже, тому що) не порозумілися.</i>	Можна замінити синонімічним повнозначним словом: займенник – іншим займенником чи іменником, прислівник – прислівником. <i>Хай сниться вам, діти, дідусева казка, в якій (у неї, у казки) щасливий кінець. Де (там) кров текла козацькая, трава зеленіє (Т. Шевченко).</i>

7. Дослідження-характеристика. Розподілити складнопідрядні речення на ті, де сполучний засіб – сполучник підрядності, а де – сполучне слово. Свій вибір пояснити. Визначте, яку синтаксичну роль виконують сполучні слова.

1. Хочу я, щоб на чолі народу світився знак і від мого життя. 2. У душі зберігаю навіки години, коли я уперше побачив свій край (*М. Нагнибіда*). 3. Лиш той не знає смерті, хто творить сам життя (*В. Сосюра*). 4. Родоводу свого не скажу до дрібниці, бо селянський мій рід родоводу не вів. 5. Дивовижна сила живе у звуках пісні, що створив український народ. 6. Не забудь, що тільки рідне слово народжується у серці. 7. Коли крізь розпач випнуться надії і загудуть на вітрі степовім, я тоді твоїм ім'ям радію і сумую іменем твоїм (*В. Симоненко*).

8. Творча робота. Складіть два складних речення за поданим початком, аби одне з них було складносурядним, а інше – складнопідрядним: «*Я завтра повертаюсь до рідного краю...*»

9. Виконання вправ із підручника

VI. Підведення підсумків уроку

Рефлексія

Складіть невелике висловлювання за поданим початком (3 речення), використавши складнопідрядні речення із сполучниками *бо (адже, оскільки), якщо*: **Сучасний світ дає людині безліч можливостей для подорожей: навчання і робота за кордоном, туристичні мандрівки, створення родини не прив'язують людину до рідної землі, але....**

VII. Домашнє завдання

1. Вивчити теоретичний матеріал.
2. Виконати вправу з підручника.
3. Скласти 6 речень із словами *що, де, як* у ролі сполучників і сполучних слів.

УРОК 24

Тема. Розвиток мовлення № 8. Усний твір-роздум у публіцистичному стилі мовлення на суспільну тему

Мета: формувати систему предметних компетентностей і компетенцій шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань: розвивати вміння учнів складати усно твір-роздум у публіцистичному стилі мовлення на суспільну тему; формувати вміння добирати мовні засоби відповідно до задуму й форми висловлювання; удосконалювати культуру усного й писемного мовлення; розвивати творчі здібності; збагачувати словниковий запас учнів; розвивати мовне чуття, логічне мислення, увагу, уміння співставляти, робити висновки на основі спостережень; виховувати ціннісне ставлення до рідної мови.

Обладнання: підручник, таблиця, пам'ятка, вислови про мову.

Тип уроку: урок розвитку мовлення.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів

1. Бесіда

– Пригадайте, які ви знаєте стилі мовлення?

- У якій галузі людської діяльності використовується кожен із них?
- У якому стилі найкраще писати твір на суспільну тему? Назвіть ознаки цього стилю.

2. Колективна робота з таблицею «Публіцистичний стиль»

Сфера застосування	Мета спілкування	Основні види висловлювання	Основні стильові риси
Суспільне життя, політика	Вплив, інформація про суспільно важливі справи	Виступи, доповіді, лекції, диспути, статті, брошури	Закличність, пристрасність, оцінний характер мовлення

Матеріал для вчителя. Публіцистичний стиль характеризується точністю, послідовністю, логічними доказами, а також образністю, виразністю та емоційним забарвленням. Мета публіцистики – викласти або з'ясувати певні суспільно-політичні питання, переконати читачів та слухачів у правильності висловлених думок, націлити на здійснення певних завдань.

III. Мотивація навчання

Живучи в суспільстві, ми не можемо не реагувати на події, що відбуваються в країні. Багато новин дізнаємося з газет, телебачення, так чи інакше виражаємо своє ставлення до них. При цьому користуємося суспільною лексикою, відповідним стилем. Наші роздуми про події суспільного життя набувають рис публіцистичного стилю.

IV. Оголошення теми й мети уроку

V. Опрацювання навчального матеріалу

1. Слово вчителя

Твір-роздум на суспільноту тему здебільшого складається у публіцистичному стилі, основною сферою застосування якого є суспільно-політичне життя. Загальними ознаками стилю є інформативність, логічність, фактографічність, точність (ці риси єднають публіцистичний стиль із науковим), образність, піднесеність, емоційність, експресивність (цими рисами публіцистичний стиль подібний до художнього). Серед мовних ознак публіцистичного стилю – уживання суспільно-політичної лексики, емоційно забарвлених слів, риторичних запитань, стверджень та звертань, окличних речень. Ознакою, властивою саме публіцистичному стилеві, є відверта підкреслена оцінність, що виявляється у вживанні оцінних слів.

У публіцистичному стилі виділяються такі підстили: власне публіцистичний, політико-агітаційний (застосовується на політичних мітингах, у текстах прокламацій), газетно-публіцистичний, ораторський (уживається у публічних виступах).

Роботу над твором на суспільну тему, як і над будь-яким учнівським твором, слід розпочинати з осмислення запропонованої вчителем (або самостійно вибраної) теми та визначення меж теми. Необхідно з'ясувати, що саме потрібно сказати або написати, щоб розкрити тему, що для розкриття теми є найголовнішим, що менш важливим, але все ж бажаним, від чого слід відмовитися через несуттєвість або неактуальність.

Після цього потрібно обміркувати головну думку майбутнього твору – висновок, який має впливати з усього сказаного чи написаного.

Наступний етап роботи над твором – це добір відповідного фактичного матеріалу та його систематизація. Джерелами фактів для розкриття теми може стати досвід автора майбутнього твору, інформація, одержана ним від учасників або свідків певних подій, статистичні дані з довідників, підручників, періодики або те, що у вигляді фольклорних творів зберігає народна пам'ять чи увиразнює твір мистецтва. Авторів не слід нехтувати також власною уявою.

Систематизувати ретельно дібраний фактичний матеріал найкраще у вигляді плану твору. Оскільки твір традиційно має такі структурні елементи, як вступ, основна частина (виклад) та кінцівка (стосовно до твору-роздуму – висновок), план має бути складним.

Склавши на чернетці план твору, можна перейти до наступного етапу роботи – створення тексту. Відступів від плану не слід уникати – навпаки, план цілком закономірно

може змінюватися в процесі роботи над твором.

Головні вимоги до твору-роздуму такі: чітке формулювання тези, добір чітких і вичерпних аргументів на її підтвердження або спростування, логічність і послідовність викладу думок, точність висновків. Важливе завдання – добір виражальних засобів мови (слів, граматичних форм, синтаксичних конструкцій), що відповідають вимогами вибраного стилю.

2. Творче спостереження з елементами аналізу

– Прочитайте текст, визначте його стильову належність. До якого типу мовлення слід віднести уривок? Свої думки обґрунтуйте.

Культура мови, думки, почуттів

Людина створила культуру, а культура – людину. Людина реалізується в культурі думки, культурі праці й культурі мови. Культура – це не тільки все те, що створене руками й розумом людини, а й вироблений віками спосіб суспільного поведіння, що виражається в народних звичаях, віруваннях, у ставленні один до одного, до праці, до мови.

Чим міцніші зв'язки людини з культурою народу, тим більшого можна сподіватися від неї як від громадянина, свідомого творця матеріальних і духовних благ, патріота.

Суспільство завжди дбає про те, щоб його члени користувалися мовою не тільки як даним від природи даром, а свідомо, як знаряддям найактивнішого розкриття своєї особистості. Мовний досвід індивідуума невіддільний від опори на літературну мову як акумулятор людських знань.

Мовна культура – це надійна опора у вираженні незалежності думки, розвиненості людських почуттів, виховані діяльного, справжнього патріотизму (*В. Русанівський*).

– Виділіть мікротеми висловлювання. Складіть план.

– Перекажіть текст, доповнюючи своїми міркуваннями.

3. Опрацювання пам'ятки «Як писати твір на суспільну тему»

Пам'ятка

«Як писати твір на суспільну тему»

1. Визначте тему й основну думку твору.
2. Пригадайте структуру роздуму як типу мовлення.
3. Поміркуйте над особливостями стилю майбутнього твору (публіцистичний) і пригадайте його ознаки.

4. Продумайте послідовність викладу.

5. Складіть план (простий чи складний).

6. Визначте кількість мікротем (абзаців).

7. Обміркуйте зміст кожної мікротеми.

4. Мовленнєве завдання

– Складіть усний твір-роздум у публіцистичному стилі мовлення на тему «Мова – це доля народу, і вона залежить від того, як ревно всі ми плекатимемо її» (*Олесь Гончар*).

5. Колективне складання плану твору-роздуму на суспільну тему

Орієнтовний план

I. Вступ. Мова – духовний скарб нації.

II. Основна частина.

1. Без мови немає народу.

2. Тернистий історичний шлях.

3. Культура і мова як духовні вартості.

4. Мова у моєму житті.

III. Висновок. Збереження мови - обов'язок кожного українця.

6. Підготовча колективна робота

– Пригадайте слова письменників, інших відомих людей про українську мову. Використайте ці вислови у своїх творах.

7. Самостійне складання усного твору-роздуму в публіцистичному стилі мовлення на суспільну тему

8. Колективне обговорення прослуханих усних творів-роздумів

Матеріал для вчителя. Найпоширеніші недоліки, які трапляються в усному й писемному мовленні:

- 1) невідповідність змісту теми;
- 2) вихід змісту за межі теми;
- 3) неповний виклад, пропуски важливого матеріалу;
- 4) безсистемність викладу, непослідовне розташування абзаців і речень;
- 5) відсутність чи невдала побудова вступу або заключної частини;
- 6) незавершеність міркувань, необґрунтованість тверджень;
- 7) невідповідність композиції твору обраному типу мовлення.

VI. Підсумок уроку

Інтерактивна вправа «Опитування-інтерв'ю»:

– Чим корисний був для вас цей урок?

VII. Домашнє завдання

Допрацювати зміст усного твору-роздуму в публіцистичному стилі на суспільну тему, розпочатого на уроці. Підготуватися до написання контрольного твору-роздуму.

УРОК 25

Тема. Розвиток мовлення № 9. Контрольний твір у публіцистичному стилі мовлення на морально-етичну тему

Мета: формувати систему предметних компетентностей і компетенцій шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань: перевірити рівень володіння учнями вмінням писати твір на задану тему, добираючи мовні засоби, характерні для відповідного стилю і типу мовлення; з'ясувати рівень сформованості загальних текстотворчих умінь, рівень орфографічної і пунктуаційної грамотності; удосконалювати культуру писемного мовлення; розвивати творчу уяву, логічне мислення, пам'ять, увагу; формувати гуманістичний світогляд особистості, розширювати її культурно-пізнавальні інтереси; розвивати здатність учнів переносити раніше засвоєні знання і вміння в нову ситуацію, робити висновки на основі спостережень; виховувати повагу до загальнолюдських моральних цінностей, формувати високі моральні риси.

Обладнання: мультимедійна презентація, пам'ятка.

Тип уроку: урок розвитку мовлення.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів

1. Бліц-опитування

1. Чим відрізняється публіцистичний стиль від інших стилів?
2. Назвіть сферу використання публіцистичних текстів.
3. Які проблеми, як правило, порушують у текстах публіцистичного стилю?
4. Які особливості має текст публіцистичного стилю на морально-етичну тему.
5. Пригадайте вивчений на уроках української мови в попередніх класах матеріал і дайте ґрунтовне визначення понять «етика» і «мораль».

Матеріал для вчителя.

Мораль – система норм, принципів, поглядів і уявлень, що регулюють поведінку людей у ставленні один до одного та до суспільства.

Етика – наука, об'єктом якої є мораль, її походження, розвиток і роль у суспільному та особистому житті людей; норми поведінки; сукупність моральних правил певного угруповання, суспільної організації. Етика як наука прагне дати відповідь на питання, що таке добро і зло, совість і честь, обов'язок, гідність, гуманність, відповідальність тощо.

2. Спостереження з елементами аналізу

– Прочитайте текст. Визначте його тему. Що виражає заголовок: тему чи основну думку? До якого стилю мовлення належить текст?

– Чи пов'язаний цей текст з морально-етичними проблемами (торкаються проблем поведінки, особливостей характеру, поглядів, переконань, що визначають життєву позицію людини)?

– Зробіть висновок про те, які риси характеру треба виховувати в собі.

Людину в собі треба будувати

Чесна людина каже першою правду в очі. Звісно, це нелегко. Потрібна громадянська мужність, здатність піднятися над власними інтересами, приятельськими міркуваннями. Відвертість, чесність, відповідальність за свої слова – не тільки прекрасні якості особи, це й основа взаємин і на роботі, і в колективі.

Складова частина характеру порядної людини – прямота, чесність, правдивість, принциповість, відповідальність за слово і діло. У поєднанні цих рис із вихованістю, тактовністю, чуйним ставленням до людей виявляється наша духовна сила, наше піклування про загальне добро.

Людину в собі треба будувати. Кожен із нас – будівничий, скульптор, який творить самого себе.

Праця душі починається з об'єктивної, чесної оцінки самого себе, того, чим ти живеш, що тебе хвилює, тривожить. Це роздуми про те, що ти робиш, про твої успіхи в навчанні, у праці, про ставлення до батьків, учителів, друзів і недругів, про те, що вже досягнуто і чого ще треба досягти. Це і здатність співпереживати, боліти болями інших людей, насамперед матері, батька, друга, повага до інших, до колективу, відповідальність за свої вчинки перед суспільством (*Із календаря*).

III. Мотивація навчання

Матеріалом для творів на морально-етичну тему здебільшого є саме життя. Кожна людина повинна навчитися спостерігати навколишній світ, аналізувати думки і вчинки людей та на підставі прийнятих у суспільстві морально-етичних норм і власного досвіду робити правильні висновки.

IV. Оголошення теми й мети уроку

V. Опрацювання навчального матеріалу

1. Слово вчителя

У творі публіцистичного стилю емоційно розкриваються теми, що хвилюють читача. Готуючись до написання такого твору, треба зважати на його призначення (замітка в часопис, газетна стаття, передмова до збірок художніх творів тощо).

Щоб написати твір у публіцистичному стилі на морально-етичну тему, треба використовувати:

- різні за метою висловлювання та емоційним забарвленням речення (розповідні, окличні, спонукальні);
- називні речення;
- висловлювання з риторичними питаннями;
- інверсійний (непрямий) порядок слів;
- лексику і фразеологію, що передають вашу оцінку теми;
- слова з переносним, образним значенням;
- повтори, нанизування однорідних членів речення, протиставні, заперечні конструкції.

2. Опрацювання пам'ятки «Як писати твір у публіцистичному стилі»

Пам'ятка

«Як писати твір у публіцистичному стилі»

• Обираючи жанр твору, пригадайте особливості публіцистичного стилю. Можливо, це буде газетна або журнальна стаття.

• У таких творах можна писати про: а) ставлення людини до багатств природи; б) цікаві випадки, повчальні для інших; в) розмірковування, ким бути і яким бути; г) те, у чому щастя людини; г) те, що таке вихованість тощо.

• Оскільки твір морально-етичного спрямування, то пам'ятайте, що в ньому мають переважати роздуми із уведенням описів та розповідей. Виділіть у тексті вступ, тези й висновки як складові твору на морально-етичну тему.

• Для аргументації своїх думок посилайтеся на висловлювання відомих людей суспільства.

• У морально-етичних творах необхідно використовувати яскраві приклади з реального життя, крилаті вислови, прислів'я, приказки для емоційності сприйняття.

• Висловлюйте власну позицію, а не загальноприйнятту, час від часу стверджуючи, що це ваша власна думка.

• Уникайте нагромодження штампів (у цьому плані, має велике значення, варто зазначити).

• Дотримуйтеся вимог щодо публіцистичного стилю: логічність, послідовність викладу, докладність, що базується на фактах, чіткість.

• Запишіть на чернетці кілька головних думок, складіть план твору.

3. Мовленнєве завдання

Учитель оголошує тему твору:

У комп'ютер не закласти доброти.

Це все набуток древній твій, людино! (*Л. Забашта*)

(Доброта і милосердя – ознаки здорового людського суспільства.)

4. Самостійне складання письмового твору (робота на чернетці)

– Складіть за поданою темою твір у публіцистичному стилі за самостійно складеним планом.

5. Самостійне редагування твору на морально-етичну тему та переписування до зошита

VI. Підсумок уроку

Інтерактивна вправа «Незакінчене речення»

– Найскладнішим сьогодні на уроці для мене було...

VII. Домашнє завдання

Повторити матеріал про типи і стилі мовлення.

Знайти і записати вислови видатних людей про сенс людського життя.

Урок 26

Тема. Підрядні сполучники й сполучні слова у складнопідрядних реченнях

Мета: формувати ключові та предметні компетентності і компетенції шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань відповідно до змістових ліній: повторити, систематизувати й узагальнити знання учнів про будову складнопідрядного речення; удосконалювати вміння й навички розрізняти сполучники і сполучні слова; аналізувати схеми речень та характеризувати їх; навчати висловлювати власну думку; розвивати творчі здібності; удосконалювати культуру усного й писемного мовлення; розвивати спостережливість, логічне й образне мислення, пам'ять, кмітливість, вміння використовувати слова у власних висловлюваннях різного стилю і типу мовлення; вміння працювати в малих групах; формувати шанобливе ставлення до батьків, загальнолюдських морально-етичних цінностей; виховувати повагу до співрозмовника.

Обладнання: підручник, схема, таблиця «Види підрядних речень» або мультимедійна презентація, картки із завданнями.

Тип уроку: застосування знань, умінь та навичок.

*Не може не блудити нога твоя,
коли блудить серце.*

Г.Сковорода

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

1. Перевірка домашнього завдання

2. Індивідуальна робота учнів із картками

<i>Картка 1</i>	<i>Картка 2</i>
1. Підкресліть граматичні основи, визначте головну і підрядну частини, вкажіть сполучний засіб та накресліть схему речення. <i>Зорею станьмо для людей, щоб їхній шлях світлішим був (В. Швець).</i>	1. Підкресліть граматичні основи, визначте головну і підрядну частини, вкажіть сполучний засіб та накресліть схему речення <i>Моя батьківщина – це крила орла, що лине до сонця з туманів (М. Рильський).</i>
2. Надпишіть усі слова як частини мови.	2. Надпишіть усі слова як частини мови.

3. Орфографічна хвилинка (готуємося до диктанту)

Довгожданий, священний, письменник, лляний, ображений, священник, непростений, непростенний, радістю, бовваніти, ввічливий, шалений, віддаллю, щастя, узгір'я, Придніпров'я, Полісся.

III. Мотивація навчання

1. Робота з епіграфом

2. «Упіймай помилку»

- Складні речення бувають сполучникові та складнопідрядні.
- Між частинами СПР зв'язок – сурядності чи підрядності – нагадує зв'язок у словосполученні.
- Від головного до підрядного речення можна поставити питання.
- Частини СПР поєднуються між собою підрядними сполучниками.
- Сполучний засіб завжди знаходиться у підрядному реченні.
- У схемах СПР використовуються тільки круглі дужки.
- Сполучними словами виступають прислівники.
- Підрядне речення може стояти будь-де відносно головного.
- Сполучний засіб у СПР може бути членом речення.
- Підрядні речення можуть бути обставинними, означальними і з'ясувальними.
- У реченні «*Колискова, що звучала, нагадувала дитинство*» сполучний засіб **ЩО** – сполучне слово.

IV. Оголошення теми й мети уроку

V. Опрацювання навчального матеріалу

1. Робота з текстом. Прочитайте текст. Визначте його основну думку. Назвіть складнопідрядні речення, визначте засоби зв'язку частин у них.

Притча про сина

В одного чоловіка був маленький син. Був він дуже непосидючим, завдавав іншим шкоди й уважав це за розвагу. Сусіди часто скаржились на те, що Петрусь знову зламав молоде деревце або кидав камінням у їхнього kota. Батько ж докладав багато зусиль, щоб відучити сина від цього. Одного разу він сказав синові, що після кожного його поганого вчинку забиватиме цвях у паркан. Коли ж син робитиме добро, то батько вийматиме цвях із паркану. Хлопчик усміхнувся й побіг далі бавитись із дітьми, що чекали його на вулиці. Минали роки – і кількість цвяхів у паркані збільшувалась.

Подорослішавши, Петрусь зрозумів, якого болю іншим людям завдають його пустощі. Аби спокутувати свої провини, він почав робити якомога більше добрих справ.

На той час, як Петро закінчив навчання і влаштувався на роботу, батько повиймав усі цвяхи. Він був радий, бо син зміг виправитися й вибрати добру дорогу в житті. Та якось батько зауважив, що цвяхів уже немає, але сліди від них ніколи не зможуть зникнути.

1. Аналіз мовного матеріалу. Перепишіть речення, виділіть у них граматичні основи, визначте, на які питання відповідають підрядні речення та які сполучні засоби використані у цих конструкціях. Зазначте синтаксичну роль сполучних слів.

1. Скільки міг, стільки й допоміг.
2. Людину прив'язує до певного місця на землі дім, де вона народилася (*А. Хорунжий*).
3. Люблю людей землі своєї, бо й я землі своєї син (*М. Рильський*).
4. Щоб прийшло на землю сподіване щастя, треба великої праці (*М. Коцюбинський*).
5. Є скарби, допоки їх шукають (*Л. Костенко*).
6. Діти грядущого віку здійснять, чого ми не здійснили.
7. Вечірнє сонце, дякую за всіх, котрі нічим не осквернили душу (*Л. Костенко*).
8. Вчитель – це не той, хто допомагає тобі закінчити школу. Вчитель – це той, хто допомагає тобі почати нове життя (*Славко Вакарчук*).
9. Чую, земле, твоє дихання, розумію твій тихий сум, як на тебе холодні світання ронять пригорщами росу (*В. Симоненко*).

- Назвіть частини СПР, які є односкладними реченнями. Визначте їх вид.
- Прокоментуйте розділові знаки в останньому реченні.

2. Коментар учителя. У складнопідрядному реченні головна частина, як правило, неповна. Пропущений член речення замінюється підрядною частиною. У залежності від того, який член речення замінюється, використовуються різновиди підрядних речень: замість означення – означальне, замість обставини – обставинне, замість додатка (зрідка – замість підмета) – з'ясувальне. Отже, вид підрядного речення можна визначити за такими ознаками:

Види підрядних речень

	Вид речення	Від чого залежить	Питання	Приклад
1	Означальне	Від підмета, додатка чи складеного іменного присудка	Який? Чий? Котрий?	<i>І як же її не любити, цю землю, що рідна до болю?</i> (<i>М. Луків</i>).
2	З'ясувальне	Від присудка	Питання усіх відмінків іменника	<i>Ніхто не знає, що його чекає</i>
3	Обставинне	Від присудка або від усього головного речення в цілому	Як? Яким способом? Де? Коли? Звідки? Куди? Чому? Навіщо? Наскільки? За якої умови? Незважаючи на що? Та інші	<i>Похибки друзів ми повинні виправляти або зносити, коли вони не серйозні</i> (<i>Г.Сковорода</i>).

3. Робота в парах. Творча трансформація. Перебудуйте речення так, щоб утворилися складнопідрядні. Скориставшись таблицею, визначте вид підрядних речень.

1. Не дивуйтесь з мого мовчання. 2. Гасне відгомін далекої пісні, розвіяної степовим вітром. 3. Після третього удару годинника ми зібралися біля порогу. 4. За належного фінансування експедиція розпочнеться наступного року. 5. Запитайте у свого товариша про його плани на вихідні. 6. Почуті від бабусі в дитинстві казки живуть у душі людини усе життя.

Очікувані відповіді: 1. Не дивуйтесь, що я мовчу (з чого? З'ясувальне). 2. Гасне відгомін степової пісні, яку розвіяв степовий вітер (якої? Означальне). 3. Коли годинник ударив утретє, ми зібралися біля порогу (коли? Обставинне). 4. Експедиція розпочнеться наступного року, якщо буде належне фінансування (за якої умови? Обставинне). 5. Запитайте у свого товариша, чи є в нього плани на вихідні (про що? З'ясувальне). 6. Казки, що почув від бабусі у дитинстві, живуть у душі людини усе життя (які? Означальне).

5. Вправи з підручника

6. Коментар учителя

Зверніть увагу на те, що у підрядних означальних речення найчастіше вживаються сполучні слова (*який, котрий, чий, що, де, куди, звідки, коли, як*), рідше – сполучники (*щоб, мов, наче, неначе*). А в підрядних з'ясувальних слово *Що* – сполучник (як і *щоб, ніби, як, мов,*

наче, чи), а також сполучні слова (хто, який, чий, котрий, де, куди, коли, як). Аби не помилитись у розпізнаванні сполучників і сполучних слів, можна скористатись підказками:

Що=який=іменник з головної частини = **займенник** (сполучне слово). Наприклад: *Є такі гірські вершини, що сягають аж до гір* (М. Нагнибіда). Тут сполучний засіб заміняємо на займенник *які* чи на іменник *вершини*, підкреслюємо підметом, отже, це сполучне слово. Натомість у реченні *«Розклад складений так, що між першою і другою парою є велика перерва»* що – сполучник, адже не заміняється на повнозначне слово і не є членом речення.

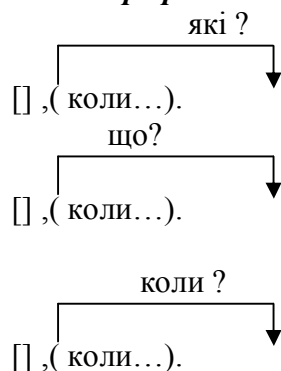
Як =яким чином, у який спосіб=прислівник (сполучне слово). Наприклад: *З підручника історії можна дізнатися, як виникали і гинули цілі цивілізації*. Якщо така заміна неможлива, то перед нами сполучник: *Як разом до справи візьметесь, швидко впораєтесь*.

7. **Вибірковий диктант.** Виписати тільки ті речення, де сполучним засобом є сполучне слово. Визначити, до якої частини мови воно належить і яку синтаксичну роль виконує.

1. Ніхто не знав, як допомогти чужій біді. 2. Квитанція, що лежала на столі, була свідченням здійсненої банківської операції. 3. Волонтери якимось дивом відшуковують тих, кому необхідна їхня допомога. 4. Як тільки навчишся визнавати власну неправоту, вести дискусії стане набагато легше. 5. Міркувати над цим завданням було цікаво, ніби розв'язувати таємничий ребус. 6. Хто не жив для інших, насправді ніколи і не був живим. 7. Щоб не стати жертвою шахраїв, потрібно мати мінімальні знання з психології. 8. Хлопцю стало соромно, що без причини скривдив товариша.

VI. Підсумок уроку

1. Графічний диктант:

2. Оцінювання навчальних досягнень учнів

VII. Домашнє завдання

1. Вивчити теоретичний матеріал.
2. Виконати вправу з підручника.
3. Скласти СПР за поданим початком, аби підрядні речення були різного виду (означальні, з'ясувальні, обставинні) : *«Біля аудиторії двоє молодих людей продовжували розмову...»*

Урок 27

Тема. Складнопірядне речення з підрядною означальною частиною

Мета: формувати ключові та предметні компетентності і компетенції шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань відповідно до змістових ліній: систематизувати й узагальнити знання учнів про складнопірядне речення і його види; удосконалювати вміння й навички працювати над розрізненням видів підрядних речень, застосовувати різні способи їх перевірки; навчати висловлювати власну думку; розвивати творчі здібності; удосконалювати культуру усного й писемного мовлення; розвивати спостережливість, логічне й образне мислення, пам'ять, кмітливість, вміння використовувати різні типи СПР у власному мовленні; вміння працювати в колективі;

формувати шанобливе ставлення до рідного слова; виховувати естетичне чуття, увагу до світу навколо; повагу до співрозмовника.

Обладнання: підручник, схема, таблиця «Складнопідрядні речення з підрядними означальними», картки з індивідуальними завданнями, експрес-тести.

Тип уроку: застосування знань, умінь і навичок.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Емоційна підготовка учнів до уроку

Які щасливі очі у казок!
Я прокидаюсь, серце калатає.
Зима стоїть персидська, як бузок,
І жоден птах її не хилитає.

Ліна Костенко

II. Актуалізація опорних знань учнів

1. Перевірка домашнього завдання

2. Бліц-опитування

- Які є види підрядних речень ?
- Як визначити вид підрядного речення?
- На які питання відповідає підрядне означальне речення?
- Від чого залежить підрядне означальне речення?
- Якими частинами мови можуть виражатися сполучні слова?

3. Орфографічна розминка (готуємося до диктанту)

Крадькома, перевірте, інший, уманський, різьблення, вінчати, гетьманщина, яблунці, боязкий, боягузький, витьохкувати, монастир, юність, творяться, Харківщина, змагаєшся, потьмянілий, пасся, проносься, тоншати, дитинці, скуйовдити.

III. Мотивація навчання

Визначте різницю в реченнях: 1. Я пам'ятаю день, коли вперше відчув себе дорослим. 2. Я пам'ятаю, коли вперше відчув себе дорослим.

Очікувані відповіді: у першому підрядне означальне, адже залежить від додатка і відповідає на питання Який? У другому – підрядне з'ясувальне, бо залежить від присудка і відповідає на питання Що?

IV. Оголошення теми й мети уроку

V. Опрацювання навчального матеріалу

1. Робота з таблицею «Складнопідрядні речення з підрядними означальними»

Питання	Залежить від	Заміняє в головному реченні	Сполучні засоби	Вказівні слова
Який? Чий? Котрий?	Іменника або займенника (підмета, додатка, складеного іменного присудка)	Означення	Сполучники: <i>що, щоб, ніби, нібито, наче, мов, неначе.</i> Сполучні слова: <i>який, чий, котрий, що, де, куди, звідки, коли.</i>	<i>Цей, той, такий</i>

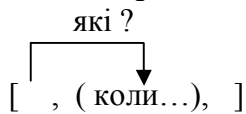
Зверніть увагу! Підрядна означальна частина стоїть завжди після означуваного іменника, тому у СПР із підрядним означальним підрядна частина не може розпочинати речення.

2. Синтаксичний марафон. Робота за варіантами. Виконайте завдання одного із запропонованих варіантів.

Варіант А. Визначте вид підрядного речення, накресліть схему, назвіть сполучний засіб.

Немає такого дерева, щоб на нього птиці не сідали.

Варіант Б. Складіть речення із підрядним означальним, яке відповідало б схемі

4. **Творче конструювання.** Складіть СПР за поданими початками, аби отримати підрядні означальні речення.

1. Прекрасні осінні дні,...
2. Є такі хвилини,...
3. Сніжинки летіли у напрямку,...
4. Край дороги викопай криницю,...
5. Квітку, ..., зірвати не підніметься рука.
6. У край, ..., линуть листи з чужини.

5. **Індивідуальна робота з картками** (учні працюють на дошці або в зошиті).

Картка 1

Зapiшіть тільки СПР із підрядним означальним реченням. Виконайте його синтаксичний розбір. Зробіть звуковий запис слів, де не збігається кількість звуків і букв.

1. Небо і вода вкривалися позолотою, яка перетворювалася на ясну блакить.
2. Косарі затагли пісню, так що аж луна пішла понад ставом.

Картка 2

Зapiшіть тільки СПР із підрядним означальним реченням. Виконайте його синтаксичний розбір. Надпишіть усі слова як частини мови.

1. Мрію я, щоб людство навчилося цінувати свою домівку – Землю.
2. Глядачам довелося шукати таке місце, щоб добре було видно сцену.

Картка 3

Зapiшіть тільки СПР із підрядним означальним реченням. Виконайте його синтаксичний розбір. Визначте вид другого речення.

1. Місця, де зроду не бували ми, лежать десь на краю землі.
2. Треба розуму, де сила не справляється.

6. Творчий самодиктант. Перетворіть прості речення (де це можливо) на складнопідрядні з підрядними означальними.

1. Парк «Софіївка» – розкішний дарунок чоловіка своїй обраниці, символ нев'янучого кохання, створений заради цього почуття (О.Седак). 2. У душі і досі звучать слова, сказані тобою при прощанні. 3. Сади почали цвісти рясним білим цвітом. 4. Сади, омиті музикою згадок, ковтають пил міжселищних доріг (Л. Костенко).

Очікувані відповіді: 1. Парк «Софіївка» – розкішний дарунок чоловіка своїй обраниці, символ нев'янучого кохання, який був створений заради цього почуття. 2. У душі і досі звучать слова, що ти сказала при прощанні. 3. Сади, які омила музика згадок, ковтають пил міжселищних доріг.

- Визначте, якою частиною мови є підкреслені слова.
- Назвіть слово, утворене префіксально-суфіксальним способом.

7. **Виконання вправ із підручника**

VI. Підсумок уроку

1. Експрес-контроль

1. **Укажіть речення, у якому підрядне означальне.**

А Будемо радіти ми з тобою, що не в'яне щастя первоцвіт.

Б Іронія – це блискавка ума, котра освітить всі глибини смислу.

В Кому легко на душі, до того весь світ сміється.

Г Лягає утома на душу, як сива імла на долину.

2. Укажіть речення, у якому підрядна частина стоїть усередині головної (розділові знаки пропущено).

А Щоб зробити досконалыми громадян їх мають виховувати філософи.

Б Чи є утіха для поета більша як слів зернята сіяти в ріллю?

В Якби мені сили та воля жив би без горя.

Г Все що здобує кров'ю й потом у нашій славі ожило.

3. Укажіть речення, у якому частини з'єднані сполучним словом.

А Урочисто в бубни б'ють джмелі, щоб розліталось легше по роботах.

Б Вирубали ліси, аби на їх місці випасати худобу.

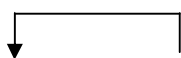
В Без пояснення можна здогадатися, як працює цей прилад.

Г Якщо поставиш собі мету, то життя перестане здаватись марним.

4. Установіть відповідність.

Схема

1 за якої умови?

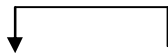

(коли...), [].

Приклад

А. Щоб часом дарма не блудить, чужого розуму питайся.

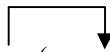
2 навіщо?

(щоб...), [].

Б. Швидше розкажуй про ті дні, коли ми не бачились.

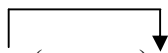
3 коли ?

[, (коли...),]

В. Коли є злагода у товаристві, то й робота ладиться.

4 які ?

[] , (коли...).

Г. Увечері, коли всі зібралися за столом, батько продовжив розмову.

Д. Устигнеш, коли поквапишся, і на перший автобус до міста.

Відповіді

1	2	3	4			
			1	2	3	4
Б	Г	В	В	А	Г	Б

2. Оцінювання навчальних досягнень учнів

VII. Домашнє завдання

1. Вивчити теоретичний матеріал.

2. Виконати вправу у підручнику.

3. Скласти есе «Передчуття свята», використовуючи вивчені синтаксичні конструкції.

УРОК 28

Тема. Складнопідрядні речення з підрядною з'ясувальною частиною

Мета: Формувати ключові та предметні компетентності і компетенції шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань відповідно до змістових ліній: ознайомити із складнопідрядними реченнями, що містять підрядні з'ясувальні, формувати навички самостійної роботи; удосконалювати вміння визначати й аналізувати складне речення з різними типами підрядних речень; учити висловлювати власну думку, формулювати мету власної діяльності, добирати аргументи та робити висновки за її результатами; розвивати творчі здібності, мовне чуття, логічне мислення, увагу, спостережливість; удосконалювати культуру усного й писемного мовлення; виховувати повагу до краси природи і краси людських стосунків.

Тип уроку: урок засвоєння нового матеріалу.

Обладнання: підручник, роздавальний матеріал або мультимедійна презентація, тлумачний словник.

ХІД УРОКУ

*Голос краси звучить тихо:
Він проникає тільки у найчуйніші вуха.
Ф. Ніцше*

I. Організаційний момент

Психологічна вправа «Письмо для себе». За 2 хвилини учні записують продовження речення «Найкращий для мене день той,...»

- Який тип СПР ми отримали?
- Чим умотивований такий вибір підрядного речення?

II. Актуалізація опорних знань

Перевірка домашнього завдання

1. 3-4 учні зачитують складені дома есе «Передчуття свята». Взаємооцінювання.
2. *Опитування біля дошки*

Зробіть синтаксичний розбір речення

- А) Життя – це та ріка, що має повнокрилі повороти.
Б) На сонях, що квітне, сіла бджілка привітно.

3. *Незакінчене речення (робота із основними теоретичними поняттями)*

- Підрядний зв'язок у складному реченні встановлюється за допомогою...
- Підрядна частина відносно головної може стояти...
- Різниця між сполучником і сполучним словом полягає в тому, що...
- Найчастіше сполучними словами виступають...
- Існують такі види підрядних речень...
- Від підмета чи додатка у головному реченні залежить...
- Просте речення із дієприкметниковим зворотом можна трансформувати у СПР...

4. *Орфографічна розминка (готуємось до диктанту)*

Присмачувати, президент, примружитись, приголомшений, премудрий, примудритися, превелебний, превентивний, прижовкнути, пристарілий, престарий, схарактеризований, зжовкнути, зшивання, розчепірити, спідтиха, безшумний, прірвистий, сформуватися, зголоситися, розжалувати, розплутаний, безземелля, віддячити, підданство, відскочити.

III. Мотивація навчання

Спостереження на основі тексту з елементами аналізу (визначити вид підрядних речень у СПР)

Скажіть мені перше, для чого люди женяться? Мені здається, щоб завести хазяйство і сімейство; бути вірними до смерті і помагати одно другому. А пан, котрий жениться на простій дівці, не буде її вірно любити. Йому в голові буде все роїтися, що він її виручив з бідності, вивів у люди. Буде на неї дивитися з презирством. І у пана жінка та буде гірше наймички.

Запитання: який вид підрядних речень, крім означальних, траплявся у вправі?

Назвіть твір, автора і героїню, якій належить цей монолог (*І.Котляревський, «Наталка Полтавка», головна героїня*).

IV. Оголошення теми й мети уроку

V. Опрацювання навчального матеріалу

1. **Робота з підручником або з роздавальним матеріалом.** Опрацювання теоретичного матеріалу, створення опорного конспекту.

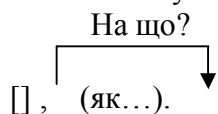
2. **Дидактичне узагальнення.** СПР із підрядним з'ясувальним реченням залежить від присудка у головному реченні, яке без нього є незавершеним, неповним. Підрядне з'ясувальне речення відповідає на питання усіх відмінків іменника. Наприклад: *Поети кажуть (про що?), що їм ні про що писати. Всю довгу зиму птаці пам'ятали (що?), де рідні гнізда восени лишали.* Сполучними засобами у такому реченні виступають сполучні слова *хто, який, чий, котрий, де, куди, коли, як та сполучники що, як, щоб, ніби, мов, коли, поки, доки, наче, чи.* Як правило, підрядна з'ясувальна частина стоїть після головної. Наприклад: *Спитай у жовтого листочка, про що він мріяв навесні. Як гарно, коли падають сніжинки, віщуючи різдвяну благодать.* Найчастіше підрядні з'ясувальні залежать від слів із значенням:

- Мовлення (говорити, казати, розповідати, повідомити, запитати, пояснити, нагадати тощо)
- Мислення (думати, передбачати, упевнитися, згадувати, розуміти тощо)
- Відчуття, сприймання (бачити, помічати, чути, відчувати, пишатися, бажати тощо)

3. **Спостереження-дослідження. Скласти паспорт речення**

Ти подивись, як прибрався ліс у білосніжні кольори пречисті!

Наприклад: речення складне, з 2 частин, сполучникове, СПР, 1 – головне, 2 – підрядне з'ясувальне, залежить від присудка *подивись*, відповідає на питання *на що?*, сполучний засіб – сполучне слово *як*(прислівник), схема така:

Речення для спостереження: 1. Все віддав би, що жить осталося, за гарячий дотик руки (*В. Симоненко*). 2. Спасибі тобі, друже, що ти думок моїх не одцуравсь (*В. Симоненко*). 3. Чи знаєш ти, що вітер пустотливий шепоче ніжно яблунці рясній? (*В. Симоненко*).

4. **Робота біля дошки. Коментоване письмо.** Визначити у головній частині слово, від якого ставиться питання. Назвати вид підрядного речення та сполучний засіб.

1. Спинюся я і довго буду слухать, як залишає листопад гаї. 2. Мені часто снилось, ніби я літаю. 3. Спішу подякувати сонцю за те, що день мій осяває. 4. Ось той ліс, який мене стрічав шумом листя і гойданням трав. 5. Не спиняйте покоління, що росте поетами. 6. Хто не жив посеред бурі, не збагне журби безсилля (*Леся Українка*). 7. Ви знаєте, як пахне хліб диханням сіяча, вогнем безсонних діб (*Л. Забашта*).

У четвертому реченні назвати частини мови.

Пояснити правопис слова «листя» – дібрати 2 приклади (щастя, обійстя, милосердя).

5. **Конструювання.** Продовжте речення, аби отримати СПР із підрядним з'ясувальним.

- Із поеми «Енеїда» ми дізналися....
- У творі Котляревського зображено...
- Змальовуючи мандрівку троянців у пошуках нової батьківщини, автор натякає...
- Поет стверджує...

6. **Виконання вправ у підручнику**

7. **Програмований диктант.** Шифр: 1-означальне, 2-з'ясувальне, 3 – обставинне.

1. Ти подивись, як червоніє ліс останнім променем прощання. 2. Я знову згадав ті години, що душу п'янили мою. 3. Де воля родиться, там загиба зневіра. 4. Я родом з країв, де пахне небом і свободою. 5. Над нашим краєм, що лежить над Дніпром, щовесни лине птаство широким крилом. 6. Праця заради загального добра є тим, чим треба міряти нашу свідомість. 7. На мить серед гомону стало чути, як хтось тихо наспівує колискову. 8. Хто не має крил,

той не злетить у піднебесся. 9. Де відвага, там і перемога. 10. У душі зберігаю навіки години, коли я уперше побачив свій край.

Ключ:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2	1	3	1	1	2	2	2	3	1

8.Робота з паронімами загальний – спільний (дошка)

Загальний – поширюється на всіх (загальні збори, загальне право обирати).

Спільний – ті, що поділяються усіма (спільні мрії, спільні турботи, спільне майно).

АЛЕ спільна/загальна справа, розмова.

9. Творча трансформація. Пригадайте, чим пряма мова відрізняється від непрямой. Запишіть подані речення як речення з непрямою мовою. Які синтаксичні конструкції ви отримали?

1. «Коли я дивлюсь на українські пейзажі, – говорив Карл Брюллов, – то здається, що от-от вирине з тихого плеса русалка...» 2. «Історія природи починається з добра», – констатував німецький філософ І.Кант. 3. Думала сумна смерека: «Де краса у мене?» 4. «Як гарно земля пахне навесні!» – згадувала дівчина.

VI. Підсумок уроку

1. Творча хвилинка: закінчити речення «Краса нагадує людині про те,...»

2. Прийом «Незакінчене речення»

– Сьогодні на уроці я дізнався...

– Сьогодні на уроці я навчився...

– Сьогодні на уроці мені сподобалось...

– Сьогодні на уроці мені було важко...

3. Оцінювання навчальних досягнень учнів

VII. Домашнє завдання

1. Вивчити теоретичний матеріал у підручнику.

2. Виконати вправу з підручника.

3. Виконати синтаксичний розбір речень:

Я потягнувся до пісні, до неба, до вечірньої зорі і завмер у тому смутку й диві, що їх робив чийсь голос із моїм дитячим серцем (*М. Стельмах*). Хочеться, щоб не було краю безмежному мерехтінню блакиті, вінценосному сяйву сонця (*Є. Гуцало*)

УРОК 29

Тема. Складнопідрядні речення із підрядними обставинними способом дії, міри і ступеня, порівняння

Мета: формувати ключові та предметні компетентності і компетенції шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань відповідно до змістових ліній: ознайомити учнів із підрядними обставинними реченнями та їх видами; удосконалювати вміння й навички синтаксичного розбору простого речення, застосовувати різні способи їх трансформації; навчати висловлювати власну думку; розвивати творчі здібності; удосконалювати культуру усного й писемного мовлення; розвивати спостережливість, логічне й образне мислення, пам'ять, кмітливість, вміння використовувати різні типи СПР у власному мовленні; вміння працювати в колективі; формувати шанобливе ставлення до рідного слова; виховувати естетичне чуття, увагу до світу навколо; повагу до співрозмовника.

Обладнання: підручник, схема «Види підрядних обставинних речень», таблиця «Підрядні порівняльні речення та порівняльний зворот», картки з індивідуальними завданнями.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів

1. Перевірка домашнього завдання

2. Мовознавчий диктант «Так чи ні»

- У СПР із підрядним означальним підрядна частина може стояти будь-де (ні).
- Підрядні з'ясувальні речення залежать від присудка в головному реченні (так).
- Підрядні з'ясувальні речення заміняють в головному реченні додаток (так).
- У СПР із підрядними означальними можуть бути вказівні слова *так, тоді, відколи* (ні).
- Підрядне означальне речення залежить від іменника в головному реченні – підмета, додатка, складеного іменного присудка (так).
- Підрядні означальні відповідають на питання *Який? Чий? Котрий?* (так).
- У реченні *Людей, що прийшли з добром, радо вітали хлібом-сіллю* – сполучний засіб – сполучник (ні).
- До головного речення *Він повідомив, коли...* підрядне речення з'ясувальне (так).

3. Індивідуальне опитування за картками

Картка 1	Картка 2
<i>Виконайте синтаксичний розбір речення: Посеред літа в травах голубих зустрів я дерево, що думало про осінь (М. Лукив).</i>	<i>Виконайте синтаксичний розбір речення: Мені завжди здавалося, що у Греції навіть статуї теплі (Л. Костенко).</i>

4. Орфографічний практикум (готуємось до диктанту)

Дискусія, конфіденційний, пріоритет, чипси, експеримент, ініціатива, хобі, агресор, ірраціональний, мадонна, бароко, колосальний, буддистський, Голлівуд, піцерія, долар, мадонна, інноваційний, кальян, кон'юктивіт, Х'юстон, Мольєр.

III. Мотивація навчання

Спостереження над мовними явищами. Прочитайте речення. Що, на ваш погляд, у них спільного?

Можна піти у гості до ставка якраз після сходу місяця. – Можна піти у гості до ставка якраз тоді, як небо сине торкає місяця рука.

Я не зміг вдихнути достатньо повітря. – Я не зміг вдихнути стільки повітря, щоб промовити слово.

Гори в надвечір'ї ніби засвітилися легким ажурним золотом багрянистих суцвіть. – Гори в надвечір'ї засвітилися легким ажурним золотом, ніби вони були зіткані з багрянистих суцвіть.

IV. Повідомлення теми й мети уроку

V. Опрацювання навчального матеріалу

1. Робота з таблицею

Розгляньте таблицю й зробіть висновок про те, як розпізнати види СПР із підрядними обставинними реченнями.

	<i>Тип підрядного речення</i>	<i>Питання</i>	<i>Приклади</i>
1	Обставинне місця	Де? Куди? Звідки?	Там, за порогами, в степах, де землі щедрі і розлогі, сидять лелеки на стовпах (Л. Костенко).
2	Обставинне часу	Коли? Як довго? З якого часу? До якого часу?	Іноді, коли я сплю, час приходить до мене, постоїть-постоїть біля узголів'я та й злегка потягне за чуба малого (М. Стельмах).
3	Обставинне способу дії, міри і ступеня	Як? Яким способом? Якою мірою? Наскільки?	Чим вище зводиться сонце, тим воно меншає.
4	Обставинне порівняльне	Як?	Людина прагне до щастя одвічно, як ріки в долини.
5	Обставинне	Чому? З якої	Добро завжди перемагало, бо сонцем світиться

	причини	причини?	добро.
6	Обставинне мети	Для чого? Навіщо? З якою метою?	Климко звівся на лікоть, щоб краще було видно шлях (<i>Г. Тютюнник</i>).
7	Обставинне умови	За якої умови?	Якщо в сонячний день торкнутися гілку ліщини, то здіймаються жовті хмаринки легкого пилку.
8	Обставинне допустове	Незважаючи на що?	Хоч є тисячі сортів культурних троянд, проте шипшина також заслуговує на увагу.
9	Обставинне наслідку	Питання відсутнє (умовно: <i>і що з того?</i>)	Прославився, так що на люди вийти сором.

1. Пояснювальний диктант

Запишіть речення. Визначте тип підрядних речень, поставте питання від головної частини до підрядної. Укажіть сполучники чи сполучні слова.

1. Дарма що пішов на спад вересень, сонце пекло немилосердно (*П. Загребельний*).
 2. Але там, де збереглися залишки степового травостою, на початку літа настає дивовижно прекрасна пора (*Б. Заверуха*).
 3. І коли місто ще спить, приємно посидіти із горнятком кави біля вікна.
 4. Оскільки рослина цвіте в другій половині весни, то в народі її поетично називали ключиками від літа (*Б. Заверуха*).
 5. Треба обережно ступати стежкою, аби ненароком не зім'яти ніжних пролісків.
 6. Червоне сонце палало, ніби хтось підняв на небо прапор.
 7. Так тихо було навкруги, що мені соромно стало калатання власного серця (*М. Коцюбинський*).
 8. Коли вже народився ти поетом, за все відповідай у цім житті.
 9. Музей збирав свої колекції десятиліттями, так що сьогодні йому є чим похвалитися.

3. Робота з теоретичним матеріалом у підручнику. Складання опорного конспекту

4. Коментар учителя. Підрядне способу дії відповідає на питання *як? Яким способом?* І приєднується до головного речення сполучним словом *як* і сполучниками *як, що, щоб, наче, ніби, ніж*. Щодо головного таке речення може займати будь-яку позицію. Увага: у головному реченні може вживатися вказівне слово *так*.

Підрядне порівняльне речення уточнює, пояснює дію головного речення за допомогою порівняння і відповідає на питання *Як? Подібно до чого? Як саме?* Сполучними засобами є сполучники *як, наче, неначе, ніби, нібито, мов, немов*. Таке підрядне речення може стояти перед головним, у середині чи після нього.

Підрядне міри і ступеня відповідає на питання *Наскільки? Якою мірою?* найчастіше воно стоїть після головного і приєднується сполучниками та сполучними словами *що, що аж, скільки, наскільки, як, наче, мовби, немовби, ніби, щоб*. Увага: у головному реченні вживаються вказівні слова *так, такий, така, таке, стільки, настільки*.

5. Творче конструювання. До поданих частин СПР доберіть продовження – підрядні міри і ступеня.

1. Спортсмен біг настільки швидко, що...
2. Завдання було таким складним, що аж...
3. Ми залишатимемося разом стільки, скільки...
4. Суперечка була такою запеклою, наче...
5. І тут хтось у класі бовкнув таке, що...

6. Лінгвістичне дослідження. Розгляньте інформацію у таблиці, розподіліть подані речення на дві групи: прості речення із порівняльним зворотом і СПР із підрядними обставинними порівняльними.

Порівняльний зворот	Порівняльне речення
Слово або словосполучення, які, порівнюючи предмети, ознаки, дії, образно характеризують їх	Речення, у якому є один або два головні члени. Найчастіше присудок пропущений, але на нього вказують обставина або додаток
1. Умирають майстри, залишаючи спогад, як	1. Моему серцю снишся ти, як морю сняться

рану (<i>Л. Костенко</i>).	океани (<i>Л. Костенко</i>).
2. Сльози дитячі блищали, ніби діаманти.	2. Лягає утома на душу, як сива імла (лягає) на долину.

1. Пісня, як море, і стогне, й рида (*Леся Українка*). 2. Чорні голі дерева стояли в снігу, настовбурчившись замерзлими гілочками, і, наче мертві, не ворушилися од вітру (*М. Коцюбинський*). 3. Шануй учителя, як шануєш родителя! 4. Зацвіла в долині червона калина, ніби засміялась дівчина-дитина. 5. Ворогів упало на Верховину, як роси на листя. 6. Життя, немов ріка, пливе в майбутнє. 7. Душа моя розкрита для кожного, як квітка для роси (*М. Коцюбинський*).

7. Виконання вправ із підручника

8. Робота з текстом (у малих групах). Прочитайте текст, визначте його тему і основну думку. Дайте характеристику СПР.

Біла тирса

Над тихими водами річки здіймається високий берег, на якому розкинулося село. Скільки віків стоїть воно під високим блакитним небом! А які тільки вітри і грози не шаленіли над його почорнілими димарями! Білі хати маячать, немов шаланди в морі на солоних вітрах. Одні відслужили своє, струхлявіли, розсипалися – на їхньому місці вирости, мов гриби-печериці, інші. Такі ж білостінні, тільки кращі, просторіші, під шифером або черепицею. Споконвіку село називається Білогір'я, тому що давно колись, дуже давно, на цих косогорах шуміла біла тирса. Вона ще й тепер сивіє на валах і могилах прадавнього скіфського городища, яке неподалік дримає тисячолітнім сном, немов навіки застигла зачарована казка. У сиву давнину, понад дві тисячі років тому, тут жили скіфи. Городище розкинулось, скільки бачить око. Височенні вали над Ворсклою, наче упокорені морські хвилі, осунулись, заросли лісами. А там, куди вони біжать, вигріває під сонцем свої старечі груди розрита могила. У літні ночі вона, як кратер старого вулкана у темряві, куриться сизим димом полиневого чаду.

VI. Підсумок уроку

1. Визначте вид підрядного речення. Свою відповідь підтвердіть не менш як двома доказами.

Сніг блищав так, що Дмитрик не міг на нього дивитись (*М. Коцюбинський*).

Чайка скиглить літаючи, мов за дітьми плаче (*Т. Шевченко*).

А сонечко встане, як перше вставало (*Т. Шевченко*).

2. Оцінювання навчальних досягнень учнів

3. Вправа «Мікрофон»

Сьогодні на уроці найважчим для мене було...

Тепер я навчився...

Потрібно ще попрацювати над...

VII. Домашнє завдання

1. Опрацювати теоретичний матеріал і виконати вправу в підручнику.

2. Трансформувати подані речення у синонімічні СПР, визначити в них вид підрядних речень:

1. Блискавкою рознеслася новина про виставу по школі. 2. Слова метеликами зривалися із пишних дівочих вуст. 3. Аж до запаморочення пахтів розквітлий на горах бузок. 4. Довелося обирати маршрут за порадою досвідченішого провідника.